

Людмила Кондратова

МИСТЕЦТВО

клас

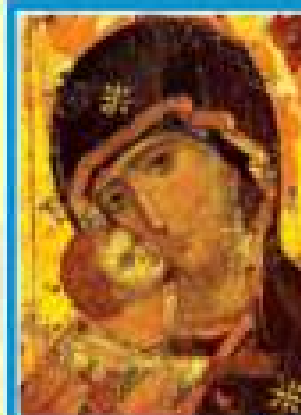
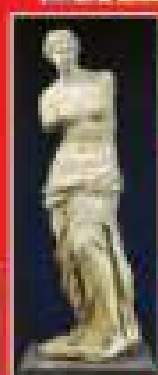
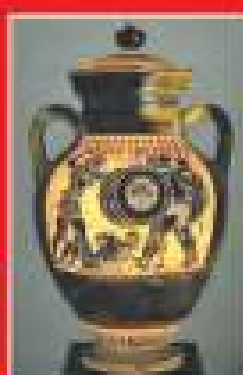
8 клас

МИСТЕЦТВО РІЗНИХ ЕПОХ

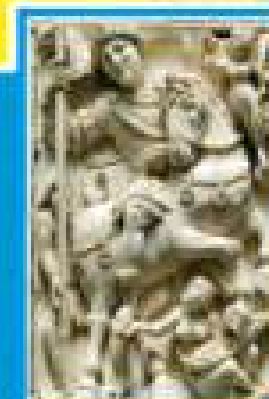
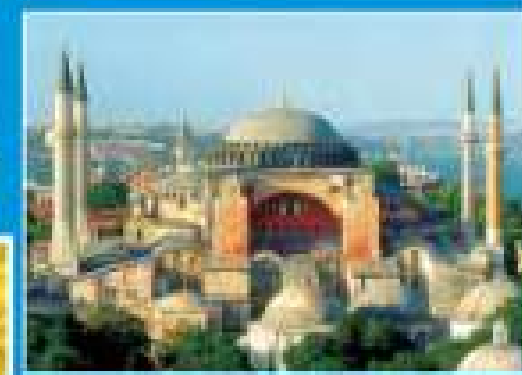
Тема 1. Подорож мистецтвом минулих епох

МИСТЕЦТВО
СТАРОДАВНЬОГО
СВІТУ

Античний стиль

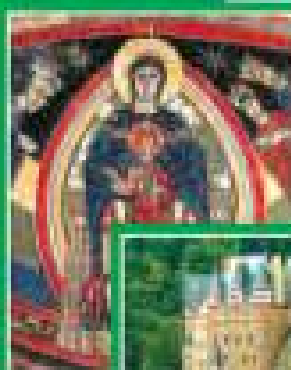

МИСТЕЦТВО
ДОБИ
СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ
Візантійський стиль

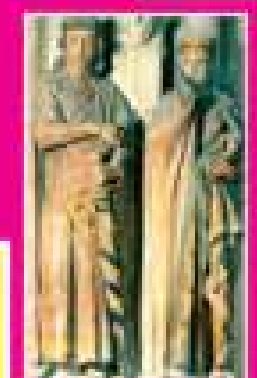
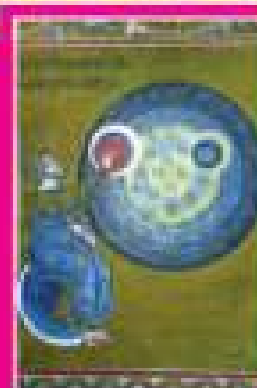
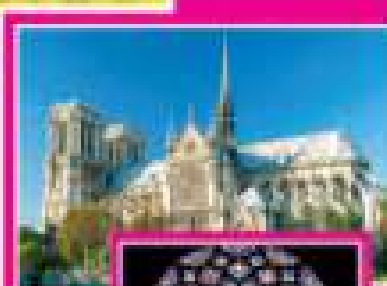
МИСТЕЦТВО
ДОБИ
СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Романський стиль

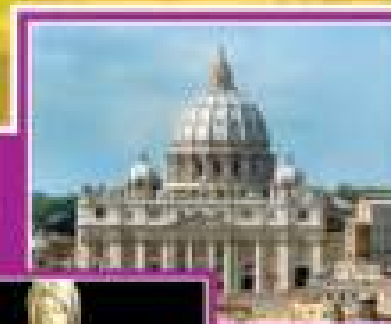
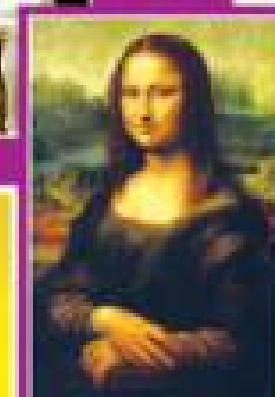
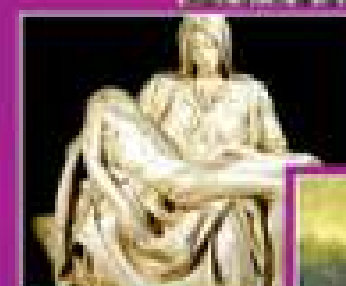
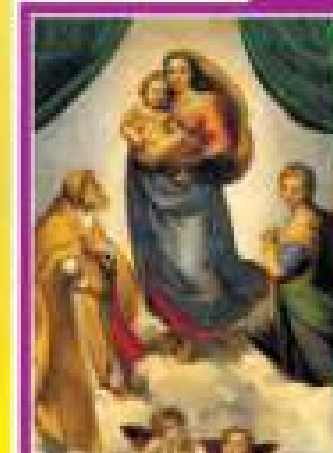

МИСТЕЦТВО
ДОБИ
СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Готичний стиль

МИСТЕЦТВО
ЕПОХИ
ВІДРОДЖЕННЯ
Стиль ренесанс

Людмила Кондратова

МИСТЕЦТВО

**Підручник інтегрованого курсу
для 8 класу закладів загальної середньої освіти**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН
2025

УДК 7(075.3)
К 64

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2025 № 347)

Підручник створено за Модельною навчальною програмою
«Мистецтво. 7–9 класи» (інтегрований курс) для закладів загальної
середньої освіти (авт. Кондратова Л. Г.)

Кондратова Л. Г.

К 64 Мистецтво : підручник інтегрованого курсу для 8 кл. закл.
загальн. серед. освіти / Л. Г. Кондратова. — Тернопіль :
Навчальна книга — Богдан, 2025. — 176 с. : іл.

ISBN 978-966-10-8969-2

Зміст підручника відповідає Державному стандарту загальної
середньої освіти та Модельній навчальній програмі «Мистецтво.
7-9 класи» (авт. Кондратова Л. Г.).

Для учнів та учениць 8 класу.

УДК 7(075.3)

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу видавництва.*

Завантажуйте безкоштовний інтерактивний додаток,
використовуючи детальну інструкцію, за посиланням:
<https://edodatok.com/8969-2/>

ISBN 978-966-10-8969-2

© Кондратова Л. Г., 2024
© Навчальна книга–Богдан, виключна
ліцензія на видання, оригінал-макет, 2025

Дорогі восьмикласники та восьмикласниці!

Запрошую вас у незвичайну подорож в чарівний світ мистецтва різних епох, під час якої ознайомитесь із творчістю видатних художників, архітекторів, музикантів, літераторів минулих століть.

Мистецькі твори, втілені у словах, звуках, фарбах, мармурі й граніті, є своєрідним літописом розвитку людства. Аби краще читати цей літопис, потрібно хоча б у загальних рисах знати історію художньої культури, розбиратися в особливостях кожного виду мистецтва, у його художній мові, засобах виразності.

На сторінках цього підручника ви знайдете відомості про художні стилі та напрями, навчитесь сприймати, порівнювати й інтерпретувати твори різних видів мистецтва певного стилю чи напрями, використовувати спеціальну термінологію в процесі колективних обговорень мистецьких явищ або для висловлення особистісно-ціннісного ставлення до них.

Здобуті знання та вміння ви будете з успіхом застосовувати як в індивідуальній художньо-творчій діяльності, так і під час роботи над груповими й колективними мистецькими проєктами. Цього навчального року ви працюватимете над створенням ескізів архітектурних споруд, виконуватимете живописні та графічні композиції в різних художніх стилях, спробуєте свої сили в театралізаціях, навчитесь самостійно знаходити і використовувати енциклопедичні, мистецтвознавчі та музейні матеріали. А ще у вас є унікальна можливість дізнатися більше про ті чи інші шедеври мистецтва, отримавши доступ за QR-кодом до відповідної інформації, що міститься в електронному додатку.

Бажаю вам приємних зустрічей із прекрасним!

Авторка

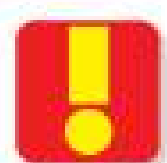
Умовні позначення

Поміркуйте

Творче завдання

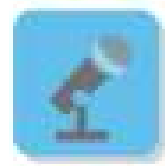
Запам'ятайте

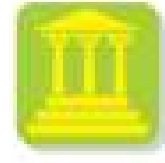
Теорія мистецтва

Послухайте

Заспівайте

Сходинок пізнання

Підсумовуємо вивчене

Доступ за QR-кодом до матеріалів у електронному додатку

МИСТЕЦТВО РІЗНИХ ЕПОХ

ТЕМА 1. ПОДОРОЖ МИСТЕЦТВОМ МИНУЛИХ ЕПОХ

§ 1. СТИЛЬ У МИСТЕЦТВІ

Мистецтво як особливий вид людської діяльності зародилося ще в добу палеоліту. Минали тисячоліття. Виникали та йшли в небуття цивілізації, і мистецтво переживало періоди розквіту й занепаду.

Мистецтво — це естетичне пізнання світу в процесі художньої творчості як особливого виду людської діяльності, що відображує дійсність у конкретно-чуттєвих образах відповідно до певних ідеалів прекрасного.

Пригадайте, що вам відомо про мистецькі стилі та напрями з уроків музичного й образотворчого мистецтва.

Усю історію мистецтва розподіляють на великі часові періоди — епохи, у кожній з яких склався певний мистецький стиль чи напрям.

МИСТЕЦТВО ПЕРВІСНОЇ ДОБИ	Первісне мистецтво	
МИСТЕЦТВО СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ	Мистецтво Стародавнього Єгипту	
	Мистецтво Передньої Азії	
	Мистецтво Стародавньої Греції та Стародавнього Риму	Античний стиль
МИСТЕЦТВО ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ	Мистецтво Візантії	Візантійський стиль
	Романське мистецтво	Романський стиль
	Готичне мистецтво	Готичний стиль
МИСТЕЦТВО РЕНЕСАНСУ	Мистецтво доби Відродження в Італії, Північне Відродження	Стиль ренесанс
МИСТЕЦТВО ДОБИ ПРОСВІТНИЦТВА	Мистецтво XVII—XVIII ст.	Стиль бароко
		Стиль рококо
		Стиль класицизм
МИСТЕЦТВО XIX СТОЛІТТЯ	Мистецтво першої половини XIX ст.	Стиль романтизм
	Мистецтво другої половини XIX ст.	Стиль реалізм
МИСТЕЦТВО XX СТОЛІТТЯ		

Термін «стиль» належить до найбільш дискусійних питань у мистецтвознавстві. Це поняття є центральним в історії мистецтва і поширюється на інші види людської діяльності, перетворюючись в одну з найважливіших категорій культури в цілому. У наш час стилем називають також спосіб життя, манеру поводитися, одягатися, методи і прийоми роботи, наприклад: стиль спілкування, стиль одягу, стиль керівництва тощо. Поняття «художній стиль» розглядають у комплексі з поняттями «художня епоха», «художній напрям» та ін.

Художню епоху визначають як конкретно-історичний етап розвитку мистецтва, сформований у певну суспільно-історичну добу. Художня епоха включає **художні напрями**, кожен з яких охоплює єдність світогляду, естетичних поглядів, шляхів відображення життя і пов'язаний з тим чи іншим творчим методом та художнім стилем. Напряму у мистецтві не виключає глибокої відмінності творчих індивідуальностей.

Стиль у мистецтві — це мова мистецтва: сукупність художніх принципів, прийомів і засобів, характерних для мистецтва певних країн певного історичного періоду, напряму або індивідуальної манери художника.

В основі будь-якого стилю лежить історично й соціально зумовлена спільність ідейно-художніх принципів, що об'єднує твори майстрів, які працювали в різних видах та жанрах мистецтва. Тому наше знайомство з мистецькими стилями відбуватиметься через вивчення особливостей основних видів мистецтва, твори яких становлять світову культурну спадщину.

За способом утілення художнього образу розрізняють **просторові мистецтва** (архітектура, скульптура, живопис, графіка, фотомистецтво, декоративно-ужиткове мистецтво, дизайн); **часові мистецтва** (музика, література); **просторово-часові**, або **синтетичні** (кіномистецтво, театральне мистецтво, хореографія, циркове мистецтво тощо).

Віди мистецтва — це форми творчої діяльності, що склалися історично як відображення багатогранності реального світу і проявляються в різноманітності способів та засобів художньо-образного відтворення й естетичного сприйняття.

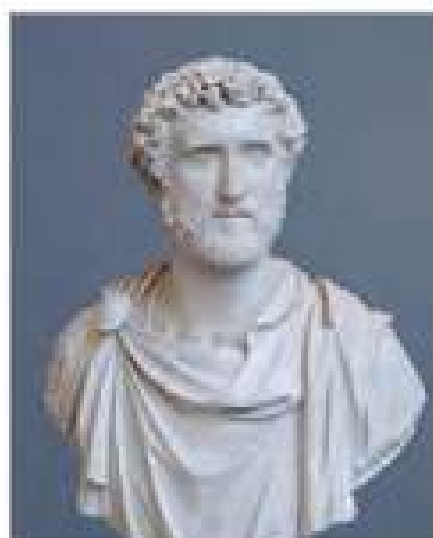

Розгляньте ілюстрації. Які види мистецтва на них зображено? Обґрунтуйте свою думку.

В. Юдін. Будівля Київського академічного театру ляльок. 2005 р.

Бюст римського імператора Антоніна Пія. Бл. 140 р. Мармур

М. Пимоненко. «Вечоріє». 1900 р.

Національний заслужений академічний симфонічний оркестр України. Заснований 1918 р.

Національний дендрологічний парк «Софіївка». 1796–1802 рр. Умань

Предметами зображення в мистецтві є природні об'єкти, внутрішній світ людини, її почуття, важливі для неї події особистого чи суспільного життя, побут, традиції тощо, а специфічною формою відображення дійсності — **художній образ**, який виявляє загальне через конкретне, індивідуальне. Тобто митець/мисткиня творчо переосмислює дійсність і, використовуючи художню мову, способи зображення та засоби виразності того чи іншого виду мистецтва, передає свої думки, враження й переживання в художньому творі.

Художній образ — це властива мистецтву форма відображення реальності крізь призму світосприйняття митця/мисткині, його/її естетичних поглядів і ставлення до життя. Саме тому художній образ завжди конкретний, суб'єктивний, унікальний та емоційний.

У кожному виді мистецтва є справжні майстри/майстрині, творчість яких вирізняється яскравими, самобутніми рисами. У такому випадку говорять про індивідуальний стиль митця/мисткині.

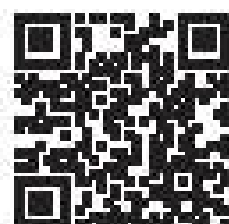

Індивідуальний стиль митця/мисткині віддзеркалює його/її характерну авторську манеру, в основі якої — особливості сприймання навколишнього світу, творча фантазія, талант і майстерність.

В історії мистецтва є безліч прикладів індивідуальних авторських стилів. За кількома мотивами ми розпізнаємо музику В.А. Моцарта або М. Скорика; достатньо невеликих фрагментів живописних творів, аби визначити стиль Р. Рембрандта, Л. да Вінчі, І. Марчука та ін.

Послухайте твір М. Скорика «Мелодія». Як у музиці виражається індивідуальний стиль митця?

Роздивіться репродукцію картини та дізнайтеся більше про неї, переглянувши відео. Охарактеризуйте індивідуальний стиль митця, даючи відповіді на запитання.

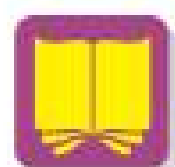
1. Опишіть колірну гаму картини. Які кольори переважають: теплі чи холодні? споріднені чи контрастні?
2. Чи передав художник характер і настрої своєї моделі?
3. Якими засобами він зміг досягти цього?
4. Які особливості індивідуального стилю митця відчуються в портреті?

Леонардо да Вінчі. «Пані з горностаєм». XV ст.

Розучіть подану в електронному додатку пісню «Непереможна Україна» (музика та аранжування В. Будейчука, слова І. Зінковської). В цій пісні яскраво виражено індивідуальний стиль композитора та поетеси, які створили неповторний образ непереможної країни. Заспівайте пісню під фонограму.

- Поясніть, як ви розумієте поняття «стиль у мистецтві». Наведіть приклади стилів різних історичних епох.
- Що означають поняття «художня епоха», «художній напрям»?
- Які види мистецтва вам відомі? Розкажіть, яким із них ви захоплюєтесь найбільше та в якому маєте власні здобутки.
- Дайте визначення поняттю «художній образ».
- Що таке індивідуальний стиль митця/мисткині?

Перегляньте зображення світових шедеврів, створених у різні історичні епохи. Складіть схему «Стили в мистецтві» та доповніть її назвами найвідоміших мистецьких творів, вказавши прізвища авторів.

§ 2. АНТИЧНИЙ СТИЛЬ

В історії світового мистецтва антична культура посідає особливе місце. Архітектура, скульптура, живопис, література, драматургія, філософія Стародавньої Греції та Стародавнього Риму стали першоджерелом і поштовхом до розвитку багатьох мистецьких процесів в історії людства. Античне мистецтво, що вперше по-справжньому відкрило й оспівало людину як прекрасне й досконале творіння природи, надовго зберегло значення взірця і багато в чому залишилося неперевершеним і недосяжним.

Дослідіть, коли і де з'явився термін «античність». Що він означає?

Дізнайтеся, які цивілізації передували культурі античності, прочитавши матеріал в електронному додатку.

АНТИЧНА КУЛЬТУРА

Фундаторами античної культури були стародавні греки, які називали себе **еллінами**, а свою країну — **Елладаю**. Спочатку ця назва стосувалася лише материкової Греції, та згодом вона поширилася і на прилеглі архіпелаги й окремі області Малої Азії.

У II ст. до н. е. територія Греції увійшла до складу Римської імперії, і в античній культурі почалася нова епоха.

ПЕРІОДИ РОЗВИТКУ АНТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Гомерівська епоха	XI—VIII ст. до н. е.
Архаїчна епоха	VII—VI ст. до н. е.
Епоха класики	V—IV ст. до н. е.
Епоха еллінізму	III—I ст. до н. е.
Епоха Римської імперії	I — серед. V ст.

Гомерівська епоха отримала таку назву тому, що літературним джерелом для її вивчення є поеми «Іліада» та «Одіссея», авторство яких приписують **Гомеру** (VIII ст. до н. е.). Цей період характеризується загальним занепадом культури, втратою писемності та деяких ремесел. Матеріальні цінності майже не збереглися через руйнацію і загибель багатьох міст унаслідок воєн.

Період архаїки відзначається розвитком полісного устрою і колонізацією Середземномор'я та Причорномор'я. Саме в цю добу формуються основи давньогрецької міфології та епосу, зароджується наука й філософія, театр і драматургія, відроджується писемність, з'являється музичний запис та лірична поезія, представлена творчістю **Гесіода** і **Сафо**, складаються сприятливі передумови для блискучого розквіту архітектури й образотворчого мистецтва.

Епоха класики — час високого злету культури, вагомих досягнень у науці, літературі, філософії, мистецтві. У цей період жили й творили видатні філософи **Сократ**, **Платон** та **Арістотель**, «батько історії» **Геродот**, засновник європейської медицини **Гіппократ**, талановиті скульптори **Фідій**, **Мирон**, **Поліклет**. Театральне мистецтво було представлене блискучим комедіографом **Арістофаном** та «безсмертною тріадою» трагіків — **Есхілом**, **Софоклом**, **Евріпідом**.

*Афінський Акрополь.
V ст. до н. е. Греція*

Епоха еллінізму починається з підкорення грецьких полісів Македонським царством і з великого Східного походу Олександра Македонського. Для цього періоду характерний синтез еллінської та східної культур, накопичення знань у різних галузях науки. Головними культурними центрами стають Александрія Єгипетська, Пергам та острів Родос. Видатними скульпторами доби еллінізму були **Пракситель**, **Скопас** та **Лісіпп**, а найвизначнішим письменником — **Менандр**.

Завершальним періодом античності є **епоха панування Риму** — величезної імперії, до складу якої входили завойовані римлянами території від Єгипту до Британських островів. Римська культура розвивала, поглиблювала досягнення давньогрецької культури і привносила свої національні риси: практицизм, дисциплінованість, динамізм, традиціоналізм. Справжньою технічною революцією в будівництві стало застосування бетону, що зумовило розквіт архітектури та появу добре розпланованих, зручних для життя міст із брукованими вулицями й чудовими мостами. Завдяки творчості

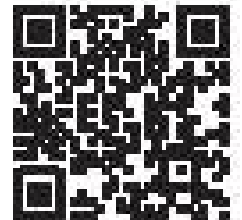

славетних майстрів поезії **Овідія**, **Горація** та **Вергілія**, який подарував світові «Енеїду», цю добу називають «золотим віком» римської літератури. Великої популярності набули твори істориків **Лівія** і **Тацита**. Важливу роль у тогочасній культурі відіграла нова релігія — християнство.

У 476 р. Рим захопили племена варварів. Могутня держава відійшла в історію, а її культура повільно трансформувалася в середньовічну.

Перегляньте відео та ознайомтеся з особливостями античної архітектури.

Розгляньте ілюстрації. До яких видів мистецтва належать зображені шедеври античності? Порівняйте ці твори з матеріальними цінностями сучасної культури.

*Одеон Ірода Аттичного.
II ст. Афіни*

*Давньогрецька
амфора.
VI ст. до н. е.*

*Венера Мілоська.
II ст. до н. е.*

Колізей. I ст. Рим

*Золоті серезжки.
VI ст. до н. е.*

СТИЛЬ АНТИЧНОЇ АРХІТЕКТУРИ

Яке мистецтво називають архітектурою і на які види його поділяють? Пригадати це допоможе електронний додаток.

Про мистецтво античних зодчих можна судити зі збережених до наших днів руїн величних храмів, театрів та інших громадських будівель.

В епоху архаїки давньогрецькі майстри розробили продуману й логічно обґрунтовану систему співвідношень між частинами спо-

руди, встановили правила художнього оздоблення зовнішньої форми конструкцій, визначили порядок розміщення деталей та їхні розміри. Ця система отримала назву **архітектурний ордер** (від лат. *ordo* — *лад, порядок*).

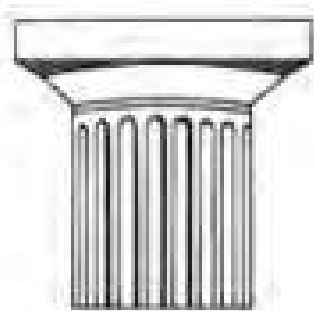
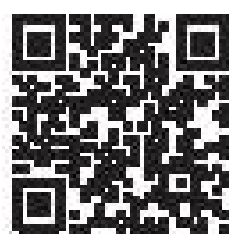
Майстри Стародавньої Греції використовували три ордери — **доричний, іонічний і коринфський**. Перший з них вирізнявся простими і строгими формами, масивністю та приземкуватістю; для двох інших характерними були стрункість пропорцій і підвищена декоративність.

Усі три ордери, хоча й були створені в різний час і в різних місцях, мають однакові основні елементи: вертикальні колони, увінчані скульптурними прикрасами — **капітелями**, на які спирається горизонтальний пояс — **антаблемент**. Антаблемент розділений на різні за шириною смуги: **архітрав**, прикрашений барельєфами **фриз** та **карниз**. Із торця споруди дах закриває трикутна площа — **фронтон**.

Належність будівлі до того чи іншого архітектурного ордера визначають за капітелями. У добу античності лаконічний, монументальний доричний ордер асоціювали з мужністю і вважали його «чоловічим», а витончений, вишукано оздоблений іонічний — «жіночим». Коринфський ордер, що був пізнішою модифікацією іонічного та відрізнявся від нього лише розкішним декором верхньої частини колони, називали «дівочим».

Розгляньте ілюстрації. Опишіть характерні особливості зображених капітелей колон. Створіть олівцем ескіз за вибором: а) капітель доричного ордера; б) капітель іонічного ордера; в) капітель коринфського ордера.

Доричний ордер

Іонічний ордер

Коринфський ордер

Шедеври давньогрецької архітектури

Найважливішою громадською спорудою в Стародавній Греції був храм, присвячений одному з богів Олімпу. Побудований у центрі акрополя чи міської площі, храм був не лише культовою спорудою, а й осередком найважливіших подій суспільного життя, сховищем скарбниці поліса, його головною державною святиною. Класичний храм найчастіше мав вигляд прямокутника, оточеного з усіх боків колонадою.

Архітектура ранніх грецьких храмів, до яких належать два **храми богині Гери** (серед. VI ст. до н. е. і серед. V ст. до н. е.) в Пестумі, вирізнялася масивністю, величною суворістю. Таке враження створювалось завдяки приземистим доричним колонам, розміщеним доволі близько одна від одної. Загальний вигляд цих монументальних споруд, строгі пропорції та чіткий ритм колонади підкреслювали велич міста-держави, непорушність суспільного порядку.

*Парфенон — храм Афіни Парфенос.
V ст. до н. е.*

*Храм богині Гери в Пестумі.
V ст. до н. е.*

Із плином часу пропорції змінюються: колони стають стрункішими, відстані між ними збільшуються, а капітелі зменшуються. Завдяки цьому споруди здаються легшими, ніби наповненими світлом і повітрям. Саме такі враження викликає головний храм афінського Акрополя — біломармуровий **Парфенон** — храм Афіни Парфенос (Діви). Секрет цієї будівлі, у якій вдало поєднані доричний та іонічний ордери, криється у винятковій ритмічності та пропорційності частин. Храм, споруджений давньогрецькими зодчими **Іктином** і **Каллікратом** у V ст. до н. е., вражає донині. Цікаво, що мармур, з якого побудовано Парфенон, може змінювати свій колір від сніжно-білого до насичено бежевого — залежно від погоди, пори року й навіть частини доби.

Храм Ерехтейон (кін. V ст. до н. е.) — унікальна пам'ятка античної архітектури завдяки асиметричності планування та знаменитим *каріатидам* — мармуровим статуям дівчат, що виконують роль колон. Східна частина цієї будівлі, спорудженої в іонічному стилі, була присвячена богині Афіні, а західна — Посейдону й афінському царю Ерехтею, на честь якого храм і отримав свою назву.

Храм Ніки Аптерос (Безкрилої), збудований зодчим Каллікратом наприкінці V ст. до н. е., належить до іонічного ордера. Це найменша за розмірами споруда афінського Акрополя. Витонченість ліній, легкість і пропорційність форм створюють відчуття

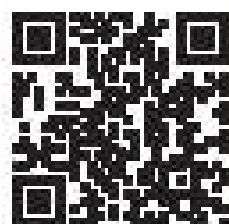
польоту. Храм дуже постраждав від воєнних дій у різні епохи. Лише в 2000 р., використовуючи всі знайдені фрагменти, його вдалося ретельно відреставрувати.

Храм Ерехтейон. V ст. до н. е.

Храм Ніки Аптерос. V ст. до н. е.

Дізнайтеся про особливості містобудування у Стародавній Греції, зазирнувши в електронний додаток.

Архітектура Стародавнього Риму

Стародавній Рим в епоху своєї найвищої могутності — величезна імперія, що підкорила чимало країн і народів. Архітектура цього періоду вражає грандіозністю і майстерністю стародавніх інженерів. На відміну від греків, римляни зводили споруди головним чином з бетону: кам'яну або цегляну оболонку заливали сумішшю вапна і щебеню. Ця маса тверднула й перетворювала будівлю на суцільний моноліт. Бетон мав суттєві переваги над природним каменем, тому обсяги будівництва в Римській імперії значно зросли. У містах масово споруджували три- та п'ятиповерхові житлові будинки — **інсули**, що часто були згруповані довкола одного двору і займали цілий квартал.

Найвизначнішою пам'яткою давньоримської архітектури, що збереглася до наших днів, є **Колізей**, або **амфітеатр Флавіїв** (I ст. н. е.).

*Колізей. I ст.
Рим*

*Колона Траяна.
II ст. Рим*

*Тріумфальна арка Тита.
I ст. Рим*

Центрами політичного, суспільного і культурного життя в давньоримських містах були **форуми** (буквально — *ринкова площа*). Тут зводили головні храми та громадські споруди — переважно **базиліки**, що мали форму витягнутого прямокутника, поділеного всередині двома поздовжніми рядами колон. Традицію будівництва форумів кожним новим імператором (форум Августа, форум Траяна) започаткував Юлій Цезар. Важливим елементом цієї частини міста були меморіальні споруди, які прославляли перемоги римської зброї, видатних полководців та імператорів — **тріумфальні арки й колони**. Серед них — знамениті на весь світ **Тріумфальна арка Тита і колона Траяна** в Римі.

Культові будівлі Стародавнього Риму, на відміну від грецьких, були прикрашені колонадами тільки з фронтального боку. Давньоримські зодчі запозичили в інших народів, удосконалили й широко використовували арочні конструкції, склепіння і куполи. Часто будували круглі в плані храми — **ротонди** (від лат. *rotundus* — *круглий*).

Найвищим утіленням архітектурної та інженерної думки в Римській імперії став **Пантеон** — храм усіх богів, побудований в II ст. н. е., ймовірно, **Аполлодором Дамаським**.

Пантеон. II ст. Рим

Свідченням могутності й багатства Риму була протічна вода, що струмувала у вуличних фонтанах. Міста імперії обов'язково оснащувалися складною системою водопостачання. Водогони споруджували як підземні, так і надземні. У надземних водопроводах — **акведуках** — керамічні труби клали на високу аркаду. Для брудної води будували підземні канали.

Важливою складовою римського способу життя були **терми** — громадські лазні. Під бетонними склепіннями містилися басейни з холодною і гарячою водою, зали для занять гімнастикою, галереї

для дружніх бесід, а іноді — й бібліотеки. Ці величезні споруди за розкішшю й багатством оздоблення не поступалися палацам. Вони слугували центрами культури, улюбленими місцями відпочинку громадян.

*Давньоримський акведук у м. Сеговія.
I ст. Іспанія*

*Давньоримська терма в м. Бат.
I ст. Великобританія*

У Римській імперії існувала мережа чудових мощених камінням доріг, що з'єднували всі частини величезної держави. Найдавнішою з них — **Аппієвою дорогою**, яка вела в Рим, — користуються і зараз.

Архітектура античності заклала фундамент для розвитку європейської архітектурної традиції.

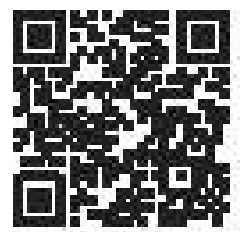
Найбільші досягнення: створення ордерної системи, заснованої на доцільності, гармонійності, рівновазі окремих частин споруди; застосування системи регулярного планування міст, розробленої Гіпподамом; створення архітектурних ансамблів, у яких будівлі гармонійно поєднувались між собою та з природним ландшафтом; поява нових типів споруд: бібліотеки, музейони тощо; винайдення бетону; будівництво багатоповерхових житлових будинків; зведення складних інженерних конструкцій: маяків, арок, куполів, мостів, акведуків.

Особливості давньогрецької архітектури: витонченість ліній, легкість і пропорційність форм; традиції декору колон доричного, іонічного та коринфського ордерів; побудова храмів у вигляді прямокутника, зусібіч оточеного колонадою; використання скульптурних зображень.

Особливості давньоримської архітектури: грандіозність, монументальність, багатство оздоблення; спорудження храмів у вигляді ротонди з колонадою біля входу; перевага базилики серед громадських будівель; зведення меморіальних споруд.

Роздивіться ілюстрацію та перегляньте відео про Афінський Акрополь. Охарактеризуйте зображену архітектурну споруду, даючи відповіді на запитання.

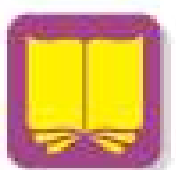
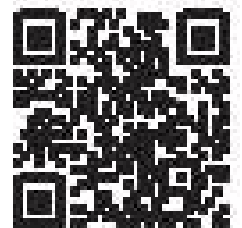

Пропілеї. V ст. до н. е. Афінський Акрополь

1. До якого виду архітектури належить ця будівля?
2. Визначте, який архітектурний ордер використали стародавні майстри. Обґрунтуйте свою думку.
3. Які характерні риси античного стилю притаманні цій споруді?
4. Порівняйте споруду з архітектурою сьогодення. Що сучасні архітектори/архітекторки запозичили від давньогрецьких майстрів?

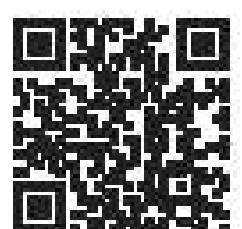
Послухайте уривок із симфонії № 9 (I част.) Л. ван Бетховена. Яким чином музика допомагає виразити велич архітектури? Якими симфонічними творами українських композиторів можна озвучити перегляд архітектури античності?

- Розкажіть про основні етапи розвитку античного мистецтва.
- Що вам відомо про архітектурні ордери?
- У чому полягають особливості давньогрецької архітектури? Назвіть відомі вам шедеври зодчества Стародавньої Греції та найвизначніші пам'ятки архітектури епохи Римської імперії.
- Назвіть найбільші досягнення античного стилю в архітектурі.

Заспівайте пісню «Непереможна Україна» (музика та аранжування В. Будейчука, слова І. Зінковської) та присвятіть її воїнам. Створіть олівцем малюнок обеліска загиблим героям України в античному стилі.

§ 3. У СВІТІ АНТИЧНОСТІ

СКУЛЬПТУРА

Значну частку культурної спадщини античності становить скульптура. Статуї та рельєфи із зображеннями богів, героїв і переможців Олімпійських ігор прикрашали храми, палаци, міські майдани. На жаль, чимало високохудожніх творів скульптури Стародавньої Греції було знищено. До нашого часу дійшли переважно мармурові копії, виготовлені римлянами з грецьких оригіналів, однак вони дають нам можливість робити висновок про майстерність не лише давньоримських, а й давньогрецьких скульпторів.

Що таке скульптура і на які види її поділяють? Пригадати це допоможе електронний додаток.

*Курос і кора.
VI ст. до н. е.*

Найбільш ранні скульптурні твори, що збереглися до наших днів, належать до архаїчної епохи. Це **куриси** — статуї оголених атлетів чи богів та **кори** — жіночі фігури в одязі. Вони вирізняються статикою, симетричністю, скутістю поз: руки витягнуті вздовж тіла, одна нога трохи попереду іншої, лише куточки вуст трохи підняті в усмішці.

Протягом наступних століть майстри намагалися передати у скульптурі гнучкість і рухливість людського тіла, красу пропорцій та одухотвореність обличчя.

Найвищого розквіту грецька скульптура, як і мистецтво загалом, досягла в епоху класики й добу еллінізму. На ці періоди припадає злет творчості видатних майстрів **Фідія**, **Мирона**, **Поліклета** (V ст. до н. е.) та **Скопаса**, **Праксителя**, **Лісіппа** (IV ст. до н. е.). Вони оспівували прекрасне тіло людини як ідеал фізичної та духовної досконалості.

Непересічним явищем у культурі античності була **хрисоелефантинна скульптура**, яка потребувала значних матеріальних ресурсів. Така статуя складалася з дерев'яного каркаса, на який прикріплювали пластини зі слонової кістки (для зображення непокритих одягом частин тіла) та карбованого золота (для зображення одягу, зброї, волосся).

Хрисоелефантинна скульптура — твори античного мистецтва, виконані з пластинок слонової кістки та золота.

Шедеври монументальної скульптури

Статую **Зевса Олімпійського** вважали одним із семи чудес світу. Вона була встановлена у храмі Зевса в місті Олімпія на півострові Пелопоннес. Статуя простояла майже 900 років і була зруйнована під час пожежі в V ст. Однак численні описи в творах стародавніх істориків, письменників і мандрівників, археологічні знахідки (зменшені копії, зображення на монетах) дають нам уявлення про цей величний твір Фідія.

Не менш знаменита хрисоелефантинна статуя роботи Фідія — **Афіна Парфенос** (V ст. до н. е.) — теж не збереглася.

*Фідій. «Зевс Олімпійський».
V ст. до н. е.
Малюнок-реконструкція*

*Афіна Варвакіон — зменшена
римська копія Афін Парфенос.
III ст. до н. е. Мармур*

Гігантська 32-метрова статуя **бога Геліоса** — найяскравіший зразок монументальної скульптури епохи еллінізму. Цей витвір інженерного мистецтва, що теж не зберігся, споруджений між 292 та 280 роками до н. е. на вході у гавань острова Родос. Він увійшов до переліку семи чудес світу під назвою «**Колос Родоський**».

*Харес. «Колос Родоський». III ст. до н. е.
Малюнок-реконструкція*

Ідеалізм та натуралізм шедеврів античної скульптури

Статуя «Дискобол» — перша класична скульптура, що зображує людину в русі.

Талановитий скульптор Мирон утілює образ спортсмена, який приготувався метнути диск. Фігура юнака напівзігнута; мить — і він випростається й диск полетить у повітря. Митець бездоганно передав анатомію тіла, підкреслив духовну і фізичну красу атлета, ім'я якого залишилося невідомим. Не зберігся й оригінал «Дискобола» — його слід загубився в період Середньовіччя. Відомі численні римські копії цієї статуї, які експонуються в музеях Рима, Мюнхена, Флоренції, Берліна.

Мирон. «Дискобол». V ст. до н. е. Римська копія. Мармур

В епоху еллінізму скульптура залишалася невід'ємною частиною архітектурного оздоблення міст. Одним із найвеличніших шедеврів цієї доби є збережена до наших днів мармурова статуя богині перемоги — «**Ніка Самофракійська**». Вона була споруджена на острові Самофракія близько 190 р. до н. е. на честь перемоги родоського флоту. Ім'я скульптора невідоме — ймовірно, він походив з Родоса.

Статуя **Венери Мілоської** (II ст. до н. е.) — ще один шедевр мистецтва елліністичної епохи. Прекрасно збережену скульптуру вродливої жінки з білосніжного мармуру знайшли в 1820 році на острові Мілос, який тоді належав Туреччині. Як свідчить напис, автора твору звали Агесандр чи Александр — точно встановити не вдалося, бо кілька літер стерлося.

Характерною рисою елліністичного мистецтва було зображення таких аспектів реальності, як потворність, абсурд, жорстокість, біль, страх. Прикладом є відома скульптурна група «**Лаокоон та його сини**» (I ст. до н. е.) — три фігури, які відчайдушно намагаються звільнитися від смертельних обіймів змій. Твір виконали родоські майстри за сюжетом одного з міфів про Троянську війну. У «Лаокооні» надзвичайно ретельно, майже натуралістично передано анатомію людини.

*Венера Мілоська.
II ст. до н. е.
Мармур*

*Агесандр, Афінатор, Полідор.
«Лакоон та його сини». I ст.
до н. е. Римська копія. Мармур*

*Ніка Самофракійська.
II ст. до н. е.
Мармур*

Послухайте уривок із твору Ж. Массне «Елегія» у виконанні оркестру. Як музика допомагає змалювати красу Венери?

Станкова скульптура

Станковій скульптурі більше притаманні тонка психологічна характеристика і ретельне зображення форм. В античному мистецтві ці особливості втілились у скульптурних портретах епохи Римської імперії. Простота, реалістичність та яскрава індивідуальність таких портретів,

імовірно, були зумовлені прагненням римлян зберігати бюсти предків не як мистецькі твори, а як матеріальне втілення родовідної пам'яті. Щоб надати своїм роботам більшої виразності, скульптори почали вирізувати зіниці, а іноді й вставляти в них шматочки гірського кришталю. Цікаво, що до римлян такі прийоми майже ніхто не застосовував.

*Бюст імператора Тиберія. I ст.
Копія з оригіналу 20–12 рр. до н. е. Мармур*

Розгляньте зображення твору античної скульптури невідомого автора (с. 21). Проаналізуйте скульптурний твір за поданими запитаннями.

1. До якого виду скульптури належить зображений твір?
2. Яке призначення, на вашу думку, мала ця статуя?
3. Які засоби виразності використав у своїй роботі античний майстер?
4. Визначте, до якої епохи античного мистецтва належить ця скульптура. Поясніть, чому ви так вважаєте.
5. Розкажіть про свої враження від твору стародавнього майстра. Яка музика, на вашу думку, може «озвучити» цю скульптуру?

Кулачний борець. I ст. до н. е.

Виліпіть із пластиліну скульптуру малої форми в античному стилі, в якій зобразіть видатного українського боксера Олександра Усика. Придумайте своєму твору назву і презентуйте його друзям.

ЖИВОПИС АНТИЧНОСТІ

У класичний період давньогрецького мистецтва інтенсивно розвивався й живопис, переважно монументальний. Підтвердженням цього є описи античних письменників, а самі живописні твори, на жаль, майже не збереглися. Відомим художником того часу був **Полігнот**, який працював у Дельфах та Афінах. Вагомий внесок у розвиток живопису другої половини V ст. до н. е. зробив **Аполлодор**. Його ім'я пов'язане з досягненнями в моделюванні об'єму за допомогою світлотіні. А учень Аполлодора **Зевксис** першим почав розробляти принципи передавання повітряної та лінійної перспектив.

Що ж до живопису Стародавнього Риму, то найбільш вражаючі картини, які дійшли до нас, було знайдено на стінах житлових будинків та громадських споруд у Помпеях — місті, що загинуло під шаром вулканічної лави й тому зберегло для нащадків справжні шедеври.

Фрески на стіні житлового будинку в Помпеях. I ст.

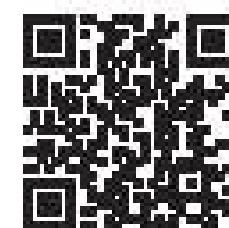

ДЕКОРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ

Античне мистецтво залишило нам багато чудових зразків **вазопису** — декоративного розпису посудин із обпаленої глини.

Перегляньте відео та ознайомтеся з прикладами декоративного мистецтва античного стилю. Які твори вас найбільше вразили і чому?

У вазописі розрізняють чотири основні стилі.

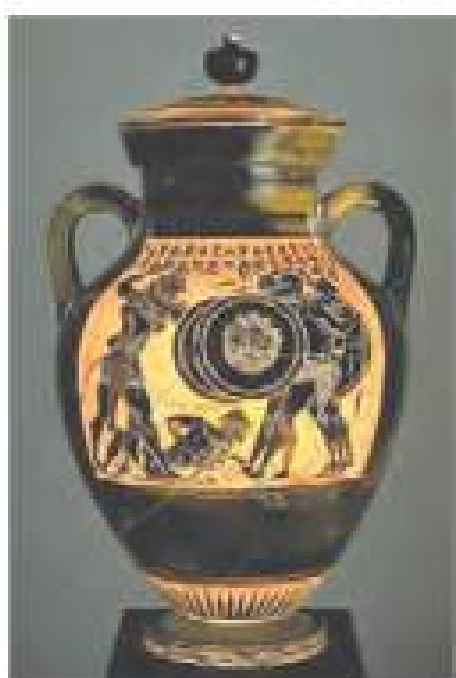
Геометричний стиль виник в Афінах у IX ст. до н. е. і являв собою поєднання в розписі геометричних елементів. На вазах такий орнамент зазвичай розташовували смугами й наносили темно-коричневим лаком по жовтому тлу глини.

Для **орієнталізуючого стилю**, що набув значного поширення в VII ст. до н. е., характерні запозичені з Близького Сходу мотиви із зображеннями грифів, сфінксів і левів. Основним центром виготовлення кераміки в цьому стилі був Коринф.

Чорнофігурний стиль — один з основних у декоруванні античних ваз. Чорні фігури та орнаменти чітко вирізнялися на природному червоному тлі глини. Для зображення дрібних деталей чорну фарбу зішкрябували до кольору поверхні. Основними центрами цього стилю спочатку був Коринф, потім — Афіни, а особливої популярності він набув близько VI ст. до н. е.

Червонофігурний стиль з'явився приблизно в 530 р. до н. е. в Афінах і проіснував до кінця III ст. до н. е. Художники почали зафарбовувати чорним кольором тло, залишаючи фігури в кольорі самого виробу й домальовуючи деталі.

Вазопис можна вважати своєрідною формою давньогрецького живопису. Намальовані на глечиках та амфорах сюжетні сцени стали основним джерелом інформації про життя стародавніх греків.

Чорнофігурна амфора
«Геракл і Геріон».

Бл. 550–540 рр. до н. е.

Червонофігурний вазопис
«Юнак із жертвовною чашею».

Бл. 480 р. до н. е.

Ювелірне мистецтво

Давньогрецьке ювелірство витримало випробування часом і стало ще однією славною сторінкою в історії античного мистецтва. Стародавні майстри використовували золото, срібло та їхній сплав — **електр** й оздоблювали ювелірні вироби багатим та вишуканим декором. За бажанням замовника коштовні прикраси могли містити орнаментальні або сюжетні композиції чи їхні комбінації. У своїх творах ювеліри часто втілювали міфологічні образи, використовували флористичні й анімалістичні мотиви, а також зображували побутові сцени.

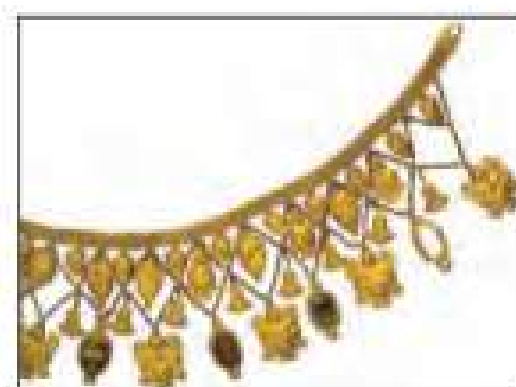
Розгляньте зображення давньогрецьких прикрас. Чим, на вашу думку, вони відрізняються від сучасних ювелірних виробів?

Сережки. III ст. до н. е.

Браслети. IV ст. до н. е.

*Намисто з підвісками.
IV–I ст. до н. е.*

АНТИЧНИЙ ТЕАТР

На думку багатьох учених, давньогрецький театр виник з обрядів, присвячених богу родючості, виноградарства й виноробства Діонісу. Історик Плутарх писав, що в 534 р. до н. е. чоловік на ім'я Феспід показав спектакль — діалог актора, який виконував роль Діоніса, й хору. Відтоді театральні вистави стали неодмінною складовою подібних святкувань.

У давньогрецькому суспільстві театр вважали справою державної ваги, усвідомлюючи величезну силу його впливу на розум і душу людини.

Розквіт античного театру припадає на V ст. до н. е. Саме в той час творили видатні поети-драматурги — **Есхіл, Софокл та Евріпід**. Персонажі їхніх трагедій, написаних на основі давньогрецьких міфів — Едіп, Антигона, Прометей, — стали вічними образами світового сценічного мистецтва. До наших днів дійшли також комедії **Арістофана**.

Тип театральної споруди в Стародавній Греції склався під впливом кліматичних умов та рельєфу. Глядачі розміщувались на схилах

пагорбів, а внизу, на галявині, виступали актори. Перша будівля театру — театр Діоніса — з'явилася наприкінці VI ст. до н. е. в Афінах. Афінівський театр міг умістити до 30 тисяч глядачів. У добу античності театри мала більшість великих міст.

Театр Діоніса в Афінах. VI ст. до н. е.

Сценічне мистецтво Стародавнього Риму розвивалося під впливом грецького театру та народних уявлень. Самобутнім римським театральним жанром були **міми** — побутові комічні сценки, які включали діалоги, спів, музику і танці. Пізніше почали ставити комедії і трагедії за грецьким зразком. У Римі вперше виникли професійні акторські трупи і камерні театральні вистави.

Перегляньте відео та ознайомтеся з пам'ятками стародавнього театру в Римі. Поділіться своїми враженнями.

Розгляньте схему давньогрецького театру. Поміркуйте, чим античний театр відрізняється від споруд сучасних українських театрів.

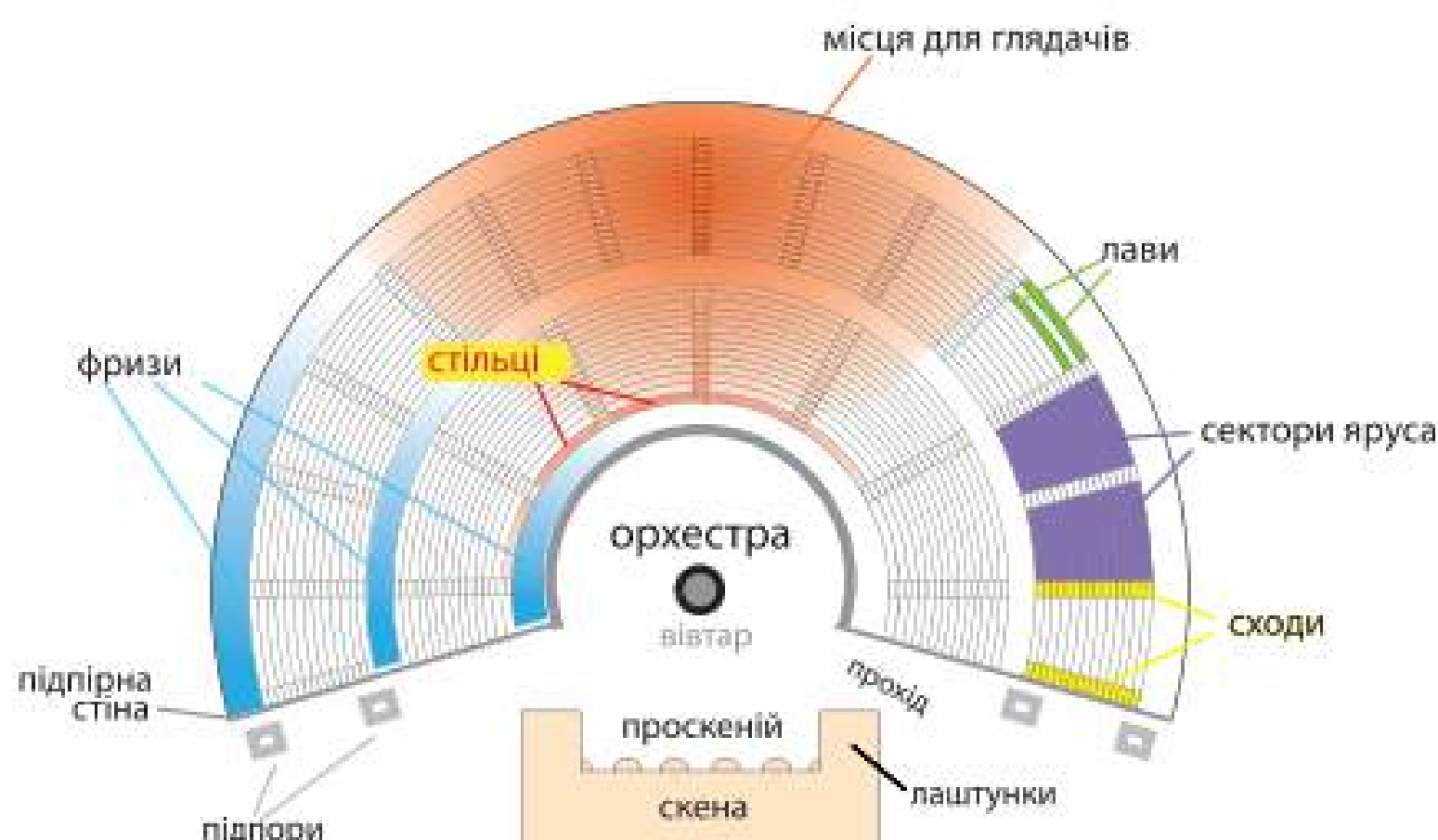

Схема давньогрецького театру

Автори: Leftezi, Flyax. Джерело: Wikimedia Commons, ліцензія CC BY 3.0.

МОДА АНТИЧНОСТІ

Перегляньте відео зі зразками одягу й моди в античності. Які елементи цього стилю популярні тепер?

За античних часів одяг не кроїли і не зшивали: тканину призбирували вертикальними складками і скріплювали застібками. Найпопулярнішим був **хітон** — подібний на сорочку одяг, скріплений на плечах і підв'язаний поясом. Короткі хітони носили простолюдини, воїни і молодь, а довгі — жінки, люди похилого віку й аристократи. Тканини виготовляли з овечої вовни та льону і прикрашали вишивкою, каймою. Важливе значення мав колір: у біле вдягалася лише аристократія, а інші прошарки населення — у зелений, сірий та коричневий кольори. Поверх хітона аристократи носили **фарос** — плащ із дорогого єгипетського полотна красивого пурпурового кольору. Сандалії з переплетених ремінців на шкіряній підшві взували для виходу на вулицю, а вдома (і багаті, і бідні) ходили босі.

В епоху класики з'явився новий вид верхнього одягу — **хламіс**, який використовували для верхової їзди та під час подорожей. У негоду і для захисту від сонця до такого плаща надягали капелюх із повсті, шкіри або соломи — **петас**.

*Гермес у петасі.
Фрагмент вазопису.
480–470 рр. до н. е.*

*Давньогрецькі жінки
в хітонах*

*Коринфські піксиди
з рум'янами та білилами.
V ст. до н. е.*

Від V ст. до н. е. чоловіки почали носити коротке волосся, а мода на борідки виникла в часи правління Олександра Македонського. Серед жінок популярними були складні зачіски з вишуканими вузлами й косами, які закріплювали гребенями, вінками та стрічками, а також довге завите волосся, що вільно спадало на плечі.

Значної популярності набуло мистецтво нанесення на обличчя засобів для поліпшення зовнішнього вигляду — **комотика**. Афінянки застосовували гіпсові білила для шкіри, підводили очі й брови сурмою, фарбували волосся. У багатих жінок були віяла, парасольки для захисту від сонця, прикраси з коштовних металів.

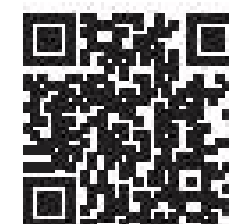

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Важливе місце в житті еллінів займала музика. Вона лунала під час весіль, війн, похоронів, була невід'ємною частиною релігійних свят і театральних вистав. У ті часи існували спеціальні колегії (об'єднання) співаків, музикантів, танцюристів.

Перегляньте відео, яке вас ознайомить із музичними інструментами античності.

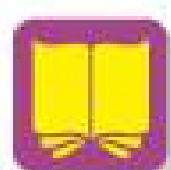

Поширеними музичними інструментами були щипкові: **ліра** та її різновиди — **формінга, кіфара**; духові: **авлос, флейта Пана**; ударні: **тимпан, ким-вал**. До наших днів давньогрецька музика дійшла лише у вигляді невеликих фрагментів нотних записів, виконаних грецькими і фінікійськими літерами. Це — музика до пісні з драми «Орест» Евріпіда і два гімни, присвячені Аполлону (138 і 128 рр. до н. е.).

Вазописець Брігос. «Гравець на авлосі».

Фрагмент розпису кіліка. Бл. 490 р. до н. е.

Музика Стародавнього Риму розвивалася під впливом давньогрецької культури, проте мала й деякі особливості. Так, у римському театрі найпоширенішим жанром була пантоміма, яку виконував танцюрист-соліст під мелодії оркестру й одноголосого хорового співу. Поетичні твори часто звучали під акомпанемент струнних інструментів. А ще римляни полюбили влаштовувати музичні змагання, в яких брали участь представники всіх соціальних прошарків суспільства.

- Які види скульптури за призначенням були найбільш популярними у Стародавній Греції та Стародавньому Римі?
- Чим відрізнялася скульптура різних епох античного мистецтва?
- Які з цих творів вас найбільше вразили?
- Що ви знаєте про античний живопис і декоративне мистецтво?
- Чим був знаменитий давньогрецький театр?
- Що ви дізналися про музичне мистецтво античності?
- Охарактеризуйте моду античності.

Проведіть дослідження за допомогою інструменту штучного інтелекту *Microsoft Copilot* на тему «Мода античності в українському сучасному одязі». Перевірте достовірність знайдених фактів у трьох різних джерелах. Дізнайтеся більше про моду античності. Створіть ескіз сучасного одягу в античному стилі.

§ 4. ВІТЧИЗНЯНІ ПАМ'ЯТКИ АНТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Антична культура стала джерелом для розвитку мистецтв грецьких міст-полісів, які існували на узбережжі Чорного та Азовського морів. Чимало з них були розташовані на території сучасної України.

Історія античних культурних осередків у Північному Причорномор'ї починається з другої половини VII ст. до н. е. і завершується 70-ми роками IV ст. н. е. Приблизно з I ст. до н. е. античні міста підпадають під вплив Риму, ведуть боротьбу із сарматами, готами, гунами та іншими кочовими племенами. Якщо більшість античних міст у IV ст. н. е. занепала, то в Херсонесі та Пантікапеї життя тривало й у середні віки.

Розквіт **Пантікапея** припадає на V — поч. III ст. до н. е. У ті давні часи місто було ремісничим та культурним центром Причорномор'я, мало зручну гавань і вело жваву торгівлю. До наших днів збереглися руїни оборонних споруд, житлових будинків та ін.

Перегляньте відео про визначні пам'ятки Ольвії. Дізнайтесь більше про історію цієї колонії за допомогою нейромережі *ChatGPT*. Поділіться враженнями.

Загальний вигляд античного Пантікапея.
V–III ст. до н. е. Малюнок-реконструкція

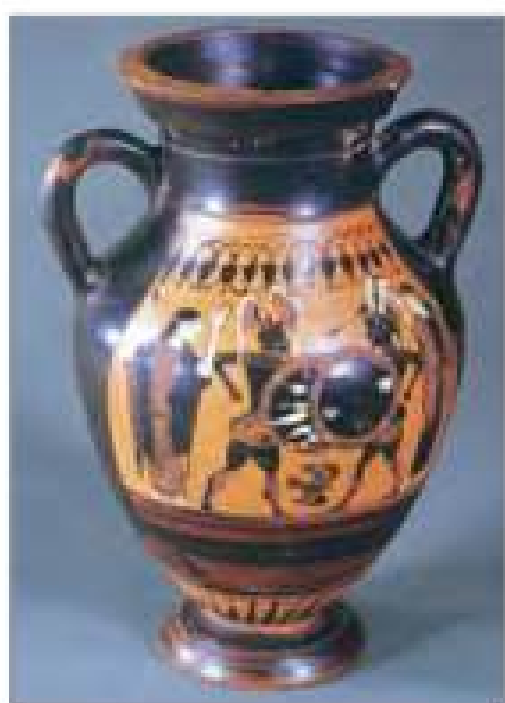
Руїни Ольвії.
Сучасний вигляд

Ольвія — найважливіша грецька колонія в Нижньому Побужжі — була заснована вихідцями з Мілета в 647–646 рр. до н. е. в дельті Гіпаніса (Бугу) та Борисфена (Дніпра). Її політичним та економічним центром було однойменне місто, руїни якого розташовані на правому березі Бузького лиману біля с. Парутине Очаківського району Миколаївської області.

Розгляньте деталі оздоблення глиняної та срібної амфор, знайдених на території стародавньої Ольвії. Чим вони подібні на зразки давньогрецького вазопису? Розкажіть, що ви пам'ятаєте про античне декоративне мистецтво.

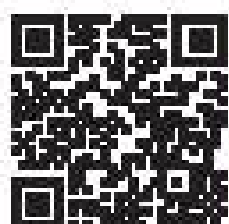
Глиняна амфора.
VI ст. до н. е.

Срібна амфора.
IV ст. до н. е.

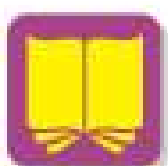
Перегляньте майстер-клас та малюнки поетапного виконання завдання. Із картону або щільного паперу виготовте шаблон декоративного виробу — античної амфори. Виконайте на шаблоні фарбами орнаментовану або сюжетну композицію в стилі давньогрецького вазопису. Завершити роботу ви зможете в позаурочний час. Для створення тривимірної моделі вази скористайтесь додатком *3D Pottery*.

Про Херсонес Таврійський та пам'ятки античності на його території читайте в електронному додатку.

Розучіть подану в електронному додатку українську народну пісню в обробці Н. Май «Засвіт встали козаченьки». Виконайте її під фонограмний супровід, намагаючись виразити співом любов до рідного краю.

- Що вам запам'яталося з історії грецьких міст-полісів, які були колись розташовані на теренах сучасної України?
- Які матеріальні свідчення античної культури збереглися в Україні до наших днів?

§ 5. ВІЗАНТІЙСЬКИЙ СТИЛЬ

Візантія — держава, що виникла у східній частині Римської імперії в результаті її розпаду на рубежі двох епох: загибелі античної рабовласницької цивілізації та зародження середньовічного феодального суспільства. Столицею новоутвореної держави став Константинополь (нині — Стамбул), заснований імператором Костянтином I у 324–330 роках.

Візантійська, або Східна Римська імперія проіснувала десять століть. Особливості її суспільного та культурного життя зумовили формування нового мистецького стилю — **візантійського**, який поширився далеко за межі імперії та отримав розвиток у мистецтві Стародавньої Русі, народів Балканського півострова, Італії та Кавказу.

Характерними рисами **візантійського стилю** є урочистість, зовнішня пишність і внутрішня шляхетність, а також строга відповідність системі певних норм і правил, установлених церквою.

СТИЛЬ ВІЗАНТІЙСЬКОЇ АРХІТЕКТУРИ

Візантія зробила значний внесок у розвиток середньовічної архітектури. Так, візантійські зодчі створили нові принципи забудови міст: у центрі розташовувалась головна площа з собором, а від неї, довільно перетинаючись, розходились вулиці. За порівняно короткий проміжок часу лише в столиці було споруджено тридцять церков, які сяяли золотом, сріблом і різнокольоровими мармуром.

У Візантійській імперії склалися три типи християнських культових споруд: **базилікальний, центричний і хрестово-купольний**.

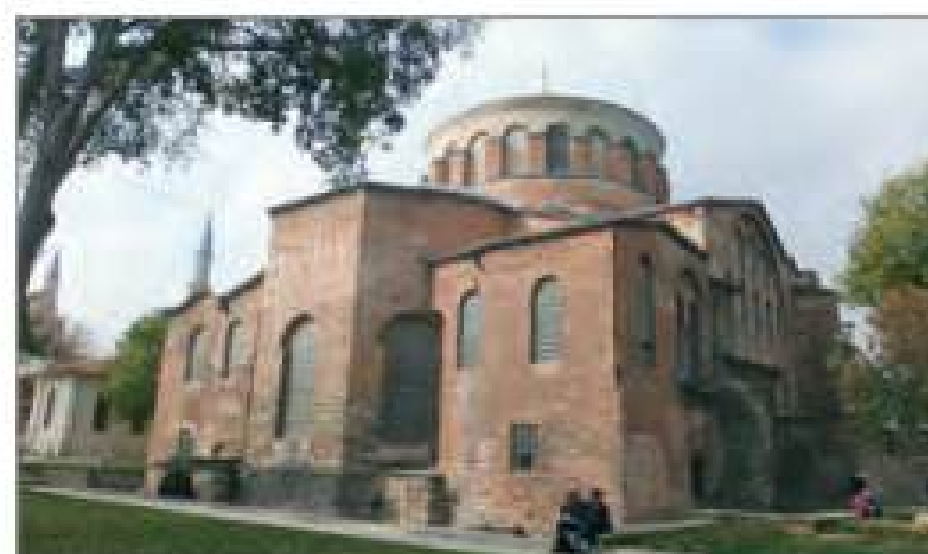
Базиліка, як ви вже знаєте, — це прямокутна в плані споруда, розділена всередині рядом колон або стовпів на 3–5 частин — **нав**.

Середня нава, найвища, освітлювалася через вікна над дахами бічних нав і зазвичай закінчувалась напівкруглою прибудовою — **апсидою**. Перед входом до храму будували поперечне в плані приміщення — **нартекс** (притвор). Бічні нави віддавали під крамнички торговцям. Вхід у велику базиліку мав двір, оточений колонадою. Прикладом середньовічної базиліки є руїни **храму Святого Іоанна Хрестителя Студійського монастиря**, що збереглися до наших днів.

*Студійський монастир. V ст.
Константинополь (Стамбул)*

*Церква Св. Ірини. IV ст.
Константинополь (Стамбул)*

Центрична церква — компактна, симетрична споруда; в плані могла бути кругла, квадратна, гранчаста, хрещата. Зводили такі будівлі на місцях загибелі або поховань святих (каплички), а також як хрещальні для нових членів общини — до їх уведення в храм.

Із VI ст. серед культових споруд Візантії почали переважати купольні храми. Вдале поєднання базиліки та купольного центричного храму вперше було реалізовано в **церкві Святої Ірини** у Константинополі.

Головний храм Візантії — **Софійський собор** у Константинополі — було закладено в 532 році й побудовано всього за п'ять років. По всій державі збирали найкращих майстрів, заготовляли якісні й дорогі будівельні матеріали: мармур, золото, срібло, слонову кістку, коштовне каміння. На будівництві щодня працювало до 10 тис. осіб.

Софійський собор. VI ст. Константинополь (Стамбул)

Перегляньте відео про красу і велич Софійського собору.

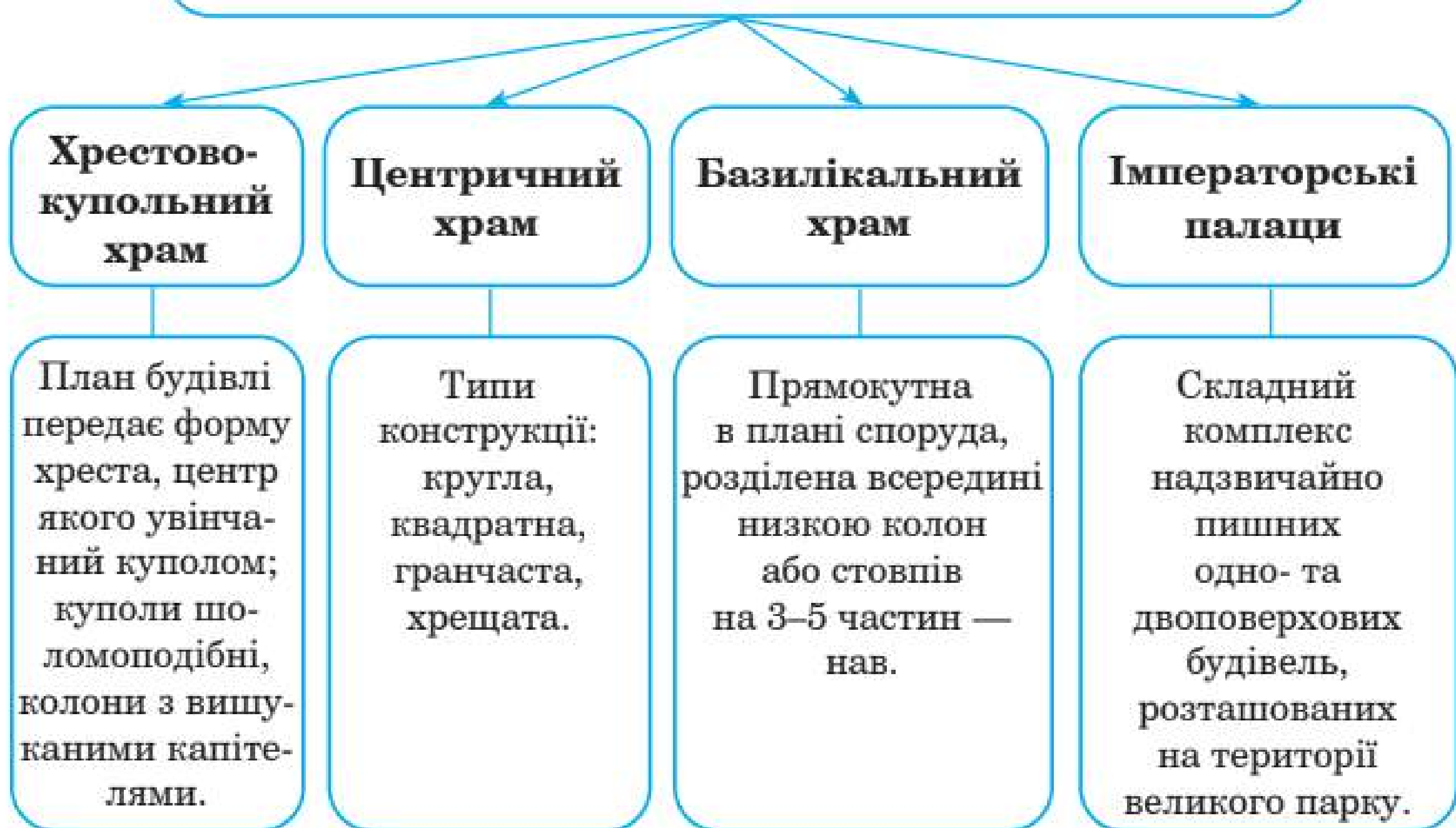

Не менш важливими спорудами Візантії були **імператорські палаци**, що займали площу понад 600 тис. кв. м і склалися з житлових приміщень для імператора та членів його родини, приміщень для варті і казарм, численних залів для візитерів та аудієнцій, кухонь, надвірних церков і каплиць, внутрішніх двориків і садів.

ВИДИ АРХІТЕКТУРНИХ СПОРУД ВІЗАНТІЙСЬКОГО СТИЛЮ ТА ЇХНІ ОСОБЛИВОСТІ

Розгляньте капітелі колон візантійських храмів та порівняйте їх з античними. Назвіть спільні та відмінні ознаки.

Капітель колони в соборі
Св. Марка. IX–XI ст.
Венеція, Італія

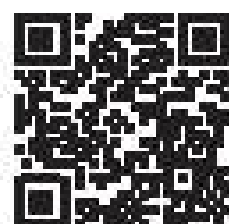
Капітель колони
ранньохристиянського
храму. I ст. Філіппи, Греція

Капітель колони
у Великій мечеті.
VII ст. Кайруан, Туніс

Зробіть олівцем замальовку однієї із зображених капітелей (за вибором). Поетапне виконання роботи можете переглянути в майстер-класі на відео.

СТИЛЬ ВІЗАНТІЙСЬКОЇ СКУЛЬПТУРИ

Догмати східної церкви не схвалювали використання статуй із релігійною метою, вважаючи це ідолопоклонством. Тож якщо до VIII ст. круглі скульптури ще подекуди траплялись у візантійських храмах, то постановою Нікейського собору 787 року вони були

рішуче заборонені. Тому скульптори могли демонструвати свою майстерність, прикрашаючи лише саркофаги, орнаментальні рельєфи, невеликі диптихи, палітурки для книг, посуд. Матеріалом для дрібних виробів слугувала слонова кістка. Одними з краще збережених до сьогодні зразків різьблення по слоновій кістці є **диптих Барберіні** (перша пол. VI ст.) і **триптих Арбавіля** (кін. X ст.). Обидва твори зберігаються в Луврі.

Центральна панель диптиха
Барберіні. VI ст.

Триптих Арбавіля.
X ст.

ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВЕ МИСТЕЦТВО

Усі жанри візантійського ужиткового мистецтва об'єднало єдине утверджене державою віровчення — християнство. У Візантії панував культ хреста — це був один з найголовніших символів самої імперії, тому його зображували навіть на монетах та предметах ужитку.

Художнє ткацтво

Візантійська імперія традиційно славилась виготовленням дорогих тканин: парчевих, шовкових, вовняних. Їх використовували для декоративного оздоблення палаців і храмів, з них шили одяг для духовенства і знаті. На художнє оформлення тканин суттєво вплинуло орнаментальне мистецтво Сходу, проте східні мотиви обов'язково поєднувались із християнськими символами. У колірній палітрі переважали яскраві насичені барви: пурпурова, зелена, фіолетова, червона.

Розгляньте зображення фрагмента візантійського орнаменту на тканині. Поміркуйте, які його елементи запозичені зі Сходу, а які належать до християнської символіки.

Візантійський орнамент на тканині

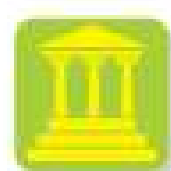

Художня обробка металів

У Візантії розквітло мистецтво художньої обробки металів. Майстри виготовляли ковані двері для храмів, напрестольні образи, футляри для престолів, чаші для причастя тощо. Значного поширення набули художні твори з металу, оздоблені жолобчастою або перегородчастою емаллю. Шедевром цього виду творчості є знаменитий **«золотий вівтар»**, встановлений у венеціанському соборі Святого Марка.

Вівтар собору Св. Марка. X–XII ст. Венеція

Перегляньте відео та роздивіться ілюстрацію. Охарактеризуйте інтер'єр Софійського собору в Константинополі за поданими запитаннями.

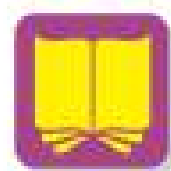

1. Які деталі інтер'єру першими впадають у вічі?
2. Який ефект створюють численні арки, склепіння й куполи?
3. Зверніть увагу на форму, кількість і розміщення вікон. Поміркуйте, як це впливає на освітлення храму.
4. Які враження викликає у вас інтер'єр собору?
5. Яка музика може «озвучити» цю ілюстрацію?

*Інтер'єр Софійського собору. VI ст.
Константинополь (Стамбул)*

Послухайте візантійську етномузику. Чи допомагає вона виразити стиль візантійської архітектури?

- Розкажіть, як зародилася культура Візантії. Назвіть характерні особливості візантійського стилю.
- Чим вирізняється архітектура Візантійської імперії? Розкажіть про найвідоміші храми Візантії.
- Що ви дізналися про скульптуру та декоративно-ужиткове мистецтво Візантії? Назвіть шедеври цих видів мистецтва.

Протягом місяця підготуйте індивідуальний творчий цифровий проєкт за темою «Нас вітає Візантія». Використовуючи нейромережі *Gemini* або *ChatGPT*, дослідіть історію створення та характерні риси одного з шедеврів архітектури, скульптури чи іншого виду мистецтва візантійського стилю. Перевірте достовірність знайдених фактів у трьох різних джерелах.

§ 6. МИСТЕЦТВО ВІЗАНТІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

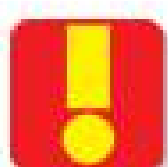
Мистецтво Візантійської імперії, яка до XIII ст. залишалася надзвичайно розвиненою в усіх сферах державою, слугувало своєрідним «золотим мостом» між західною і східною культурами та мало значний вплив на розвиток багатьох країн середньовічної Європи, зокрема Південної і Східної, де утвердилось православ'я.

Живопис Візантії, тісно пов'язаний з архітектурою і обмежений суворими канонами християнської релігії, представлений фресками, мозаїками, іконами та книжковою мініатюрою.

Характерною ознакою **візантійського живопису** є **іконографічний канон** — площинність зображень, регламентовані релігійні сюжети і біблійна тематика.

СТИЛЬ ВІЗАНТІЙСЬКОГО ІКОНОПИСУ

Іко́нопис — вид живопису, релігійного за темами сюжетів, культового за призначенням; мистецтво написання ікон.

У візантійському іконописі були поширені декілька технологій створення ікон: **енкаустика**, **мозаїка**, **темпера**. Зображення святих та подій, описаних у Біблії або церковній історії, виконані на дошці, полотні або металі, мали відповідати чітким правилам, котрі диктувала церква.

Темперні ікони

Темпера — фарби, які готують на основі сухих порошкових мінеральних пігментів і/або їхніх синтетичних аналогів. Сполучною речовиною для темперних фарб слугують емульсії — натуральні (розведений водою жовток курячого яйця, соки рослин) або штучні (полімери тощо).

До найкращих здобутків світового мистецтва належать візантійські ікони XI–XII ст., виконані темперою в константинопольських майстернях. На композиції цих ікон вплинули як літературні джерела, так і вже вироблені канони (золоте тло, площинність тощо).

*Вишгородська ікона
Божої Матері. XII ст.*

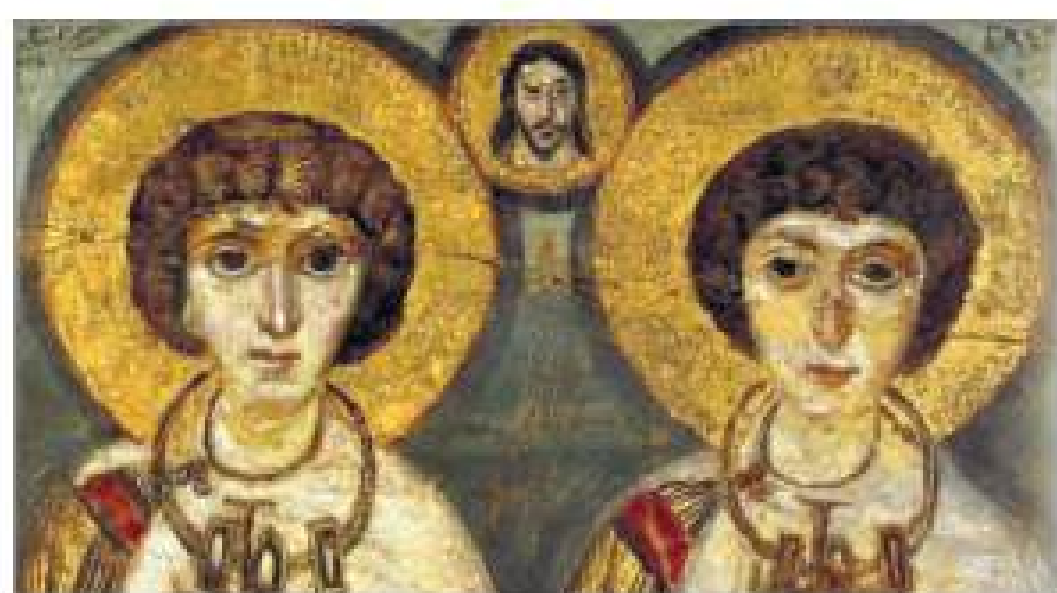

*Богоматір «Тросручиця».
XIV ст. Афон, Греція*

Енкаустичні ікони

Енка́устика — живопис восковими фарбами, що виконується гарячим і холодним способами.

*Святі Сергій та Вакх.
VII ст.*

Перегляньте відео та ознайомтесь із шедеврами іконопису.

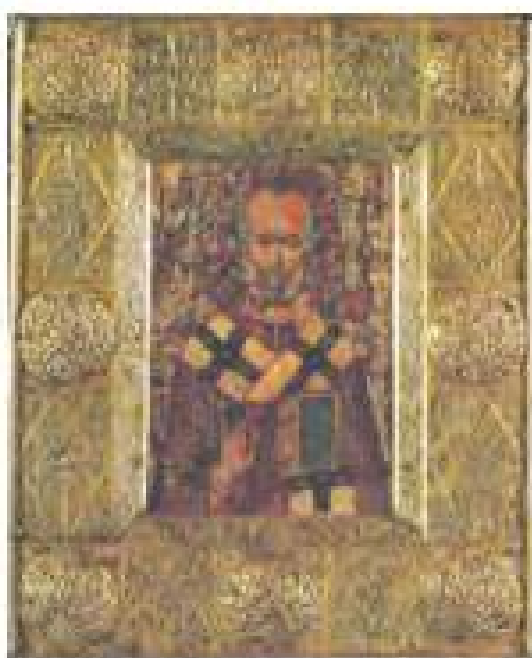

Мозаїчні ікони

Моза́їка — зображення або візерунок, виконані з окремих, щільно припасованих один до одного і закріплених на цементі чи мастиці різнокольорових шматочків скла, мармуру, камінців тощо.

Виготовлення мініатюрних мозаїчних ікон було започатковано в ювелірних майстернях Константинополя, оскільки за філігранною технікою виконання і вартістю вони нагадували високохудожні

ювелірні вироби. Перші мозаїчні мініатюри, створені з маленьких шматочків смальти та мармуру із вкрапленнями таких самих за розмірами шматочків золота й срібла, датують XII ст.

Святий Миколай.

Мозаїчна мініатюрна ікона. XII ст.

МОНУМЕНТАЛЬНИЙ ЖИВОПИС

В XI–XII ст. відбувся остаточний розкол церкви на православну та католицьку. Візантія обрала православ'я. Побудова нових храмів сприяла запрошенню художників і мозаїстів, котрі декорували стіни фресками, а підлоги — мозаїками в різних технологіях.

Фресковий живопис

Фр́еска (від італ. affresco — *свіжий*) — живопис на вологій штукатурці, одна з технік настінного малярства. Фресками називають також твори, виконані в цій техніці.

Візантійські фрески спочатку виготовляли за античними технологіями, а в XII ст. у штукатурку почали додавати товчений вапняк, мармур або черепицю. Спрощений характер малюнка та обмежену кількість фарб підсилює декоративний ефект мозаїк. Тон їхній зазвичай золотавий або синій.

Розгляньте ілюстрацію. Охарактеризуйте творчу манеру візантійських майстрів та втілені ними образи апостолів.

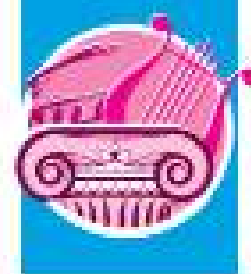

Фреска

«Причастя апостолів».

Церква Богородиці Асіну.

Початок XII ст. Кіпр

Мозаїчний живопис

Для візантійського світогляду і візантійського мистецтва характерним є розподіл на світ реальний та світ духовний, пов'язаний з церквою і Богом. У Софії Київській мозаїки мерехтять завдяки золотій підкладці, на якій зверху закріплений тонкий шар кольорового прозорого скла.

У храмі Святої Софії (527–565 рр.), побудованому в місті Салоніки, на склепінні апсиди вівтарної частини є найдавніша збережена до наших днів сакральна мозаїка — «Одигітрія».

*Мозаїка «Одигітрія». Церква Св. Софії.
VI ст. Салоніки, Греція*

КНИЖКОВА МІНІАТЮРА

У Візантії мистецтво оформлення книги піднялося до значних художніх висот, оскільки на нього суворість канону не поширювалася. Книжкова мініатюра була витонченою та майстерно виконаною. Художники розробляли не тільки сюжети композицій, а й систему взаємозв'язку тексту і мініатюр, прагнучи досягти художньої цілісності.

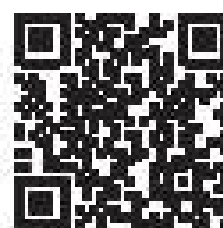

Стилістично мініатюра була близька до станкового та монументального живопису й органічно пов'язана з чудово написаним текстом і **буквицями** — художньо оформленими першими літерами сторінки чи розділу. Орнаментальні заставки містили рослинні й геометричні мотиви. Особливо поширеним видом рукописних книг були Євангелія. До IX ст. належить чудово оформлений **Псалтир**, що зберігається в Паризькій національній бібліотеці. На початку XI ст. був написаний великий **Місяцеслов** Василя II (Ватиканська бібліотека).

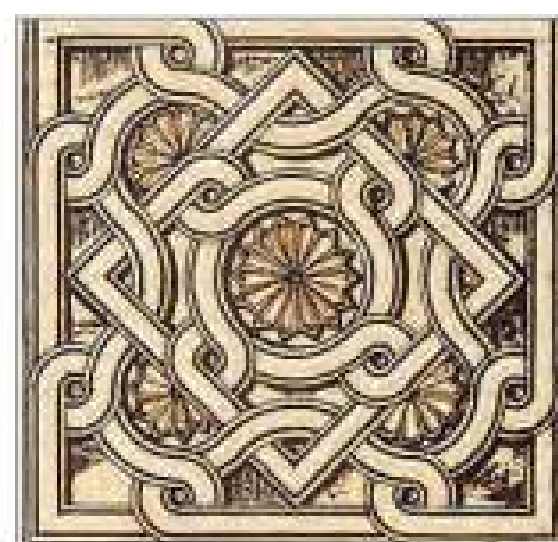
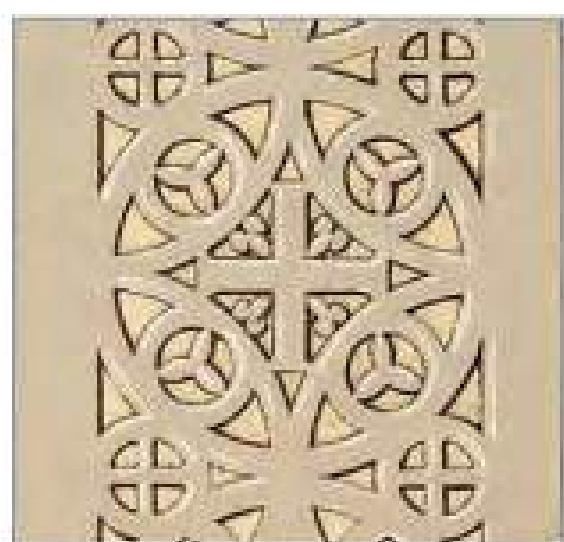
*«Давид, який грає на лірі».
Мініатюра із Псалтиря. Бл. 950 р. Париж*

Розгляньте зображення традиційних візантійських орнаментів на с. 38. Які основні елементи в них повторюються? Візьміть олівець та спробуйте відтворити два-три орнаменти. Послідовність роботи — в майстер-класі.

МОДА ВІЗАНТІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Мода Візантії була тісно пов'язана з модою Риму. Однак античні канони досконалості та гармонії людського тіла змінив новий тип краси — духовний, що вимагав приховувати тіло під мішкуватим одягом. Суттєвою відмінністю стало також те, що одяг кроїли й шили — здебільшого із золототканої парчі, шовку та прикрашали золотом, перлами, багатою вишивкою.

Звичайно, таку розкіш могли собі дозволити лише заможні люди. У тканинах переважали геометричні орнаменти із зірочок, хрестів, кіл і квадратів, іноді — стилізовані рослинні чи анімалістичні мотиви. Візантійський стиль в одязі панував майже 800 років без змін.

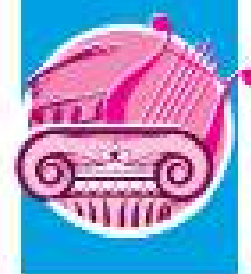
Розгляньте малюнок, на якому зображено одяг візантійської знаті. Використовуючи нейромережу *Artbreeder*, у розділі *Суфлер* зробіть запит англійською мовою для створення ескізу костюма у візантійському стилі та згенеруйте зображення. Покажіть його друзям.

Вбрання візантійської знаті IV–XI ст.:

1, 4 — імператора; 2, 5 — імператриці; 3 — вищих сановників.

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО ВІЗАНТІЇ

Історичні умови та строкатий етнічний склад населення визначили різноманіття жанрів та форм візантійської музики. При імператорському дворі лунала не лише світська музика (**акламації** — ритуально-святкові оди на віршовані тексти, **поліхронії** — оди для виходу імператора), а й інструментальна, для якої використовували **сурми, цимбали, лютні, гуслі, арфи, ліри**, а також стародавній прототип органа — **гідравлос**.

Ян ван Ейк.

«Благодатна весна». Бл. 1423–1426 рр.

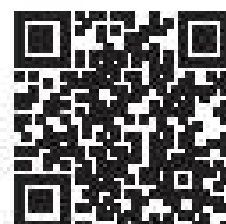

Невідомий художник.

«Менестрелі з ребенком і лютнею». XV ст.

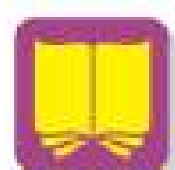

Послухайте звучання лютні в етно- та сучасному стилі. Визначте спільні та відмінні риси.

Народна музика Візантії представлена епічним жанром — це **акритські пісні**, що прославляли подвиги акритів.

У нотних записах збереглася лише культова християнська музика — вокальна, оскільки орган був заборонений. Візантійська музична культура сприяла розвитку східної і західної церковної музики.

- З якими видами живопису Візантії ви ознайомились?
- Що означає поняття «візантійський канон»? Розкажіть про сюжети та ознаки канону в творах мистецтва.
- Охарактеризуйте різновиди техніки іконопису.
- Що таке мозаїка та фреска? Наведіть приклади збережених до наших днів творів.
- Які особливості музичного мистецтва та книжкової мініатюри Візантії вам запам'яталися? Розкажіть.

Продовжте роботу над творчим цифровим проектом «Нас вітає Візантія». Використовуючи нейромережі *Gemini* або *ChatGPT*, підготуйте презентацію у групах.

§ 7. РОМАНСЬКИЙ СТИЛЬ

В XI–XII ст. у мистецтві християнської Європи зародився новий стримано-величний стиль — **романський**. Щоправда, сам термін «романський стиль» з'явився лише на поч. XIX ст. — його ввів Арсісс де Комон, який установив зв'язок архітектури цього періоду з давньоримською.

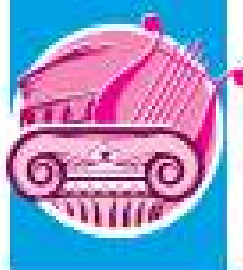

Вормський собор у Німеччині. 1131–1180 рр.

Романський стиль став першою художньою системою, що охопила більшість європейських країн епохи Середньовіччя. На його основі в мистецтві Західної Європи виник етичний ідеал, протилежний ідеалам античності. Провідним видом мистецтва стала архітектура. Сповнені суворої, урочистої сили церкви й собори прикрашали скульптурним декором і настінними розписами, сюжетами яких були сцени Страшного суду й Апокаліпсису, біблійні сцени.

Романський стиль (від лат. *romanus* — *римський*) — художній стиль, що панував у Європі (переважно Західній) в XI–XII ст. (у деяких місцях — і в XIII ст.), один із найважливіших етапів розвитку середньовічного європейського мистецтва. Найповніше виявив себе в архітектурі й об'єднав в одне ціле види мистецтв, що нерозривно пов'язані з нею: монументальний живопис, скульптуру, декоративне мистецтво.

СТИЛЬ РОМАНСЬКОЇ АРХІТЕКТУРИ

Перегляньте відео та ознайомтесь із шедеврами архітектури романського стилю.

Споруди романського стилю вирізнялися міцністю і зовнішньою суворістю, вони виконували оборонні та захисні функції. Головний будівельний матеріал — тесаний камінь. Романські храми, переважно монастирські, будували простих форм із перевагою вертикальних або горизонтальних ліній, зі склепіннями у вигляді хрестів та дуже вузькими прорізами вікон і дверей.

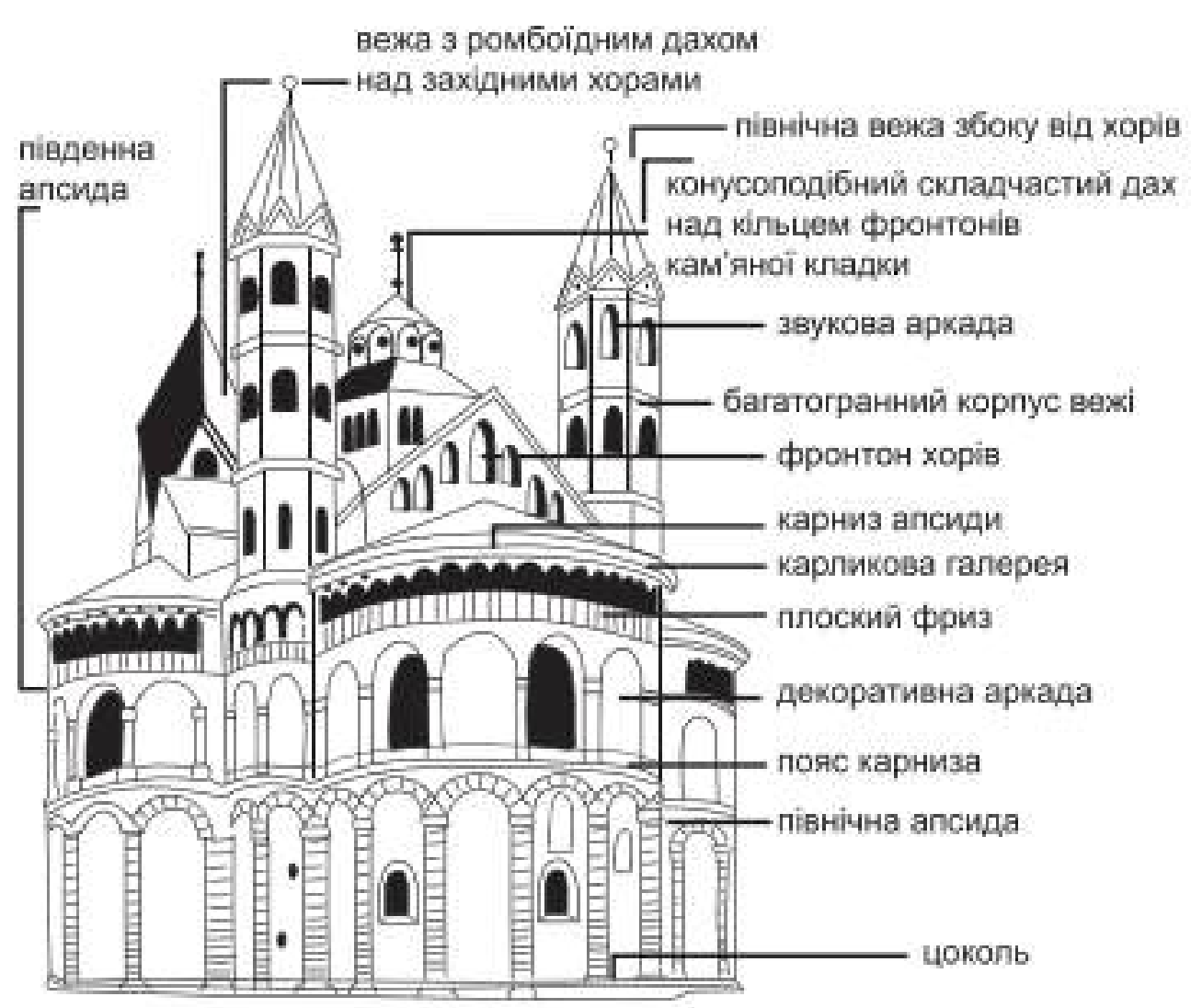

Схема романського храму

Замки та палацові комплекси розташовували на підвищених ділянках місцевості. У центрі замкового двору стояла вежа, що виконувала функцію житлового будинку. Замок був оточений глибоким ровом. Міст, перекинутий через рів до головної вежі, закривав

центральні ворота. Замок і будівлі, зведені поряд з ним, становили основу міста.

Характерними рисами романського стилю в архітектурі є:

- масивні стіни, товщину яких підкреслювали вузькі прорізи вікон і поглиблені портали, та високі вежі, що згодом стали одними з головних елементів архітектурної композиції;
- система простих геометричних об'ємів (кубів, паралелепіпедів, призм, циліндрів), поверхня яких членувалася лопатками, аркатурними фризамі зі скульптурою і галереями;
- перевага напівциркулярної форми склепінь.

Виконайте олівцем або пастеллю ескіз храму-фортеці, враховуючи основні принципи архітектури романських культових споруд. Не забудьте про застосування кубів, паралелепіпедів, призм, циліндрів; наявність арок та вузьких прорізів дверей і вікон. Спробуйте озвучити свій малюнок середньовічною музикою.

Шедеври романської архітектури

Найяскравішим прикладом романського стилю в архітектурі став **замок Ельц** у Східній Німеччині, збудований у середині XII ст. на 200-метровому гірському шпилі й оточений з трьох боків річкою та густим лісом. Мальовниче розташування і вражаюча архітектура зробили його популярним туристичним центром Німеччини.

Шпаєрський собор — величний імперський собор у місті Шпаєр (Німеччина). Ця найбільша за розмірами церква в романському стилі, що збереглась дотепер, була зведена в 1030–1061 роках імператорами Священної Римської імперії.

*Замок Ельц
у Східній Німеччині. XII ст.*

*Шпаєрський кафедральний собор.
XI ст. Німеччина*

Значна кількість архітектурних пам'яток романського стилю збереглась у Франції.

Один із найвеличніших романських храмів розташований у Бургундії. Там в XI ст. був побудований комплекс **абатства Клюні** з величезною, найбільшою в тогочасній Європі церквою (довжина — 127 м, ширина — 40 м). Бургундські архітектори розробили конструктивні нововведення, що дозволили зменшити товщину стін та досягти більшої висоти храмових склепінь.

Абатство Клюні. XI ст. Франція

Тулузька **церква Сен-Сернен** (1080–1120 рр.) — велична базиліка, побудована переважно з цегли. У плані вона нагадує хрест, а довкола нав розміщено галерею. Особливістю цього храму є дзвіниця, розташована на перетині «хреста», і органний зал з органом, що має п'ятдесят чотири регістри. Церкву кілька разів перебудовували, проте останні значні архітектурні зміни датовані ще 1271 роком.

Церква Сен-Сернен в Тулузі. XI–XII ст. Франція

Прослухайте написаний у XVIII ст. твір Г.Ф. Генделя «Пассакалія», що звучить в органному залі церкви Сен-Сернен. Проаналізуйте твір за поданими запитаннями.

1. Розкажіть про особливості звучання «Пассакалії».
2. Які почуття пробуджує ця музика?
3. Як звучання органа «вписується» в архітектурну композицію романського храму?
4. Поміркуйте, які спільні риси мають музика й архітектура.

Пізанська вежа — частина ансамблю міського собору Санта-Марія Маджоре в Пізі (Італія). Вежа є дзвіницею собору і прилягає до його північно-східного кута. Відома тим, що сильно нахилена.

Висота вежі становить 56 метрів, діаметр — 15 метрів. Усього вона має вісім поверхів, але сходи ведуть лише до шостого. Подолавши 294 сходинки, можна побачити чудову панораму. Всесвітньо відомий учений Галілей використовував Пізанську вежу для своїх дослідів. Зокрема, він кидав з висоти різні предмети, аби довести, що швидкість падіння не залежить від маси тіла.

Пізанська вежа. XII–XIV ст. Італія

Розгляньте зображення внутрішнього оздоблення споруди, збудованої в романському стилі, та дайте відповіді на запитання.

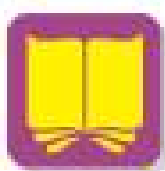

1. До якого типу споруд належить ця будівля: світських чи культових?
2. Які геометричні форми в ній використано?
3. Опишіть колірну гаму внутрішнього оздоблення споруди.

*Лаахське абатство Св. Марії. 1093–1261 рр.
Німеччина. Сучасний вигляд*

Ви вірите у власні сили? Чи завжди вдається досягнути бажаного? Пісня «Ми такі круті» Наталії Май додасть усім оптимізму! Знайдіть її в електронному додатку, розучіть та виконайте під фонограму. А ви — круті?

- У якому виді мистецтва романський стиль виявив себе найповніше? Які елементи романських архітектурних споруд відрізняють їх від будівель, зведених в інших стилях?
- Розкажіть про особливості замків-фортець і храмів-фортець романського стилю.
- Які шедеври архітектури романського стилю вам запам'яталися?

Дослідіть характерні особливості храмів і замків Іспанії романської доби, наведіть приклади. Знайдіть інформацію про відомих зодчих, які творили в романському стилі, та підготуйте замітку для мистецького блогу або відео в Instagram.

§ 8. РОМАНСЬКЕ МИСТЕЦТВО

Романський стиль у живописі та скульптурі за своїми художніми ознаками — мистецтво доволі умовне, схематичне. Для романської композиції характерні простір, позбавлений глибини, різномасштабні фігури, яскраві кольори.

Перегляньте відео, яке ознайомить вас із особливостями романського мистецтва.

МОНУМЕНТАЛЬНИЙ ЖИВОПИС

Основу живопису романського стилю становить настінний розпис, виконаний, як правило, в техніці **фрески**. Зміст та образне вирішення композиції підпорядковувались архітектурному стилеві споруди або інтер'єру. Фрески в романських храмах сповнені суворістю строгості, іноді наївні, але завжди повчальні. Фігури людей представляли плоскими, пропорції тіла часто порушувались. Зрідка художники давали волю своїй фантазії і населяли стіни храмів зображеннями фантастичних птахів і тварин, запозичених із фольклору. Парадні зали замків прикрашали розписи на історичні або побутові сюжети динамічного характеру.

Для **романського стилю в живописі** характерні строго симетричні композиції, чіткий контурний рисунок, площинність зображень, порушення пропорційності фігур, неприродність поз, яскраві кольори та виразність зображень.

Фреска «Жертвопринесення Каїна та Авеля». XI–XII ст.
Церква Сен-Савен-сюр-Гартан

Період розквіту романського живопису у **Франції** припадає на кінець XI — початок XII ст. Найкращим його зразком є розпис монастирської церкви **Сен-Савен-сюр-Гартан** в Пуату. Всі внутрішні поверхні цього невеликого храму вкриті фресками, створеними кількома майстрами. Зображення розташовані довгими смугами двома ярусами. Сюжети розписів різноманітні: сцени зі Старого та Нового Заповітів, епізоди з байок Езопа. У цих фресках виразно проявилися всі характерні риси романського стилю.

Багато пам'яток романського живопису збереглося в **Іспанії**. Розписи іспанських соборів мають чимало спільних особливостей: насичені фарби, образи суворо канонізовані. Поширеним був також живопис на дереві, який зумовив створення вівтарних зображень Марії та Христа.

Унікальні місцеві особливості мав фресковий живопис романської доби в Каталонії. У композиціях поєднано геометричні орнаменти античного та візантійського стилів, а образи святих вирізняються індивідуальністю.

Фрагмент фрески з церкви в Таулі. 1123 р.

На романському живописі **Італії** відчутно позначився вплив візантійського мистецтва. Це особливо помітно в мозаїчних циклах **собору в Чефалу**, над якими працювали візантійські майстри. Центральною фігурою собору є зображення Христа Пантократора. Пальці правої руки Спасителя складені для благословіння, а в лівій Він тримає розкрите Євангеліє. Печаль в очах та відкритість обіймів говорять про Його співчуття та милосердя.

*Мозаїка «Христос Пантократор». XII ст.
Собор Чефалу. Сицилія*

КНИЖКОВА МІНІАТЮРА

Романський живопис широко представлений книжковою мініатюрою. Найбільша кількість рукописів, збережених до наших днів, була створена в монастирях **Південної Франції** та **Баварії** (Німеччина). Мініатюри цього періоду виконані в дусі народних традицій і вирізняються насиченими кольорами та високою майстерністю митців. Основні орнаментальні мотиви — геометричні фігури (коло, квадрат, меандр) та рослинні форми (стилізоване листя аканта, квіткові розетки), в які органічно вплетено зооморфні елементи.

*Мініатюра
«Св. євангеліст Іоанн».
Євангеліє абата Ведрикуса. Бл. 1147 р. Франція*

СКУЛЬПТУРА

Для романської монументальної пластики характерні гігантські рельєфні композиції над порталами храмів. Фігури в таких композиціях мали різні масштаби: найбільша — фігура Христа, трохи менші — ангелів та апостолів, найменші — простих смертних. Сюжетами найчастіше були грізні пророцтва Апокаліпсису й Страшного суду.

«Страшний суд». Рельєф над головним входом у собор Сен-Лазар. XII ст. Отен, Франція

«Зішестя Святого Духа». Рельєф над головним входом у церкву Сен-Мадлен. Фрагмент. XII ст. Везле, Франція

Більшість скульптурних шедеврів романського стилю збереглися у Франції (церкви **Сен-Лазар** в Отені й **Сен-Мадлен** у Везле), Німеччині (собори в **Бамберзі** та **Вормсі**) й Італії (храми в **Мілані**, **Вероні**, **Павії**).

Розгляньте ілюстрації. Порівняйте зображені капітелі колон романських соборів з капітелями візантійських та античних храмів.

Капітель «Викрадення Ганімеда». XII ст. Церква Сен-Мадлен. Везле, Франція

Капітель «Будівництво Нового ковчега». XII ст. Церква Сен-Мадлен. Везле, Франція

Капітель «Адам і Єва». XII ст. Музей Клюні. Париж

ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВЕ МИСТЕЦТВО

Романська епоха стала періодом розквіту різних галузей декоративно-ужиткового мистецтва: литва, карбування, різьблення по кості, художньої емалі, ткацтва, килимарства, ювелірного мистецтва. У всіх цих видах художньої творчості майстри використовували геометричні, рослинні або зооморфні орнаменти, зображували побутові сцени, фольклорні чи біблійні сюжети.

Релікварій для шматочків істинного хреста. Бл. 1156–1158 рр.
Золото, емаль. Мозан, Бельгія

Гобелен «Створення світу». Фрагмент.
Бл. 1100 р. Музей кафедрального собору
в Жироні. Іспанія

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Від часів утвердження християнства у варварські королівства починає проникати римсько-візантійська культура з її зразками культової музики. Процес формування католицької музичної традиції в молодих європейських державах розтягнувся на кілька століть. У романську епоху було започатковано новий вид виконання духовної музики — **григоріанський спів**.

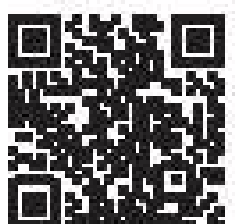

Григоріанський спів, або григоріанський хорал — традиційний спів католицької церкви, що виконувався чоловічим хором в унісон.

Григоріанський спів був канонізований реформатором церковної музики Папою Григорієм I Великим у 590–604 роках. Папа вірив, що коли тисячі вірян одночасно звертаються до Бога однією мовою (латиною) і мовою однієї музики (меси), то Господь обов'язково їх почує, допоможе звільнитися від гріхів, отримати прощення та спасіння.

Перегляньте уривок відеофільму, присвяченого романському мистецтву. У ньому ви не тільки побачите мистецькі шедеври стилю, а й послухаете григоріанський спів: для вас звучатиме «Велика органна меса» Ф.Й. Гайдна.

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

У романську добу спостерігався занепад класичного театру та піднесення інших видів театрального мистецтва: театр пантоміми (мімів), театр мімансу, мандрівний театр жонглерів.

До складу **театру пантоміми** входили хористи, оркестрова група та кілька акторів-мімів. Актори пластичними рухами відтворювали текст п'єси, який виконував хор під музичний супровід.

У театральному житті X–XI століть особливе місце займали церковні вистави, присвячені біблійним сюжетам та святкам, які ставили в соборах та монастирях.

Міманс поступово витіснив **театр жонглерів** — у Франції так називали всіх мандрівних комедіантів і музикантів. Творчість жонглерів стала професійною близько XI століття і започаткувала новий мандрівний театр, до складу якого входили міми, музиканти, поети, вокалісти, акробати, дресирувальники, майстри професійного жонглювання тощо.

РОМАНСЬКИЙ СТИЛЬ У МОДІ

*Вбрання французького
арбалетника
і знатної жінки.
XII ст.*

Стиль одягу романського періоду виник на основі традицій античності, Візантійської імперії та варварських племен, які населяли Європу раніше. Основою і чоловічого, і жіночого вбрання були **туніки**. Чоловічий одяг складався зі спідньої та верхньої тунік до колін. Спідню туніку шили із лляного полотна та з рукавами, а верхню — з дорогої тканини, без рукавів та з прямим горловим вирізом. Крім того, в холодну пору року носили хутряні жилетки, плащі.

Жіночі туніки були довгими, аж до підлоги, і мали трапецієподібну форму із закритою верхньою частиною, завищеною талією і звуженими рукавами. Мода вимагала носити кілька шарів одягу.

Перевірте свої знання про античний, візантійський та романський стилі в мистецтві минулого, вирушивши в інтерактивну мандрівку, зміст якої подано в електронному додатку.

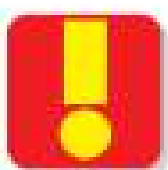

§ 9. ГОТИЧНИЙ СТИЛЬ

До середини XII ст. в Європі сформувалася нова художня течія, поширилися нові стилістичні принципи та естетичні форми, які з'явилися під час зведення соборів у Північній Франції. Так виникло **готичне мистецтво**, що стало визначальним для цілого періоду європейської культури. Термін «готика» був уведений в епоху Відродження. Так художники цієї доби називали середньовічне мистецтво, вважаючи його породженням варварського племені готів, яке зруйнувало Рим.

Готика, готичний стиль — художній стиль європейського пізнього Середньовіччя між серединами XII і XV століть, який найяскравіше виявився в архітектурі та характеризувався стрімко спрямованими вгору будівлями з багатим зовнішнім та внутрішнім оздобленням, зокрема рельєфами, статуями, вітражами.

Готичне мистецтво відображало дух свободи, притаманний мешканцям торговельних і ремісничих міст-комун. У містах зводили палаци аристократів, резиденції вищого духовенства, церкви, монастирі. На базі церковних шкіл виникали університети. Високого розвитку досягли художні ремесла.

Перегляньте відео про шедеври готики.

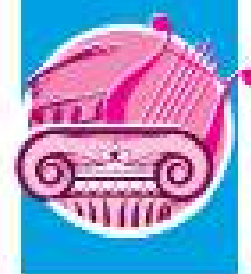
Характерними особливостями готичного стилю є:

- символіко-алегоричний тип відображення дійсності, верховенство архітектури в системі мистецтв;
- культове призначення мистецтва;
- релігійна тематика й водночас інтерес до людських почуттів, повернення до індивідуальності.

ГОТИЧНА АРХІТЕКТУРА

В епоху готики провідним видом мистецтва залишалася архітектура. У цей період поряд із храмами почали споруджувати **ратуші** — будівлі міського самоврядування. Зазвичай їх зводили на центральній площі. Величні готичні собори будували переважно за кошти містян. Це був досить довгий процес, що іноді тривав кілька століть.

Основу готичної архітектури становила нова конструкція склепінь: вони спиралися на арки, а ті, в свою чергу, на стовпи. Це давало можливість створювати небачені доти за висотою і шириною внутрішнього простору храми. Гігантські шпилі та вежі, портали (архітектурно оформлені входи), стрілчасті вікна й арки — весь образ собору був підпорядкований прагненню в небеса, до Бога.

У готичному соборі зникла рівна поверхня стін, тому настінний розпис (фрески) поступився місцем вітражу. Зовні та всередині храм прикрашали безліч рельєфів і статуй.

Визначальні риси готичної архітектури:

- міські архітектурні ансамблі (культові та світські будівлі, площі, мости, колодязі);
- криті галереї довкола центральних міських площ;
- вузькі фасади дво- або триповерхових житлових будинків з високими фронтонами;
- фортечні мури з прикрашеними в'їзними вежами довкола замків королів і феодалів;
- гостроверхі собори зі стрілчастими склепіннями, великою кількістю арок, вікон і галерей.

Перегляньте відео екскурсії Міланським кафедральним собором та розгляньте його зображення. Створіть олівцем начерк архітектурного фрагмента цього готичного храму.

*Міланський кафедральний собор.
XIV–XX ст. Італія*

Шедеври готичної архітектури

Собор Паризької Богоматері (Нотр-Дам де Парі) — головний храм столиці Франції, один із найпрекрасніших витворів готичного мистецтва. Перший камінь у фундамент собору було закладено 1163 р., а завершилось будівництво в 1345 р.

Тема 1. Подорож мистецтвом минулих епох

На жаль, знаменита архітектурна пам'ятка зазнала значних руйнувань унаслідок пожежі, що сталася 15 квітня 2019 р. Тоді обвалився шпиль та згоріло повністю дві третини даху собору. 7 грудня 2024 р. відновлений собор було відкрито.

*Собор Паризької Богоматері.
XII–XIV ст. Франція*

Послухайте пісню «Le temps des cathédrales» з мюзиклу «Нотр-Дам де Парі», створеного композитором Ріккардо Коччанте. Знайдіть відповідність між музичним твором та архітектурою готичного собору.

Головний готичний собор Англії — **Кентерберійський** — за будовою близький до зразків французької готики.

Кельнський собор — римо-католицький храм у Кельні, видатна пам'ятка німецької готичної архітектури.

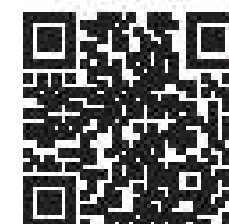
*Кентерберійський собор.
VII–XIX ст. Великобританія*

*Кельнський собор.
XIII–XIX ст. Німеччина*

У додатку *Google Earth* зробіть запит: *Реймський собор. XIII ст. Франція*. Перейдіть в 3D. Розгляньте зображення цього собору та дайте відповіді на запитання.

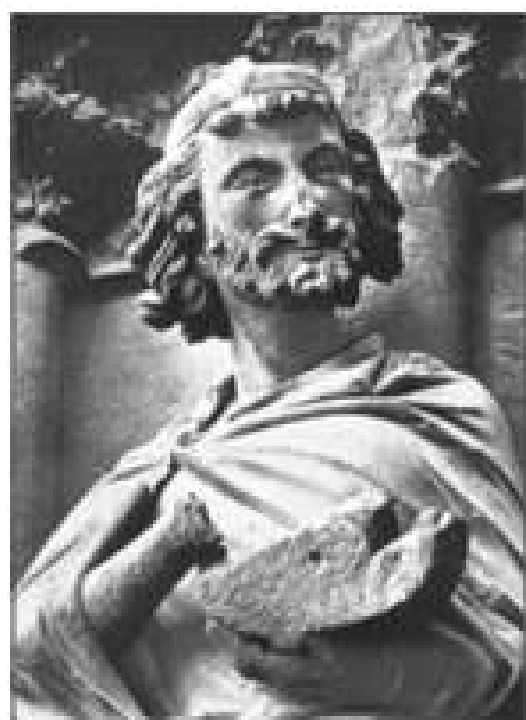
1. Які характерні ознаки готичного стилю ви можете виділити в архітектурі собору?
2. Доберіть ряд прикметників, якими можна описати загальний вигляд споруди.
3. Чому Реймський собор протягом століть був символом королівської влади? Розкажіть, що вам відомо про це з історії.

Реймський собор. XIII ст. Франція

ГОТИЧНА СКУЛЬПТУРА

В епоху готики, як і в романський період, монументальна пластика була тісно пов'язана з архітектурою. Готичні храми прикрашали скульптурні оздоблення, зокрема статуї. У своїх роботах майстри намагалися передати душевні переживання героїв, зробити виразнішими пози і жести фігур. Образи святих втратили суворість та стали схожими на звичайних людей. Наприклад, скульптори Реймського собору в образі Богоматері підкреслили її жіночність і душевну красу, а статуя святого Йосипа нагадує галантного лицаря.

*Св. Йосип.
Фрагмент статуї
західного фасаду собору
в Реймсі. XIII ст.*

*Діва Марія. Фрагмент
скульптурної групи
«Зустріч Марії та Єлизавети».
Центральний портал
собору в Реймсі. XIII ст.*

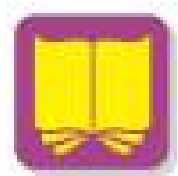
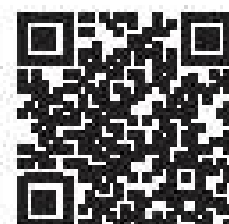
Перегляньте відео з Шартрського собору. Уважно роздивіться зображення статуй із portalу цього собору та визначте характерні риси готичної скульптури.

*Статуї з portalу Шартрського собору.
XII–XIII ст. Франція*

Об'єднайтесь у пари. Із пластиліну створіть макет невеликого собору (або у вебсервісі *Adobe Fresco* чи іншому графічному сервісі намалюйте графічне зображення готичного собору), намагаючись утілити основні принципи готичної архітектури. Прикрасьте фасад скульптурними композиціями.

- Назвіть характерні риси готичного мистецтва.
- Які ознаки допоможуть відрізнити готичний собор від античного, візантійського та романського храмів?
- Розкажіть про особливості готичної скульптури.

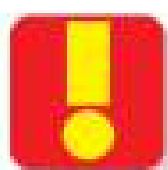

§ 10. ГОТИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Образотворче та декоративно-ужиткове мистецтво періоду готики було тісно пов'язане з архітектурою. У мистецьких творах, як і раніше, чільне місце посідали релігійні сюжети, однак уже простежувався інтерес до світського життя, думок і настроїв звичайної людини. Саме на XIII—XV ст. припадає найвищий розквіт середньовічної літератури (лицарських романів і поезії), театру та музики.

ВІТРАЖ

У готичному мистецтві місце фресок посів інший вид художньої творчості — **вітраж**.

Вітраж — сюжетна або орнаментальна композиція, виконана зі шматочків прозорого кольорового скла, скріплених свинцевим обрамленням.

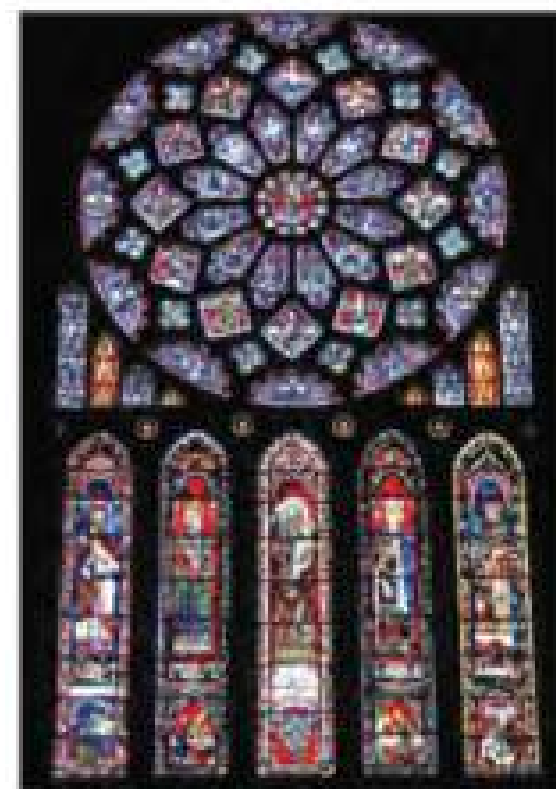
Вітражі виконували в храмах певні функції. По-перше, завдяки світлу, яке проникало через розфарбовані вікна в собор, у різний час певним кольором висвітлювалася та чи інша частина вівтаря. Це надавало інтер'єру культової споруди величності та сакраментальності. По-друге, оскільки скло не лише розфарбовували, а й декорували золотом і сріблом, то в сонячну погоду завдяки цим інкрустованим частинкам внутрішнє оздоблення храму сяло й викликало у парафіян відчуття урочистості, піднесеності.

Темами вітражних композицій були релігійні сцени, історичні події, трудові процеси селян і ремісників, літературні мотиви. Із кольорів переважали червоний, синій, жовтий, коричневий.

*Вітраж (фрагмент)
«Богоматір з Ісусом».
Собор у Шартрі.
XII–XIII ст. Франція*

*Вітражна троянда.
Північне вікно.
Собор у Шартрі.
XII–XIII ст. Франція*

Перегляньте майстер-клас на відео та спробуйте створити імітацію вітражу в готичному стилі.

ЖИВОПИС

Готичне мистецтво постійно зверталося до образу Богоматері. Її культ склався практично водночас із характерним для Середньовіччя поклонінням прекрасній дамі. Обидва культу нерідко переплітались, і Діва Марія поставала в образі чарівної жінки. У добу готики змінився й образ Христа: художники зображували Його у скорботі й стражданнях за гріхи людства.

Перегляньте відео про готичне мистецтво.

Для **готичного живопису** характерні витонченість і багатофігурність зображень, наявність орнаментів, елементів пейзажу та натюрморту.

Готичний живопис Німеччини вирізнявся зростанням інтересу до реальних явищ, появою творів за сюжетами лицарських романів, сцен із придворного життя. Типовою для XIV століття стала кельнська школа живопису. Її майстри виконували станкові композиції на теми з життя Діви Марії та Христа. Ці образи й досі зачаровують ліризмом.

Італійський готичний живопис за своїм характером наближений до візантійського, але вже має ознаки ренесансного мистецтва.

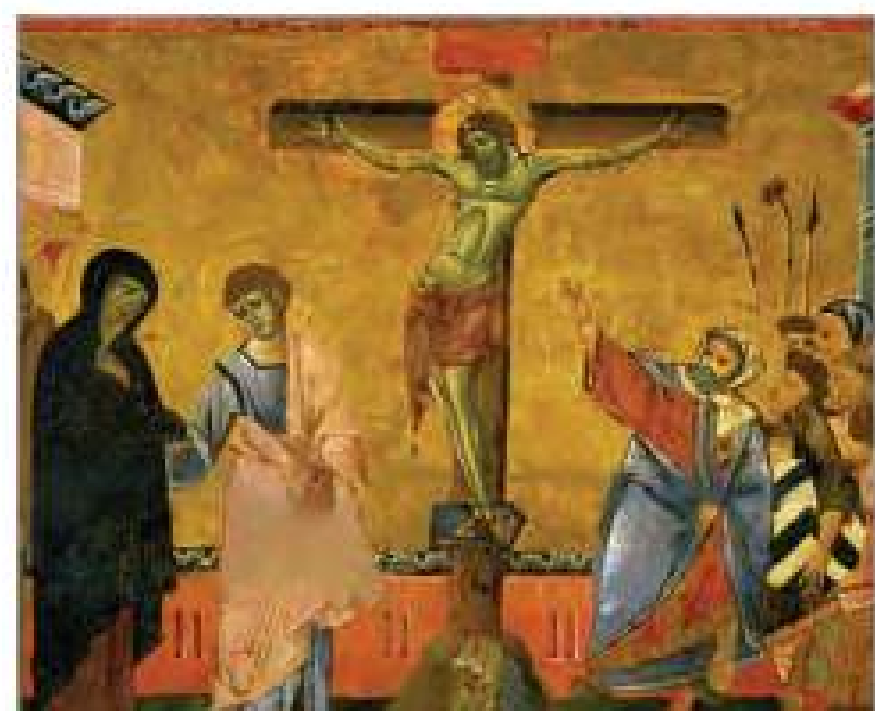

Розгляньте ілюстрації та дайте відповіді на запитання.

Г. ді Граціано.

«Звільнення св. Петра із в'язниці». Бл. 1270 р.

Г. да Сієна.

«Розп'яття». 1275–1280 рр.

1. Чи відрізняється на перший погляд готичний живопис від візантійського та романського? Обґрунтуйте свою думку.
2. Які особливості готичного живопису ви можете виділити завдяки поданим репродукціям?
3. Назвіть спільні риси засобів виразності цих творів.

КНИЖКОВА МІНІАТЮРА

У період готики розквітло книжкове мистецтво, зокрема **мініатюра**, що вирізнялася світськими ілюстраціями до біблійних текстів. У цей час створювали християнські рукописи розважально-дидактичного змісту, значну увагу приділяючи камерним манускриптам для приватного користування (часословам).

Важливого значення для композиції книги набув орнамент. Мотиви орнаменту — геометричні та рослинні: розетки, трилисники і чотирилисники.

Брати Лімбурги. «Благовіщення». XV ст. Мініатюра з «Розкішного часослова герцога Беррійського»

Одним із найбільших рукописних центрів у період готики була Франція. Тут ілюстрували не тільки релігійні книги, а й наукові праці — зокрема твори Платона, Арістотеля. Мініатюра посідала важливе місце і в мистецтві Англії. Твори художників доповнювали численні наукові трактати, легенди про короля Артура та його лицарів, моралізаторські оповідання про життя тварин (бестіарії).

Перегляньте відео та ознайомтеся із зображенням шедевр готичного книжкового мистецтва. Які особливості зовнішнього вигляду притаманні цій книзі? Поділіться своїми враженнями.

«Кодекс Ротундус». Часослов. 1480 р.

ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВЕ МИСТЕЦТВО

Високий розвиток художніх ремесел у період готики забезпечували **цехові об'єднання**. У Європі поширеним було виробництво меблів, оздоблених різьбленням. Іноді меблі повторювали форми готичних споруд. У галузі різьблення по кістці також

спостерігався значний прогрес: ікони, різноманітні скриньки, зображення святих, домашні вівтарі — все це приваблювало витонченими сюжетними рельєфами та візерунками.

Характерними рисами готичного інтер'єру є вишуканість форм і декору, вдале поєднання матеріалів, кольорів та стильова єдність в оформленні внутрішнього простору будівлі.

З-поміж кольорів переважали червоний, жовтий, синій, коричневий; поширеними були золотавий, сріблястий.

Буфет і лава з нижньою частиною у формі скрині. XV ст. Франція

Інтер'єр житла французького феодала. XV ст.

ГОТИЧНИЙ СТИЛЬ У МОДІ

До традиційного одягу готичної епохи належав плащ, пошитий із сукняного полотна та підбитий тканиною іншого кольору або хутром.

Жінки носили туго зашнуровані сукні з довгими шлейфами, жакети й безрукавки, оторочені хутром, шовкові рукавички, широкі пояси з коштовними пряжками. Чоловіки одягали вузькі штани, короткі куртки, черевики із загостреними носами. У моді пізньої готики особливо популярним був чорний оксамит.

Серед головних уборів переважали капелюхи, берети, чепчики і високі шапки, виготовлені з повсті, тканини або соломи. Поширеним був головний убір у вигляді тюрбана з вільно спадаючими кінцями.

Завдяки відео ознайомтесь із моделями готичного стилю, а потім розгляньте репродукції портретів, виконаних художниками Відродження (с. 58). На картинах відтворено модні тенденції пізньої готики. Спробуйте охарактеризувати моду того часу.

П. Крістус.
«Портрет Едварда Грімстона». 1446 р.

Р. ван дер Вейден.
«Портрет молодої жінки». 1435 р.

Завдання на вибір:

1. Об'єднайтесь у групи і створіть олівцем або пастеллю ескіз чоловічого костюма періоду готики. Порівняйте свої ескізи із зображеннями одягу XIII–XV ст. в інтернеті.

2. Проведіть дослідження за допомогою інструменту штучного інтелекту *Microsoft Copilot* на тему «Мода готики в сучасному одязі». Перевірте достовірність фактів, знайдених через нейромережі, у декількох різних джерелах.

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Музика в епоху готики була переважно духовною. Світську музику популяризували **трубадури** — провансальські поети-співаки XI–XIII ст., які звеличували кохання до чарівної дами, земні радощі, героїку хрестових походів.

Трубадури. Мініатюри XIII–XIV ст.

Послухайте зразки середньовічної музики трубадурів. Який настрій створює ця музика?

Після спорудження собору Паризької Богоматері у його стінах розмістилася співоча школа. Тут співаків навчали мистецтву вокальної **поліфонії**: під час виконання музичного твору кілька голосів поєднувалися і зливалися разом у мереживну, складну мелодію.

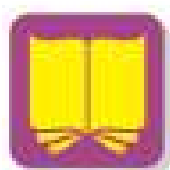
ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

Значне місце в середньовічній культурі займав театр, який став виразником суспільних інтересів того часу. Через прагнення духовенства протидіяти популяризації народних свят та ігор у лоні церкви зародився **релігійний**, або **церковний театр**. Спершу під час служби у храмах розігравали найбільш драматичні епізоди зі Святого Письма (*літургійна драма*). У XIII ст. їх винесли на паперть, а згодом — і на міські площі (*майданний театр*).

Наймасовішим видом театрального дійства в цей час була **містерія**, яка виникла у другій половині XIII ст. За своїм релігійним змістом вона тісно пов'язана з церковним театром, але спектаклі ставили прості містяни, а не духовенство. Містеріальна драматургія мала три цикли: «старозавітний», «новозавітний» та «апостольський», сюжети п'єс якого були запозичені із «Житій святих». Постановники містерій прагнули правдоподібності та яскравих ефектів. Якщо, наприклад, показували сцену всесвітнього потопу, то площу заливали водою.

У XV–XVI ст. популярними були також повчальні вистави — **мораліте**, в яких персонажами виступали алегоричні фігури: скупість із мішком золота; самолюбство, що постійно дивиться у дзеркало; любов, що тримає у руках серце.

Найбільш демократичним жанром середньовічного театру був **фарс**. Актори та виконавці фарсів відтворювали реальні картини побуту того часу. Вистави були насичені гострою сатирою, життєрадісним народним гумором. Фарс значною мірою вплинув на подальший розвиток театру Західної Європи.

- Які функції у готичних храмах виконували вітражі?
- Що ви дізналися про готичну книжкову мініатюру?
- Які риси були притаманні готичній моді?
- Охарактеризуйте театральне та музичне мистецтво готики.

Створіть творчий цифровий проєкт на тему «Готичне мистецтво». Підготуйте відеоролик в Instagram або презентацію. Спробуйте створити дизайн своєї кімнати в стилі готики.

§ 11. ВІТЧИЗНЯНІ ПАМ'ЯТКИ МИСТЕЦТВА СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

ВІДГОМІН ВІЗАНТІЙСЬКОГО СТИЛЮ В УКРАЇНСЬКОМУ МИСТЕЦТВІ

Із IX ст. Київська Русь почала активно контактувати з Візантією знаменитим шляхом «з варягів у греки». Поїздка київської княгині Ольги до імператора Костянтина Багрянородного в середині X ст. мала велике значення для подальшого розвитку торговельно-політичних відносин між обома державами і поширення християнства на Русі.

З Візантії у великій кількості прибували богослужební книги і предмети християнського культу, було запозичено церковний спів. Давньоруські князі запрошували до Києва візантійських архітекторів і художників для спорудження храмів та монастирів. Укра-

Софійський собор. XI ст. Київ

їнське богослів'я, іконопис, церковна архітектура та література тривалий час дотримувалися візантійської традиції. Мотиви візантійської філософії відчутні у творчості видатного українського мислителя Григорія Сковороди.

Невдовзі після прийняття християнства в Київській Русі почали зводити будівлі у візантійському стилі. Найкращим зразком такої споруди є **Софійський собор** у Києві, що зберігся до нашого часу (втім, зазнав суттєвої перебудови в епоху бароко).

Послухайте зразки псалмів середньовічної сакральної музики. Які картини постають у вашій уяві?

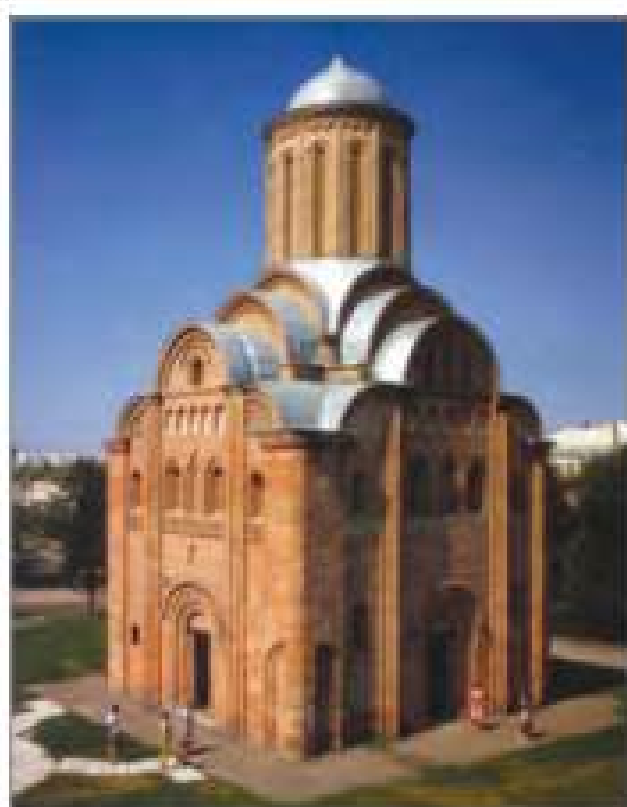

Візантійський стиль почав активно реформуватися під впливом автентичних уявлень наших предків про будівництво й орнаментування. Унаслідок цього з'явилися витягнуті вгору куполи київських церков, специфічна колірна гама розписів, фресок і мозаїк.

Перегляньте відео та роздивіться зображення відомих пам'яток сакрального зодчества України (с. 61), порівняйте їх із культовими спорудами Візантії. Що, на вашу думку, збереглося у них від візантійського стилю?

*П'ятницька церква.
Кін. XII — поч. XIII ст. Чернігів*

*Покровська церква-фортеця у с. Сутківці.
XV–XVIII ст. Хмельницька обл.*

ШЕДЕВРИ РОМАНСЬКОГО СТИЛЮ В УКРАЇНСЬКОМУ МИСТЕЦТВІ

Автентична українська архітектура почала формуватися у IX–X ст. Спочатку всі споруди будували з дерева. Основною структурою будівель справдавна був зруб, зведений з горизонтально покладених колод.

Поширений тип великих храмів XI–XIII ст. — це **тринавні церкви** з трьома напівкруглими чи гранчастими апсидами (заокругленням з боку вітара), з двома або трьома парами стовпів. Характерною рисою багатьох церков були **опасання**, тобто криті галереї, що оточували будівлю з трьох боків (окрім східного).

Розгляньте зображені українські храми та порівняйте їх із шедеврами романського зодчества західноєвропейських країн. Визначте спільні та відмінні риси.

*Церква Святого Пантелеймона неподалік
від Галича. XII ст. Івано-Франківщина*

*Спасо-Преображенський собор.
XI ст. Чернігів*

*Хотинська фортеця.
XIII–XIV ст.
Чернівецька обл.*

Після монголо-татарської навали будівництво на території України почали підпорядковувати завданням оборони. У XII–XV ст. споруджували переважно фортеці, укріплені монастирі, замки — у Кам'янці-Подільському, Львові, Луцьку, Кременці. Стіни цих будівель високі та неприступні, однак на деяких з них можна побачити викладений з червоної цегли орнамент у вигляді української плахти або вишиванки. Найкращим прикладом такої споруди є **Хотинська фортеця** у Чернівецькій області.

ШЕДЕВРИ ГОТИЧНОГО СТИЛЮ В УКРАЇНСЬКОМУ МИСТЕЦТВІ

Українське готичне зодчество представлене кам'яними замками, фортецями, храмами та дерев'яними церквами. Споруди містять зразки фрескового живопису та іконопису в готичному стилі.

Готична архітектура з'явилася на західноукраїнських землях унаслідок входження їхньої частини до складу Польщі й пов'язаного з цим поширення в регіоні католицької церковно-адміністративної структури. У міста прибувало багато поселенців, переважно німців, які принесли в мистецтво (зокрема в архітектуру) нові стильові форми.

Найвагомішу роль на початковому етапі поширення готичного стилю в церковній архітектурі відіграв Львів. Рання львівська архітектура епохи готики утворює досить цілісну групу пам'яток, у якій домінують збережений до наших днів **Латинський катедральний собор** та втрачені у XVIII–XIX ст. костели монастирів домініканців і францисканців.

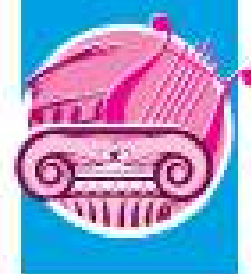

*Латинський катедральний собор.
XIV–XVIII ст. Львів*

*Церква Різдва Богородиці. XII–XVIII ст.
Рогатин, Івано-Франківщина*

§ 11. Вітчизняні пам'ятки мистецтва Середньовіччя

Цікавим храмом є **церква Різдва Богородиці** в Рогатині (Івано-Франківщина), у якій простежується поєднання традицій мурованого церковного зодчества княжої доби та європейської готики.

Окремим регіоном розвитку культової архітектури західноєвропейського зразка на українських землях перед серединою XV ст. було **Закарпаття**. Тут збереглося чимало мурованих костелів — однонавних, простих у плані — нерідко в селах, які репрезентують провінційну готичну будівельну традицію.

*Костел Воздвиження Святого Хреста.
XII–XIX ст. Берегове, Закарпаття*

*Церква Святої Єлизавети.
XIII–XVIII ст. Хуст, Закарпаття*

В епоху Середньовіччя на західноукраїнських землях поширювалася також **дерев'яна костельна архітектура**, проте вона була втрачена. До нашого часу збереглися лише церкви, споруджені пізніше, але з дотриманням готичних принципів зодчества.

Перегляньте відео та роздивіться зображення готичних дерев'яних церков на Закарпатті. Виділіть їхні спільні риси, які є ознаками готичного стилю.

*Церква
Св. Миколи Чудотворця
у с. Сокирниця. 1704 р.*

*Церква Св. Великомученика
Дмитра у с. Репинне.
1780 р.*

*Церква
Св. Миколи Чудотворця
у с. Нижня Апша. 1604 р.*

Іншим видом архітектури, якій були притаманні готичні риси, є **оборонні будівлі**. До такого типу споруд належить Луцький замок, до якого входять збережений у досить доброму стані Верхній замок і частково вцілілий Нижній, або Окольний замок.

Розгляньте на ілюстраціях іще раз фасад та фрагмент інтер'єру Латинського катедрального собору (Львів) і дайте відповіді на запитання.

1. Доведіть, що зображена споруда належить до готичної архітектури. Охарактеризуйте екстер'єр та внутрішнє оздоблення собору.
2. Спробуйте порівняти готичні споруди України та зарубіжжя, знайти їхні спільні й відмінні риси.
3. Поділіться своїми враженнями від вітчизняних пам'яток готичного мистецтва.

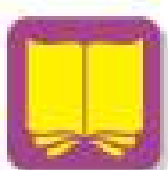
Перейдіть за кодом та перегляньте поетапні малюнки створення картини в національному стилі для прикрашання інтер'єру.

Створіть на тарелі чи папері за допомогою фломастерів або маркерів зображення пташки.

Розучіть подану в електронному додатку пісню «Додому» (музика та аранжування В. Будейчука, сл. І. Зінковської) і виконайте її під фонограму.

- Який вплив на вітчизняне мистецтво мав візантійський стиль?
- Що вам відомо про українські церкви, побудовані в романському стилі? Які риси готичного стилю збереглися в архітектурних спорудах України?

Розпочніть роботу над великим колективним проєктом «Архітектура мого краю», під час якого будете досліджувати збережені у вашій області або поблизу замки, церкви, монастирі, що репрезентують певну епоху чи стиль. Знайдіть відомості про споруди епохи Середньовіччя та розмістіть цю інформацію в презентації, яку підготуєте до уроку.

§ 12. ЕПОХА РЕНЕСАНСУ

Перегляньте відео, яке ознайомить вас із досягненнями мистецтва доби Відродження.

Нова доба в історії та культурі Західної і Центральної Європи між епохою Середньовіччя і Новим часом (в Італії — XIV–XVI ст., в інших країнах — кінець XV–XVI ст.) отримала назву **Відродження**, або **Ренесанс**.

Світогляд цієї епохи базувався на принципах **гуманізму** — ідейної течії західноєвропейської культури, в основі якої — уявлення про гармонію, що існує в природі, про людину як її найдосконаліший витвір, про цінність кожної особистості, а також утвердження поваги до гідності та розуму людини, її права на земне щастя, вільний вияв почуттів і розвиток природних здібностей.

Сучасні науковці поділяють епоху Відродження на такі періоди:

Протовідродження (Передвідродження)	друга половина XIII ст. — XIV ст.
Раннє Відродження	1410/1425 рр. — кін. XV ст.
Високе Відродження	кін. XV — перша третина XVI ст.
Пізнє Відродження	серед. XVI — 90-ті роки XVI ст.
Північне Відродження	XVI ст.

Небувалого розквіту досягло мистецтво Ренесансу. В архітектурі утвердились переосмислені принципи античної ордерної системи, склались нові типи громадських споруд. Малярство збагатилось лінійною і повітряною перспективою, знанням анатомії та пропорцій людського тіла. Скульптура, яка раніше була тісно пов'язана з архітектурою, почала існувати самостійно. Стрімко розвивались література й музика. В епоху Ренесансу були зроблені важливі відкриття в галузі географії, астрономії, анатомії та інших наук.

Відродження, або **Ренесанс** — доба в історії культури та мистецтва XIV–XVI ст., яка зародилася в Італії в період Передвідродження, та культурно-філософський рух, що ґрунтувався на ідеалах гуманізму й орієнтувався на спадщину античності.

АРХІТЕКТУРА

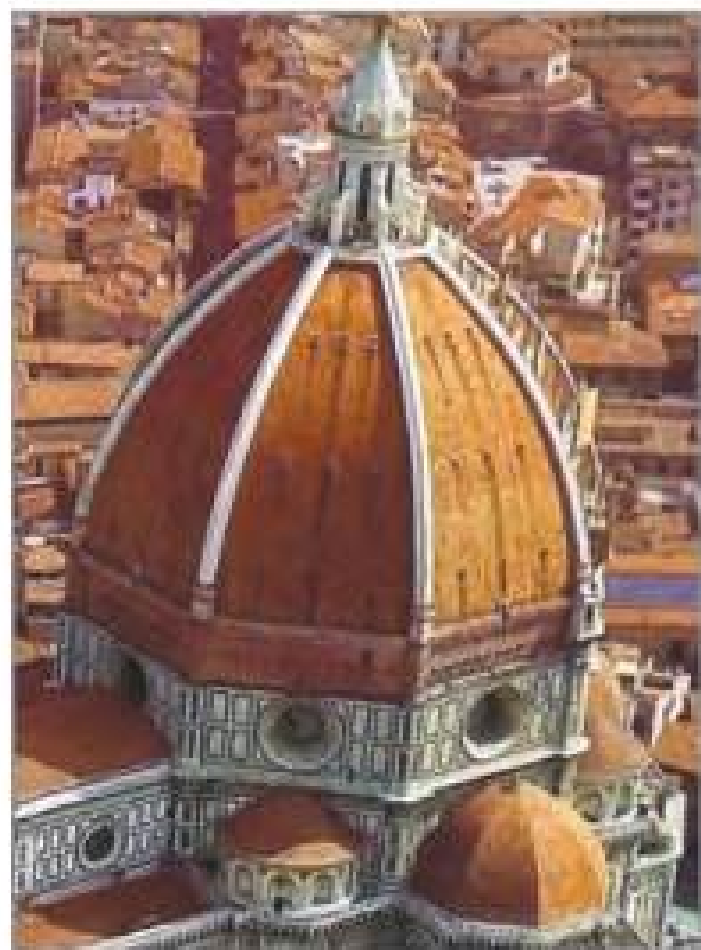
В епоху Відродження відбулися радикальні зміни у принципах будівництва. Якщо середньовічна архітектура базувалась на колективному досвіді майстрів, то в ренесансній на перший план виступила індивідуальна творчість архітектора і художника, які активно зверталися до естетичних засад та принципів античної архітектури.

Визначальними рисами ренесансної архітектури є:

- звернення до форм античного зодчества;
- використання симетрії, правильних пропорцій, упорядкованих складових частин (колон, арок, ніш, півсферних куполів);
- повернення до системи ордерів.

Одним із видатних зодчих раннього Відродження був **Філіппо Брунеллескі**. Він першим створив архітектурні форми, які протягом наступних двох століть активно використовували і вдосконалювали італійські зодчі, а згодом почали застосовувати архітектори багатьох країн Європи. До відомих блискучих робіт Брунеллескі належить **купол** кафедрального собору Флоренції **Санта-Марія дель Фйоре**. Складність цього інженерного завдання полягала не тільки у зведенні купола, а й у створенні спеціальних пристосувань, які дозволили б перекрити його величезний просвіт (діаметр основи — 42 м) без спорудження риштувань. Архітектор побудував восьмигранний каркас із подвійною оболонкою. У результаті грандіозний купол, покритий темно-червоною черепицею та увінчаний біломармуровим ліхтарем, став величним образом Флоренції.

Ф. Брунеллескі. Купол кафедрального собору Санта-Марія дель Фйоре. XV ст. Флоренція

Собор Святого Петра. XVI–XVII ст. Ватикан

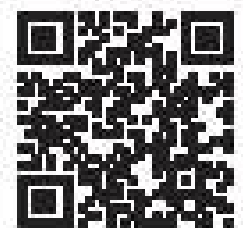

Високе Відродження також залишило по собі багато споруд, які вважають шедеврами світової архітектури. Автором багатьох із них був архітектор **Донатو Браманте**. Він першим у своїх творах відродив величність і монументальність, що були властиві кращим будівлям Стародавнього Риму. Серед відомих його робіт — грандіозний палацовий комплекс у Ватикані, частина якого збереглася донині.

За задумом Браманте, **собор Святого Петра** в плані являв собою грецький (тобто рівносторонній) хрест, вписаний у квадрат. Центром споруди був велетенський купол. Однак архітектор устиг звести храм лише до висоти могутніх арок. Після його смерті будівництво в різний час продовжували відомі архітектори, зокрема й Мікеланджело, який вніс деякі зміни в первинний план собору. Храм було завершено в XVII ст.

Послухайте зразки сакральної музики епохи Ренесансу. Знайдіть відповідність між музикою та архітектурою соборів тієї епохи.

СКУЛЬПТУРА

В епоху Ренесансу скульптура досягла справжнього розквіту. Основним центром розвитку скульптурного мистецтва була Італія, а головним мотивом — орієнтація на античні зразки і звеличення фізичної та духовної краси людини. Скульптура здобула самостійне, незалежне від архітектури значення, у ній з'явилися нові жанри.

У скульптурі епохи Ренесансу простежувалось прагнення майстрів творити за законами перспективи та пропорцій, повернення до давньоримських джерел, застосування глазурованої поліхромної кераміки, глазурованої теракоти тощо.

Кругла скульптура

Один із видатних майстрів епохи Відродження скульптор **Лоренцо Гіберті** по-новому осмислив тему статуї. Він виготовив фігуру Іоанна Хрестителя для церкви Орсанмікеле у Флоренції. Майстер відродив забуту техніку відливання великих бронзових фігур із круговим оглядом. Завдяки благородству рухів і жестів пророк нагадує стародавнього оратора з духовністю християнина.

Скульптор **Донателло** також звертався до круглої статуї. Його робота «Іоанн Євангеліст» висуває на перший план не технічні й стилістичні проблеми, а завдання структури пластичної форми. Лінії фігури дугоподібні, сповнені внутрішньої сили. Лінійні ритми, які дозволили б статуї злитися з навколишнім середовищем, поки що відсутні. Фігура випромінює моральну силу, що відчувається у гордій посадці голови та стриманості жестів.

Л. Гіберті.
«Іоанн Хреститель».
1412–1416 рр. Бронза

Донателло.
«Іоанн Євангеліст».
1412–1415 рр. Мармур

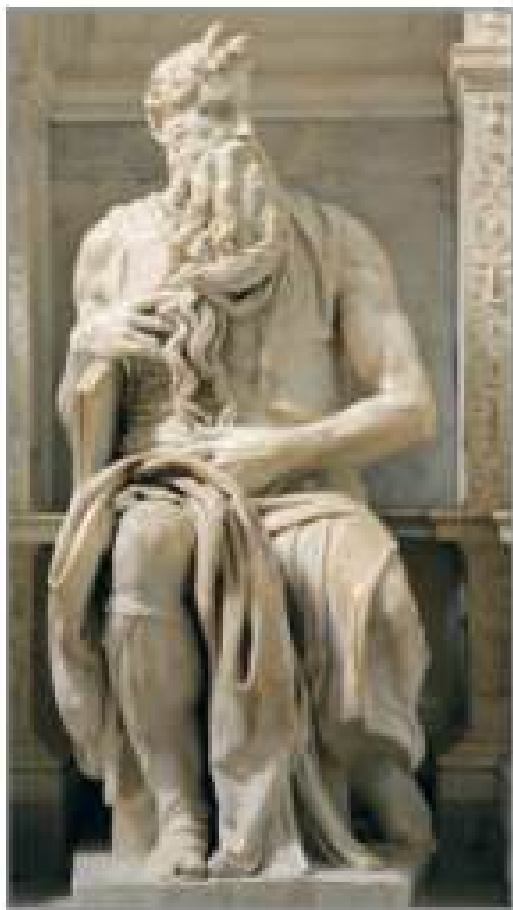
Н. ді Банко.
«Четверо увінчаних святих».
1410–1416 рр. Мармур

Нанні ді Банко у створенні статуй надавав перевагу іншому аспекту гуманістичного підходу. Він більше, ніж інші скульптори, захоплювався класикою. До цього періоду його творчості належить скульптурна група «Четверо увінчаних святих» із церкви Орсанмікеле. Для митця тут головне не техніка, а художня виразність, хоча мармурові складки за своєю глибиною і ретельністю зображення наближаються до бронзи. Одяг створює враження монументальності; волосся й обличчя святих опрацьовані більш ґрунтовно.

Скульптура Відродження пройшла довгий і непростий шлях від несміливих спроб внести в свої роботи індивідуальність та нестандартність до блискучих і бездоганних робіт «творця Ватикану» **Мікеланджело Буонарроті**.

Розгляньте ілюстрації (с. 69). Поділіться враженнями від скульптур Мікеланджело Буонарроті. Які характерні риси скульптури епохи Ренесансу в них помітні?

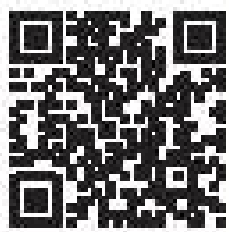
«Мойсей».
1513–1515 рр.
Мармур

«П'єта» («Оплакування Христа»)
1498–1499 рр.
Мармур

«Мадонна Брюгге».
1501–1504 рр.
Мармур

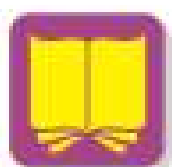
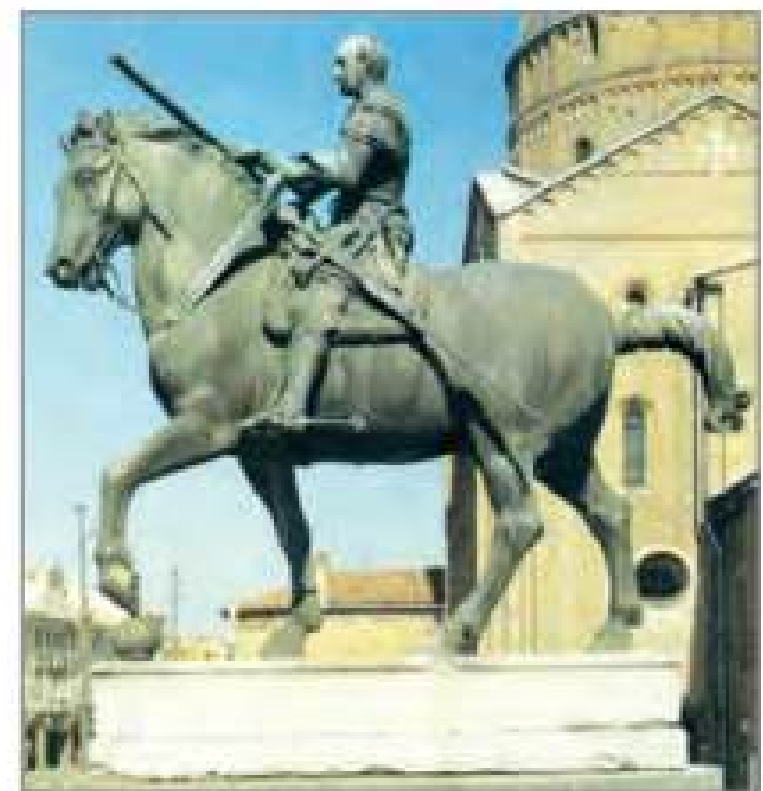
Про рельєфну скульптуру доби Відродження та її яскравого представника — скульптора **Луку делла Роббіа** прочитайте в електронному додатку.

Розгляньте зображення статуї та дайте відповіді на запитання.

1. До якого виду скульптури належить ця статуя: монументальної, декоративної чи станкової?
2. Опишіть скульптуру. Які елементи цього твору свідчать про звернення Донателло до античних взірців?
3. Поділіться своїми враженнями від цього твору мистецтва.

Донателло. «Кінна статуя кондотьєра Гаттамелати». XV ст. Бронза

- Який період в історії культури та мистецтва називають Відродженням? Які риси притаманні мистецтву цієї доби?
- Розкажіть про шедеври архітектурного та скульптурного мистецтва, які вас найбільше вразили.

Створіть груповий творчий цифровий проєкт на тему «Мистецтво Відродження», використовуючи нейромережі *Gemini* або *ChatGPT* та пошукову систему *Perplexity.ai*. Перевірте достовірність фактів, знайдених за допомогою ШІ, у декількох різних джерелах. Підготуйте матеріал для публікації у блозі.

§ 13. ЖИВОПИС РЕНЕСАНСУ

Живопис Ренесансу відходить від статичних, застиглих схем у бік динаміки, з'являється нове розуміння простору і часу, в картинах присутні правдивість, достовірність і своєрідна чуттєвість, драматизм подій. Художники цього стилю зберігають традиції Візантії, але доповнюють їх психологізмом та емпіричними пошуками перспективи.

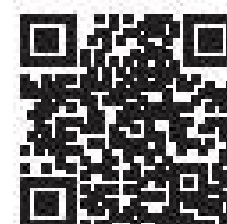

Ренесансному живопису притаманні значущість реального бачення світу, написання картин з натури, поступова відмова від середньовічних канонів. Зображення людини відповідає правильним анатомічним пропорціям, відроджується інтерес до краси людського тіла.

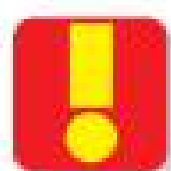
Живопис Ренесансу характеризується різноманітністю індивідуальних манер художників, формуванням місцевих шкіл. Велику роль у становленні та розвитку малярства відіграли творчість Леонардо да Вінчі, Мікеланджело Буонарроті, Рафаеля Санті, Тіціана та ін. В епоху Ренесансу заявили про себе й жінки-художниці, зокрема Катерина де Вігрі, Катеріна ван Гемессен, Софонісба Ангвіссоло.

Перегляньте навчальне відео та поділіться своїми враженнями.

У ренесансну добу в мистецтві з'являються нові терміни та поняття. Одним із них є техніка **сфумато**, введена в ужиток Леонардо да Вінчі.

Сфумато (буквально — *той, що зникає, як дим*) — термін, що позначає м'якість живописного виконання, плавність тональних переходів, розпливчастість контурів як наслідок повітряної перспективи.

Пригадайте, які ви знаєте види та жанри живопису.

У мистецтві Ренесансу особливе місце зайняв жанр портрета, відбулося становлення пейзажу як окремого жанру. Серед тем картин переважали світські та релігійні сюжети, образи реального світу.

Станковий живопис

Леонардо да Вінчі — італійський живописець, графік, скульптор, архітектор, учений. Завдяки поєднанню наукової та художньої діяльності він зробив відкриття не лише в живописі, а й науці. Одним

із його мистецьких досягнень є оновлення техніки малюнка за допомогою прийому сфумато. Живописні твори художника втілили гуманістичний ідеал людини. Найвідоміші роботи — «**Мадонна в скелях**» та «**Мона Ліза**» («**Портрет пані Лізи дель Джокондо**»).

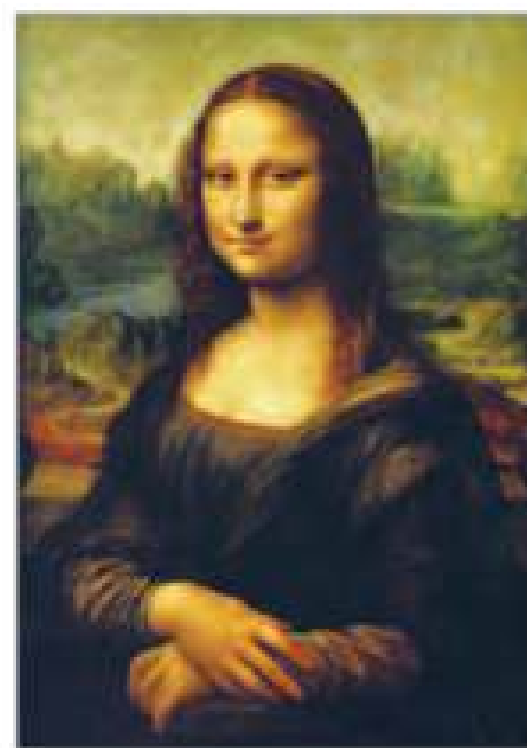
Живописні полотна італійського художника й архітектора **Рафаеля Санті** сповнені гармонії та ліризму, поетичні й піднесені, відзначаються досконалістю побудови та виразною пластикою фігур. Митець створив близько 45 образів Мадонни.

Леонардо да Вінчі.
«Мадонна в скелях».
1483–1486 рр.

Рафаель Санті.
«Сикстинська мадонна».
XVI ст.

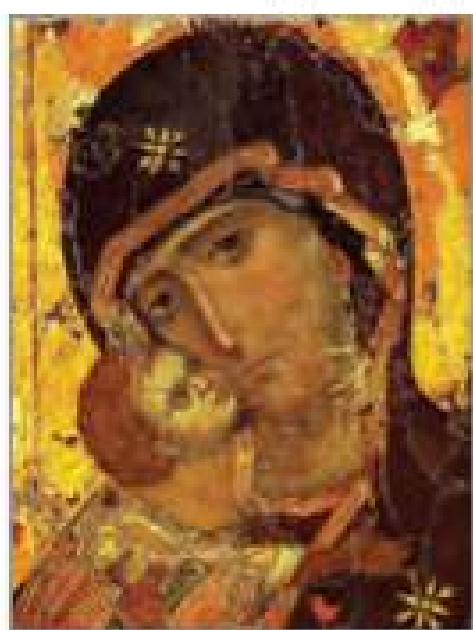
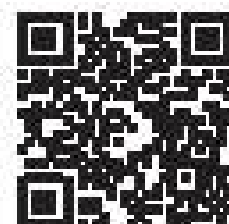
Леонардо да Вінчі.
«Мона Ліза».
Поч. XVI ст.

Послухайте твір Дж. Каччині «Аве Марія» та уривок із «Меси Папи Марцелла» Дж. да Палестріна. Що спільного у цих творах? Чим вони відрізняються?

Розгляньте зображення. Скориставшись додатком *Google Об'єктив*, дізнайтесь більше про ці шедеври. Дайте відповіді на питання.

Вишгородська ікона
Божої Матері. XII ст.

Фрагмент фрески
з церкви в Таулі. XII ст.

Рафаель Санті.
«Мадонна Конестабіле». XVI ст.

1. Визначте, до яких стилів мистецтва належать подані твори.
2. Спробуйте знайти спільні та відмінні риси між ними.
3. Як із часом змінювалися засоби виразності живопису?

Фресковий живопис

В епоху Ренесансу монументальний розпис вражав грандіозністю, величчю, багатофігурністю та гармонією. В основі фресок були сюжети зі Старого Заповіту (наприклад, створення Адама), сцени з життя Діви Марії і страсті Христові, зображення алегоричних, міфічних персонажів (Геракл, сивіли), батальні сцени тощо.

Розгляньте ілюстрації. Які особливості цих фресок ви помітили? Коротко охарактеризуйте фресковий живопис епохи Ренесансу.

Леонардо да Вінчі. «Тамна вечеря». Кін. XV ст.

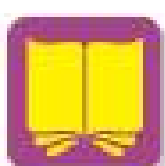
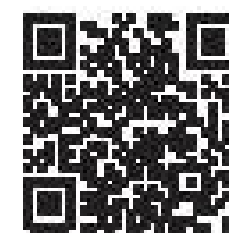
Джотто. «Оплакування Христа». 1304–1306 рр.

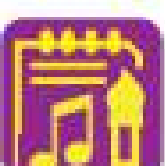
Мазаччо. «Чудо зі статером». XV ст.

Розучіть подану в електронному додатку пісню «Аве, Україно!» (слова Л. Ямкового, музика О. Злотника). Виконайте її під фонограмний супровід.

- Поділіться своїми враженнями від живопису епохи Ренесансу.
- У чому полягає особливість живописної техніки сфумато?
- Які види живопису були популярними в період Ренесансу?
- Назвіть живописців доби Відродження та їхні твори.

Підберіть найкращі ілюстрації шедеврів живопису Ренесансу та створіть із них колаж.

§ 14. МУЗИЧНЕ, ТЕАТРАЛЬНЕ ТА ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВЕ МИСТЕЦТВО ЕПОХИ РЕНЕСАНСУ

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Музика Ренесансу, як і все мистецтво цієї епохи, характеризується відновленням інтересу до античної культури, прагненням відобразити багатоманітність світу, втілити ідеї гармонії та милозвучності.

Розгляньте схему та поміркуйте про особливості музики Ренесансу.

Характерні риси музичного мистецтва епохи Відродження:

- нововведення в теорії музики, зокрема протиставлення музичними теоретиками (Й. Тінкторіс, Дж. Царліно) сучасної їм манери запису музики античній;
- розгляд музики як науки і порівняння її з арифметикою, геометрією й астрономією (число, числа пропорція, симетрія в музичній композиції) та поступовий перехід до її зіставлення зі словом (граматика, риторика);
- активне формування композиторських національних шкіл, а також індивідуальних композиторських стилів.

Популярними жанрами світської музики доби Відродження були мадригал, канцона, пісня.

Мадригál — світський музично-поетичний пісенний жанр епохи Відродження. У XVI ст. набув рис багатоголосної вокальної поеми ліричного змісту.

Канцона — вид ліричної поезії особливої форми, що походить від провансальської поезії доби Середньовіччя і набув значного поширення в Італії та Північній Франції в епоху Ренесансу.

Прослухайте мадригал нідерландського композитора О. ді Лассо та охарактеризуйте цей вокальний твір.

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

Ж.-А. Ватто.
«Італійські комедіанти». 1720 р.

На межі XV–XVI ст. почався новий період розвитку європейського театру. Ренесансне театральне мистецтво багато в чому відрізнялося від середньовічного, перш за все — світським характером. Інтерес до культури Стародавньої Греції та Стародавнього Риму, що був характерний для цієї епохи загалом, призвів до відродження форм античного театру, зокрема таких жанрів, як комедія і трагедія.

Доволі популярною в Італії була так звана **наукова комедія**, п'єси якої писали вчені-гуманісти, художники, політичні діячі та поети. Першу таку комедію створив **Лудовіко Аріосто**; для неї були характерні яскраві, живі сцени та колоритні деталі. Найкращими зразками цього жанру є твори відомого політичного діяча і письменника **Нікколо Макіавеллі**, зокрема сатирична комедія «Мандрагора», побудована на сюжеті сімейних колізій.

Національне італійське сценічне мистецтво, створене акторами-коміками і блазнями, стало основою для виникнення **комедії дель арте** — комедії масок з елементами фарсу та пародії. Кожен персонаж мав свою маску-характер і справжню маску — частину костюма. Остання вказувала на особливі якості героя: професійну приналежність, соціальний стан тощо. Кількість масок, які були задіяні в такій комедії, досягала сотні. Одним із авторів комедії масок був **П'єтро Аретіно**, який критикував у своїх п'єсах папство, а образи героїв для творів брав із реального життя.

У XVI ст. сформувався театр в Іспанії, засновником якого став відомий драматург, поет, новеліст **Лопе де Вега**. Він створив класичний тип іспанської драми, поєднавши у своїх п'єсах елементи комічного і трагічного («Учитель танців», «Собака на сіні» та ін.). Життєрадісні поетичні комедії Лопе де Веги вселяли віру й оптимізм, утверджували — в дусі ідей Відродження — здатність людини до героїзму та самопожертви незалежно від її походження.

Вагомий внесок у розвиток іспанського театру цього періоду зробили також Хуан дель Енсіна, Мігель де Сервантес Сааведра та інші.

Вершиною театрального мистецтва доби Відродження став англійський театр, розквіт якого нерозривно пов'язаний з іменем славетного поета, актора і драматурга **Вільяма Шекспіра**. У його п'єсах перед глядачем розігрувались історії боротьби за владу та зради («Король Лір»), усепереможного кохання і жагучої ненависті («Ромео і Джульєтта»), кривавих злочинів, безумства і покаяння («Макбет»). Перу Шекспіра також належать життєстверджувальні комедії («Приборкання норовливої») і філософські п'єси («Гамлет») тощо.

У шекспірівському театрі не було декорацій: на сцені розміщували лише найнеобхідніші предмети (столи, крісла тощо). Велике значення у сценічному мистецтві мали музика, спів і танці.

Театр епохи Ренесансу став невід'ємною частиною національної англійської культури.

Перегляньте уривок із театральної вистави «Ромео і Джульєтта». Які особливості гри акторів, костюмів, декорацій ви помітили?

ДЕКОРАТИВНІ САДИ ЕПОХИ ВІДРОДЖЕННЯ

*Дж. да Віньола.
Сад вілли Ланте.
XVI ст. Баньяйя, Італія*

У XV столітті в Італії значної популярності набуло садово-паркове мистецтво. У невеликих, відокремлених мурами садах доби Відродження людина намагалася показати свою владу над природою, здатність її змінювати й поліпшувати. У таких садах були тераси, партери, водні ресурси. Природу підпорядковували геометричним фігурам (наприклад, стригли кущі під конус, кулю, стіну), ставки оформлювали у вигляді дзеркал, русла річок перетворювали на прямі канали тощо. Нові римські палаці та заміські помешкання князів ставали чудовими зразками палацово-паркових ансамблів.

ДЕКОРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО

Медальєрне мистецтво

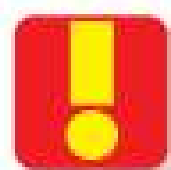
Мистецтво виготовлення монет і медалей, яке занепало в Середні віки, знову відродилося в епоху Ренесансу. У цьому виді творчості було задіяно велику кількість ювелірів, художників і скульпторів. В Італії спостерігалось активне формування медальєрних центрів, зазвичай навколо князівських дворів — у папському Римі, в Неаполі, Пармі, Мантуї, Венеції тощо. Медальєрне мистецтво цього періоду мало яскраво виражений аристократичний характер.

Н. Фьорентіно. Лицьовий бік медалі на честь Джованни Торнабуоні. XV ст.

Кераміка

В епоху Ренесансу італійська кераміка здійснила стрімкий перехід від стадії грубого середньовічного ремесла до високопрофесійного мистецтва розписної майоліки.

Майоліка — різновид кераміки, що виготовляється з випаленої глини з використанням розписної глазурі.

Популярними керамічними центрами, вироби яких вирізнялися індивідуальними формами та декором, стали Флоренція, Сієна, Урбіно, Дерута, Савона та ін. У цих містах виготовляли побутовий і високохудожній парадний посуд, весільний посуд з умовними портретами наречених тощо. У розписах переважали сюжетні сцени, східні орнаменти, італійські герби та рослинні візерунки.

*Глечик із зображенням музиканта.
1536 р. Фасенца*

*Б. Паліссі. Глечик з носиком і ручкою.
Кін. XV ст.*

МОДА РЕНЕСАНСУ

Ренесансна мода, пов'язана з усебічним розвитком людини й усвідомленням нею своєї індивідуальності, зародилася в Італії.

Серед чоловіків популярність здобули короткі костюми з античною тунікою та облягаючі штани, пошиті з кольорової тканини. Сорочка найчастіше була з тонкого білого полотна завдовжки до середини стегон; її носили заправленою у штани. Чоловічий плащ спадав із плечей до самої землі, мав ушиті рукави й широкий комір.

Жінки носили сукні двох видів: спідню з довгими вузькими рукавами і верхню, схожу на халат. Спідниці мали широкі симетричні складки й були доволі об'ємними. Елементами декору слугували різні види шнуровань, дорогі тканини, вишивка, коштовності тощо.

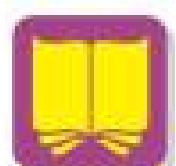
У перукарському мистецтві домінували витонченість і вишуканість. Зачіски різних видів поєднували з крутою завивкою на папільйотки. Як прикраси використовували перли, вуалі, стрічки, квіти тощо.

*Тіціан. «Портрет доньки
Тіціана Лавінії». Бл. 1560 р.*

Уважно розгляньте маски комедії дель арте. Спробуйте самостійно створити ескіз маски до відповідного образу. Поетапне виконання роботи — в майстер-класі.

- Які особливості притаманні музичному мистецтву Ренесансу?
- Чим характеризується театральне мистецтво цієї епохи?
- Що вам відомо про декоративне мистецтво Ренесансу?
- Розкажіть про моду епохи Відродження.

Зберіть колекцію музичних творів, створених в добу Ренесансу, та запишіть у плейлист на сервісі *Spotify*. Поділіться з друзями.

§ 15. ВІТЧИЗНЯНІ АРХІТЕКТУРНІ ПАМ'ЯТКИ ЕПОХИ РЕНЕСАНСУ

Ренесанс в українській культурі став наслідком складного й тривалого процесу взаємодії вітчизняної та європейської культур. Він мав своєрідний характер і як історичний етап хронологічно не збігався з європейським.

Вплив містобудівної та архітектурної практики доби Відродження позначився на українських землях уже на початку XVI ст. Саме в архітектурі найшвидше та найяскравіше проявилися нові тенденції, пов'язані з діяльністю приїжджих європейських будівничих (в основному — італійців: Петра Барбона, Петра Італійця, Павла Римлянина та ін.).

Архітектурні пам'ятки України цієї доби можна поділити на такі групи: оборонні та міські споруди, споруди-замки, церковні будівлі.

На другу половину XVI — першу половину XVII ст. припадає період бурхливого будівництва укріплених замків та реконструкції старих фортець. До найяскравіших зразків належить **замок у м. Жовква** (Львівська область), зведений як оборонна споруда у стилі ренесанс на замовлення польського державного та військового діяча С. Жолкевського. У Львові в цей час було відновлено міські фортифікації, а також збудовано **Порохову вежу** та **Міський арсенал**.

У другій половині XVI — першій половині XVII ст. значного поширення набуло **світське муроване будівництво** в містах. Тут на перший план виступає Львів з його ренесансною забудовою Ринкової площі.

*Чорна кам'яниця.
Кін. XVI ст.
Площа Ринок, Львів*

*П. Щасливий та ін.
Замок у Жовкві.
1594–1606 рр. Львівщина*

*Порохова вежа.
1554–1556 рр.
Львів*

§ 15. Вітчизняні архітектурні пам'ятки епохи Ренесансу

Розгляньте зображення Підгорецького замку, побудованого в стилі ренесанс. Які риси, притаманні архітектурі того часу, ви можете виділити? Обґрунтуйте свою думку.

А. дель Аква. Підгорецький замок. 1635–1640 рр. Львівщина

*Ансамбль Успенської церкви
з каплицею Трьох Святителів
і вежею Корнякта.
Кін. XVI – поч. XVII ст. Львів*

Справжньою перлиною ренесансної архітектури на українських теренах є чудово збережений ансамбль **Успенської церкви з каплицею Трьох Святителів і вежею Корнякта** у Львові.

Спорудження цього величного комплексу тривало впродовж 1591–1629 років. Проєкт церкви Успіння Пресвятої Богородиці розробив знаний будівничий Павло Римлянин. До зведення храму також долучилися Войцех Капінос та Амвросій Прихильний. Вежу Корнякта споруджували як дзвіницю Успенської церкви під керівництвом того ж таки Павла Римлянина і Петра Барбона, а каплиця Трьох Святителів побудована, найімовірніше, за проєктом відомого львівського архітектора Петра Красовського.

Послухайте уривок із меси «Ut, Re, Mi, Fa, Sol, La» Дж. да Палестріна. Який настрій створює ця музика?

Попри поширення новітніх досягнень європейського оборонного будівництва, в Україні зберігалось й традиційне дерев'яне зодчество.

Церква Святого Юра в Дрогобичі внесена до Списку світової спадщини ЮНЕСКО як одна з найкраще збережених пам'яток галицької дерев'яної архітектури кінця XV — початку XVI ст. Найбільшою цінністю храму є повністю збережений іконостас та розписи XVII ст., виконані народним маляром Стефаном Медицьким.

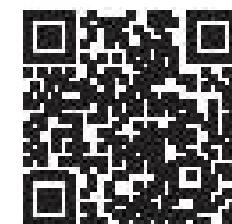
Церква Св. Юра.
Кін. XV – поч. XVI ст. Дрогобич

Вплив ренесансного стилю простежується і в українському декоративному мистецтві XVI ст., зокрема в різьбі по дереву, що широко застосовувалась в архітектоніці іконостасів (церква Св. Параскеви П'ятниці у Львові, церква Святого Духа в Рогатині, Спасо-Преображенський собор у Путивлі тощо).

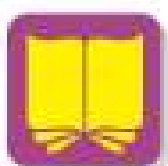
Шедевром архітектурно-декоративного різьблення доби Ренесансу є портал каплиці Трьох Святителів у Львові.

Розучіть подану в електронному додатку пісню Ігоря Танчака «Святий Миколай». Виконайте її під фонограмний супровід.

Створіть за допомогою акварелі композицію, центром якої буде український храм епохи Ренесансу. Поетапне виконання роботи — в майстер-класі.

- Розкажіть про особливості української культури епохи Ренесансу. Як розвивалась архітектура цієї доби? На які групи поділяють архітектурні пам'ятки України XVI—XVII ст.? Наведіть приклади.
- Назвіть імена зодчих, які зводили шедеври ренесансної архітектури на українських землях.
- Розкажіть про архітектурні споруди епохи Ренесансу, які вас найбільше вразили.

Продовжте роботу над цікавим колективним цифровим проєктом «Архітектура мого краю». У рамках проєкту ви будете разом досліджувати споруди епохи Ренесансу, збережені у вашій місцевості. Доповніть проєкт ілюстраціями та інформацією про ці ренесансні архітектурні пам'ятки.

§ 16. МИСТЕЦТВО В КУЛЬТУРІ МИНУЛОГО

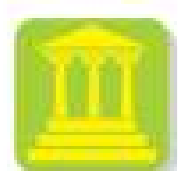
Віртуальна мандрівка до музеїв світу

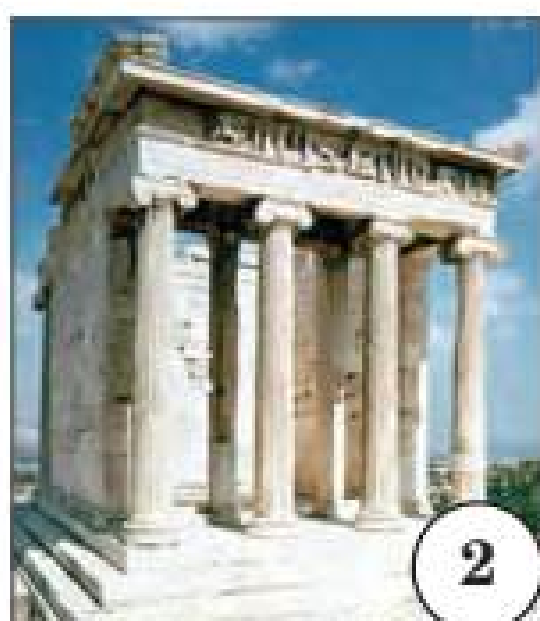
Разом із додатком *Google Arts & Culture*, в якому зібрано твори з-понад 2000 провідних музеїв та архівів, перейдіть за посиланням <https://artsandculture.google.com/> та оберіть той музей, в який можна потрапити віртуально.

Наша подорож відбудеться за обраним вами маршрутом — до музейних залів, у яких експонуються шедеври античного, візантійського, романського і готичного мистецтва, а також мистецтва епохи Ренесансу.

Розгляньте зображення споруд і виконайте завдання.

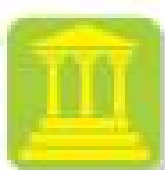
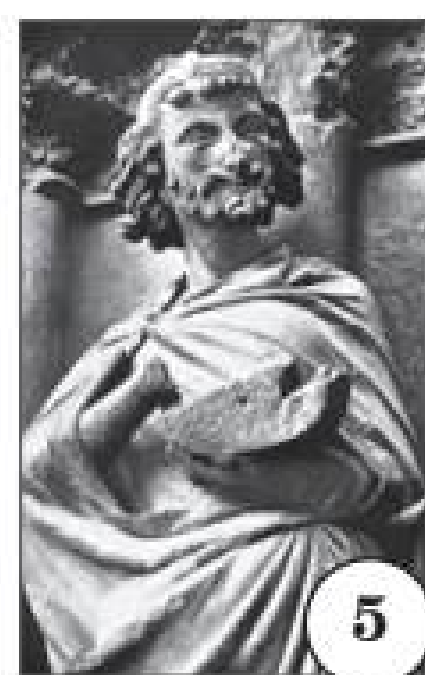

1. Назвіть кожну споруду та стиль, до якого вона належить.
2. Перелічіть художні засоби, які допомогли розпізнати будівлі.
3. Коротко охарактеризуйте особливості, притаманні архітектурі кожного стилю.
4. Виділіть спільні та відмінні риси в архітектурі минулого.

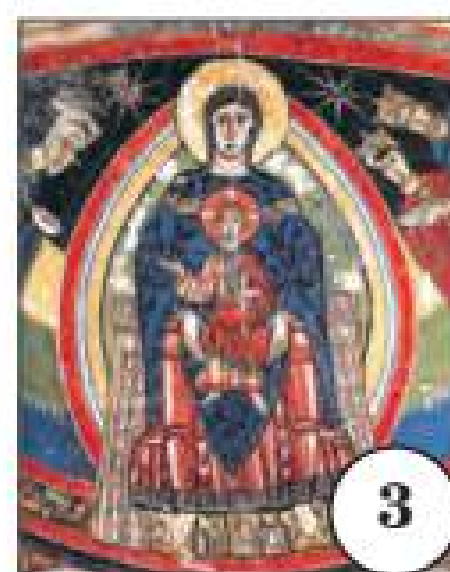
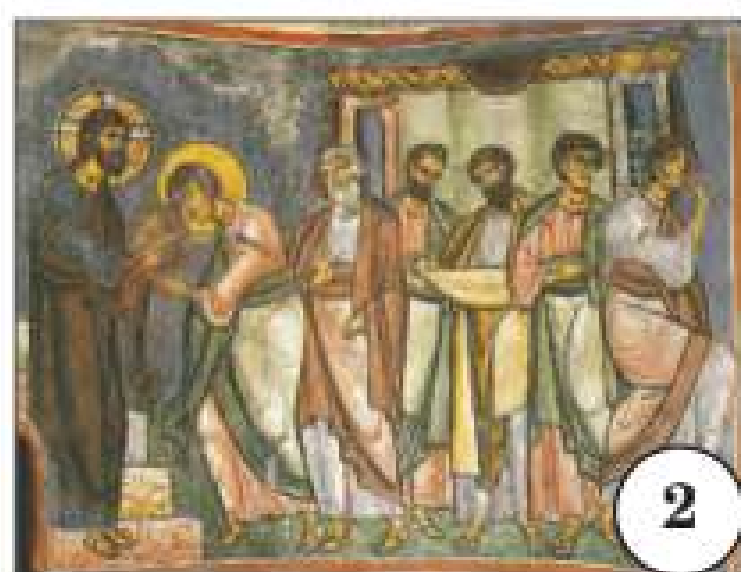
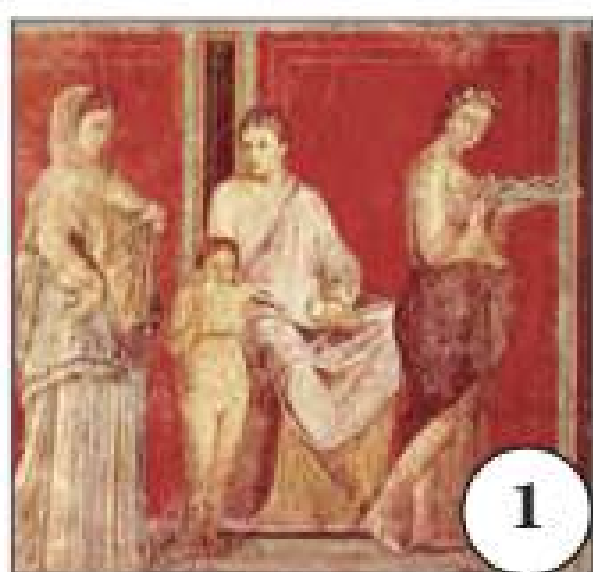

Розгляньте ілюстрації. Пригадайте назви скульптурних творів та визначте стилі, до яких вони належать.

Розгляньте ілюстрації. Пригадайте назви зображених шедеврів живопису і виконайте завдання.

1. Визначте, до яких стилів мистецтва належать представлені твори.
2. Назвіть стильові ознаки, які допомогли розпізнати кожен твір.
3. Коротко охарактеризуйте живописне мистецтво минулого.
4. Виділіть спільні та відмінні риси у засобах виразності живопису кожного стилю.

Пригадайте, які мистецькі стилі та напрями ви вивчали впродовж першого семестру і які особливості притаманні кожному з них.

Напишіть есе, коротко охарактеризувавши декоративно-ужиткове, музичне, театральне мистецтво чи моду того стилю, який вам сподобався найбільше. Також ви можете викласти свої міркування про розвиток мистецтва певної епохи на теренах України.

ТЕМА 2. У СВІТІ МИСТЕЦТВА МИНУЛИХ ЕПОХ

§ 17. СТИЛЬ БАРОКО

Наприкінці XVI ст. спочатку в Італії, а потім і в інших країнах Європи розпочав формуватися **стиль бароко**, що виражав нову концепцію природи та світу, взаємин між людьми і ролі мистецтва в суспільстві.

Бароко виникло на хвилі кризи гуманізму й зародження **маньєризму** (художньої течії в мистецтві, що відзначалася манірністю, примхливістю, зловживанням певними прийомами). Великого значення в цей час набули церемоніали, етикет, ушляхетнення способу життя й зовнішнього вигляду людини.

Основні риси мистецтва бароко:

- парадність, урочистість, пишність та видовищність;
- складність композиції та яскравість кольорів;
- динамічність та емоційна виразність;
- прагнення до синтезу мистецтв.

ДОСЯГНЕННЯ СТИЛЮ БАРОКО В МИСТЕЦТВІ

Архітектура:

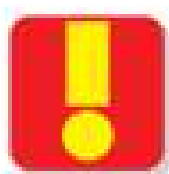
асиметрія конструкцій,
контрастність об'ємів,
вигадливість декору,
ефекти світлотіні та кольору

Живопис і скульптура:

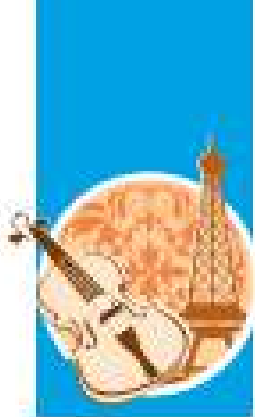
декоративність композиції,
театральність образів,
динамізм поз,
парадність

Музичне мистецтво:

гомофонно-гармонічний склад,
тональна система

Баро́ко (буквально — *перлина неправильної форми*) — стиль у європейському мистецтві кінця XVI–XVIII ст., який прийшов на зміну Відродженню і характеризувався примхливістю форм і декоративною пишністю.

АРХІТЕКТУРА

Архітектура бароко вирізняється просторовим розмахом, плавністю та складним поєднанням криволінійних форм, багатством скульптурного декору, характерними деталями якого є **теламон** (атлант), **каріатида** (статуя одягненої жінки) і **маскарон** (скульптурна прикраса у формі голови людини, тварини чи фантастичної істоти). Часто трапляються розгорнуті колонади, пілястри; колони замінюють чотиригранні опори. Куполи набувають складних форм.

Бароковим будівлям притаманні великомасштабні стелі, вкриті фресками, продумане використання світла або контрастів світла і тіні, численні орнаменти (рельєфи з дерева (часто позолочені), гіпсу або штукатурки, штучного мармуру тощо). Зовнішні фасади зазвичай мали ефектні центральні виступи. Значного поширення в цей час набули архітектурні ансамблі та садово-паркові споруди.

Перегляньте відео, яке ознайомить вас із особливостями архітектури бароко.

Архітектурні шедеври бароко

Церква **Сан-Карло алле Кваттро Фонтане** — еталон химерної барокової криволінійності. Автор проєкту — **Франческо Борроміні**. Хвилястий фасад церкви розділений на два яруси величним карнизом і прикрашений щільно розташованими колонами та нішами. Ніші нижнього ярусу декоровані скульптурами; верхні — порожні.

Ф. Борроміні. Фасад церкви Сан-Карло алле Кваттро Фонтане. XVII ст. Рим

Л. Берніні. Площа Святого Петра. 1656–1667 рр. Ватикан

Послухайте «Сициліану» із сонати мі-бемоль мажор Й. С. Баха у виконанні органа та флейти. Поміркуйте, яку з поданих ілюстрацій можна «озвучити» цією музикою.

Лоренцо Берніні — один із найталановитіших архітекторів та скульпторів бароко. Майстер тривалий час виконував роботи для собору Святого Петра у Ватикані. Він створив монументальні статуї святих і папські надгробки, але найбільше його творіння — площа перед собором.

Простір перед храмом архітектор перетворив на ансамбль із двох площ: перша, у формі трапеції, обрамлена галереями, що відходять від собору; друга, овальної форми, обернена до міста й оформлена двома колонадами. У симетричних точках цього овалу розміщені фонтани, а між ними — обеліск, який є своєрідним орієнтиром величезної площі.

XVII–XVIII ст. — час бурхливого будівництва палаців та замків, значна частина яких збереглася до наших днів.

Розгляньте зображення величних палаців. Які характерні риси барокової архітектури ви помітили? Поділіться своїми враженнями від цих споруд.

*А. Бареллі. Палац Німфенбург. 1664–1675 рр.
Мюнхен, Німеччина*

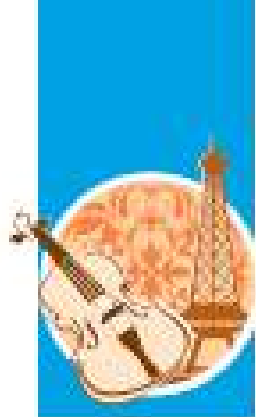

*Ж. Ф. Людовісі.
Національний палац Мафра.
1717–1730 рр. Португалія*

*А. Спецца, Дж. П'єроні.
Валдштейнський палац.
1624–1630 рр. Прага, Чехія*

Палацово-паркові комплекси

Однією з характерних рис барокової архітектури є **палацово-паркові комплекси** — цілісні архітектурні композиції, в яких гармонійно поєднано будівлі, садово-паркові споруди та зелені насадження. У таких комплексах використовують рельєф, рослинність та інші природні елементи як основні компоненти при створенні певних художніх образів.

Дрезденський Цвінгер — історичне місце в Дрездені, ансамбль із чотирьох будівель. Назва походить від його розташування: у середні віки «цвінгером» називали частину фортеці між зовнішньою і внутрішньою фортечними стінами. Тут розташовані унікальні музеї, серед яких і всесвітньо відома Дрезденська картинна галерея.

Гет-Лоо — найбільший серед палацово-паркових ансамблів Нідерландів, побудований у стилі стриманого голландського бароко кінця XVII ст.

*М. Пьоппельман, Г. Земпер.
Дрезденський Цвінгер.
Поч. XVIII – серед. XIX ст. Німеччина*

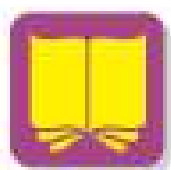

*Я. Ромейн, Д. Моро.
Мереживний партер у саду Гет-Лоо.
Кін. XVII ст. Апелдорн, Нідерланди*

Перегляньте відео «У світі архітектури. Стил ь бароко». Зверніть увагу на особливості барокових споруд.

Створіть олівцем або пастеллю начерк фрагмента барокового палацу. За бажанням створіть споруду групою, сервісами *Tinkercad* або *SketchUp* за вибором.

- Розкажіть про основні риси стилю бароко в мистецтві.
- Назвіть характерні ознаки барокових споруд.
- Чим архітектура бароко відрізняється від архітектури епохи Відродження?
- Розкажіть про особливості барокових палаців.

§ 18. МИСТЕЦТВО БАРОКО

Мистецтву бароко притаманний глибокий драматизм, що особливо яскраво проявився у живописі та скульптурі.

ЖИВОПИС

У XVII ст. Італія відігравала провідну роль у формуванні нових художніх ідей та прийомів. Тут склалося декілька течій живопису.

Живопис бароко відзначається декоративно-театральними композиціями, майстерною розробкою колориту й ефектів освітлення, складними ракурсами, підкресленою парадністю.

Основні види та жанри: розписи (фрески) в церквах і палацах, віттарний живопис; сюжетна картина, портрет.

Славетні художники: М. да Караваджо (Італія), Ель Греко, Хосе де Рібера, Д. Веласкес (Іспанія), П. П. Рубенс, А. ван Дейк (Фландрія), Ф. Гале, Рембрандт ван Рейн (Голландія) та ін.

Мікеланджело да Караваджо — італійський художник періоду раннього бароко, засновник європейського реалістичного живопису XVII ст. Творча манера митця ґрунтувалася на різких контрастах світла й тіні, виразній простоті жестів, майстерній передачі об'ємів, насиченості колориту — прийомах, що дозволяли досягти максимального драматизму композицій. На стиль Караваджо почала орієнтуватися ціла плеяда художників не лише в Італії, а й за її межами.

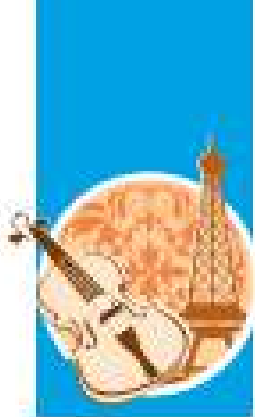
Рембрандт ван Рейн — славетний нідерландський художник періоду бароко. Євангельські сюжети митець часто трактував як

М. да Караваджо. «Прикликання апостола Матвія». 1599–1600 рр.

Рембрандт. «Повернення блудного сина». 1668–1669 рр.

сцени з життя народу. Його улюбленим засобом моделювання образів стало застосування ефектів світлотіні, за допомогою яких живописець спрямовував увагу глядача на найголовніше.

Пітер Пауль Рубенс — фламандський художник, один із найвизначніших представників мистецтва бароко. У його творчості проявилися всі характерні риси живопису Фландрії: героїзм образів, широкий розмах композиції, звеличення сили та мужності людини, оспівування багатства і краси природи. Серед картин Рубенса — монументальні полотна, портрети, написані олією, та гравюри, які принесли митцеві світову славу.

П. П. Рубенс. «Воздвиження хреста».

Центральна частина триптиха. 1610–1611 рр.

У добу бароко прославились своїми натюрмортами та портретами італійські художниці Джованна Гарцоні та Феде Галіція.

Перегляньте відео «Шедеври живопису доби бароко». Обговоріть у парах, чим відрізняються вони від живопису попередніх епох. Зробіть порівняння.

СКУЛЬПТУРА

Характерними рисами скульптури бароко є:

- підкреслена театральність образів;
- динамізм поз, експресивність жестів;
- зображення певного моменту якоїсь дії;
- використання митцями комбінацій різних матеріалів.

Розгляньте ілюстрації. Порівняйте засоби виразності зображених скульптурних творів та поділіться своїми враженнями.

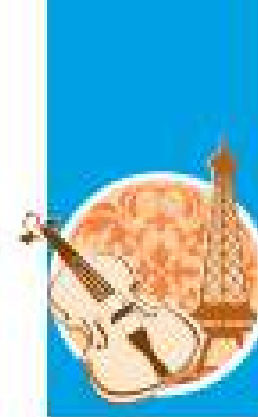
*Л. Берніні.
«Екстаз святої Терези».
1645–1652 рр. Мармур*

*Л. Берніні.
«Аполлон і Дафна».
1622–1624 рр. Мармур*

*Г. Марсі.
«Вогненні коні Аполлона».
1668–1675 рр. Мармур*

ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВЕ МИСТЕЦТВО

Інтер'єр

Характерною рисою барокового інтер'єру було активне використання текстилю. З оксамиту, шовку, атласу, парчі виготовляли портьєри й оббивку меблів; такими ж дорогими тканинами затягували стіни. Стелі часто розписували, вкривали мозаїкою, прикрашали ліпниною. У художньому оформленні обов'язково враховували характер освітлення, колір і фактуру оздоблювальних матеріалів, серед яких особливо популярними були золото, срібло, мідь, слонова кістка, мармур, цінні породи дерева. Елементами декоративного наповнення слугували дзеркала, скульптурні та живописні твори, різноманітні вази й столові сервізи.

В умеблюванні використовували різьблені шафи, бюро, комоди, які теж мали криволінійні обриси й ніжки, оздоблені рельєфами із позолоченої бронзи. Необхідною умовою була наявність великої кількості м'яких меблів.

*І. Мічурін та ін.
Зал бароко Маріїнського палацу.
1750–1755 рр. Київ*

*К. Схют (картон).
Гобелен «Сім вільних мистецтв».
1675 р.*

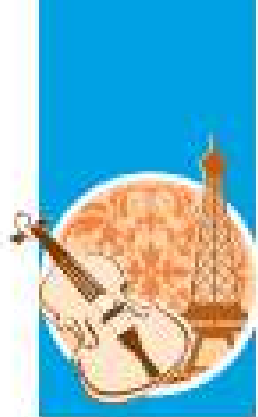
Посуд

*Тарілка. Руанський фаянс.
XVIII ст. Франція*

Стиль бароко відобразився і на предметах повсякденного вжитку. У цей час популярності набули келихи із золота та срібла, оздоблені коштовними каменями, мінералами й коралами, а також столові прибори з дорогоцінних металів. Значно урізноманітнилися форми посуду, переважно фаянсового та скляного; вперше почали застосовувати глибокі тарілки для перших страв. Особливо славився руанський і делфтський фаянс із синіми розписами на білому фоні.

Художнє ткацтво

Виробництво гобеленів досягло високого розквіту в Південних Нідерландах. Фламандські сюжетні килими часто називали тканими фресками, бо вони теж прикрашали стіни. Гобелени можна було легко транспортувати, що сприяло їх широкому використанню для оздоблення соборів, каплиць, палаців і навіть вулиць під час свят.

МОДА БАРОКО

У XVII–XVIII ст. законодавицею моди в Європі стала Франція.

Притаманні стилю бароко манірність, пишність, пристрасть до великої кількості прикрас відобразилися і в манері одягатися.

Чоловіки носили широкі штани-кюлоти, які зав'язували під колінами на банти, товсті вовняні панчохи, черевики з квадратними носами та великими пряжками, а також високі ботфорти. Поверх сорочки з великим коміром одягали каптан, зверху — камзол без рукавів. Ідеалом чоловіка був французький король Людовік XIV.

Жіночий одяг вирізнявся великою кількістю рюш, бахрами, вишивки. Кравці комбінували шовк, оксамит, парчу різних відтінків, поєднуючи квіткові мотиви зі східними орнаментами. Наприкінці XVII ст. в моду увійшли незвичні в той час смужка і клітинка.

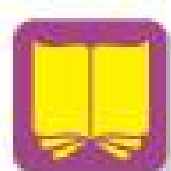
У період бароко в моді були великі сережки, намисто на оголеній лінії декольте, парасольки, муфти, віяла, тростини, перуки тощо.

Послухайте твори Й. С. Баха: прелюдію та фугу ре мажор (уривок) для клавесина. Пригадайте, до якого типу належить цей музичний інструмент. Що ви уявляєте під цю музику? Дізнайтесь більше про творчість композитора, користуючись нейромережею *Copilot*. Перевірте достовірність фактів, знайдених за допомогою ШІ, у декількох різних джерелах. Дослідіть, хто з дітей Баха продовжив композиторську династію.

Розучіть подану в електронному додатку пісню Л. Горової «Музика звучить». Виконайте її під фонограмний супровід.

- Які види та жанри живопису переважали в мистецтві бароко? Які особливості барокової скульптури вам запам'яталися найбільше?
- Що характерне для декоративно-ужиткового мистецтва бароко?
- Розкажіть про модні тенденції стилю бароко.

Створіть ескіз костюма або умеблювання вітальні в стилі бароко за власним задумом або зразком.

§ 19. МУЗИЧНЕ І ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО БАРОКО

БАРОКОВА МУЗИКА

У добу бароко поряд з іншими видами мистецтва бурхливо розвивалася музика. У музичному мисленні відбувся знаменний перелом: поліфонічне багатоголосся змінилося гомофонно-гармонічним складом, що зумовило розквіт мистецтва імпровізації, вершинами якого зазвичай вважають творчість Й. С. Баха і Г. Ф. Генделя.

Зміни торкнулися й уявлень про церковну музику, за допомогою якої композитори прагнули розкрити складність душевних переживань людини. З'явилися твори, написані на релігійні тексти, але не призначені для обов'язкового виконання в церкві: **кантата** й **ораторія**. Зросло значення **світської музики**: вона звучала при дворі, в салонах аристократів, у громадських театрах.

В інструментальній музиці теж зародилися нові жанри, наприклад, **інструментальний концерт**. Скрипка, клавесин, орган поступово перетворилися на сольні інструменти. Музика, написана для них, давала можливість проявити талант не тільки композитору, а й виконавцю.

Композитори XVII–XVIII ст. зазвичай не лише писали музику, а й віртуозно грали на інструментах та займалися педагогічною діяльністю.

Розгляньте схему. Опираючись на неї, поясніть стильові особливості музичного мистецтва того часу.

Основним музичним інструментом доби бароко в духовній та камерній світській музиці став орган. Значного поширення також набули клавесин, лютня, барокова гітара, колісна ліра, віола, барокова скрипка, віолончель, контрабас, а також дерев'яні духові інструменти: флейта, кларнет, гобой, фагот.

Розгляньте репродукції картин, написаних у XVII ст. Які музичні інструменти на них зображені? Дослідіть за допомогою нейrome-режі *Gemini*, які музичні інструменти бароко були популярними найбільше. Спробуйте підібрати відеотеку та створити власний плейлист.

А. Боссе. «Музиканти».
1635 р.

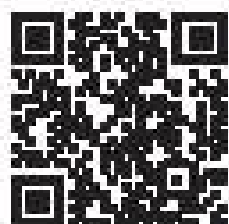

Я. Вермеєр. «Жінка
за клавесином». 1670–1672 рр.

Добу бароко в музиці умовно поділяють на три періоди:

- **раннє бароко** починається від появи жанру опери; цьому періоду властиве становлення барокових жанрів і поступовий перехід від модальної гармонії до тональної;
- **зріле бароко** вирізняється широким розповсюдженням нового стилю в музиці та розгалуженням музичних жанрів;
- **пізнє бароко** характеризується остаточним утвердженням тональної системи.

Про музику раннього та зрілого бароко читайте в електронному додатку.

Ф. М. де ля Каве.
«Портрет
А. Вівальді».
1723 р.

Творчість композиторів пізнього бароко

Особливий внесок у розвиток інструментального концерту і барокових сонат зробив **Антоніо Вівальді** — італійський композитор, скрипаль-віртуоз та священник.

Перу А. Вівальді належать майже 90 опер («Роланд Несамовитий», «Грізельда», «Оракул в Мессенії» та ін.), ораторії («Мойсей, бог фараона», «Поклоніння волхвів» тощо), а також близько 500 концертів. Більшість його концертів мають програму — назву або літературну основу. Концертний цикл «**Чотири пори року**» (1725 р.) А. Вівальді належить до світових шедеврів програмної оркестрової музики.

Послухайте уривок із циклу «Чотири пори року» А. Вівальді. Уявіть себе режисером-сценаристом. Придумайте сюжет фільму, дія якого відбувається під цю музику. Розкажіть про свій задум друзям.

Б. Деннер. «Портрет Г. Ф. Генделя». Бл. 1728 р.

Георг Фрідріх Гендель — відомий композитор німецького походження доби пізнього бароко. Його стиль вважають перехідним від барокового до класичного. Композитор розвинув жанр ораторії, започаткував інструментальні концерти просто неба, написав близько 45 опер, більш ніж 30 ораторій, безліч церковних хоралів, органних концертів, а також ряд творів розважального характеру.

Більшість ораторій Генделя створені за біблійними сюжетами, найвідоміші з них — «**Ізраїль в Єгипті**», «**Месія**», «**Самсон**» тощо. Ораторії композитора вражають силою звучання хору, віртуозним використанням поліфонії, м'якими і виразними мелодіями арій.

Е. Гаусмани. «Портрет Й. С. Баха». 1746 р.

Йоганн Себастьян Бах, німецький композитор, органіст і скрипаль, узагальнив досягнення музичного мистецтва перехідного періоду від бароко до класицизму, а в майстерності поліфонії не мав собі рівних серед сучасників. Протягом життя Бах був більше відомий як талановитий органіст, викладач і автор органної музики.

Творча спадщина Й. С. Баха надзвичайно велика й охоплює понад тисячу вокально-драматичних та інструментальних композицій.

Послухайте хоральну прелюдію фа мінор Й. С. Баха. З'ясуйте, які риси барокової музики притаманні цій композиції. В чому особливість музичного інструмента орган? Дослідіть це разом із нейромережею *ChatGPT*. Перевірте достовірність знайдених фактів у декількох різних джерелах.

Перегляньте відео та роздівітьесь зображення інтер'єру органного залу. Поміркуйте про синтез мистецтв у добу бароко.

Органний зал у колишньому костелі Св. Марії Магдалини. XVIII ст. Львів

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

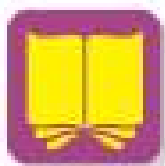
У театрі бароко процвітали оперні вистави, що являли собою тісну інтеграцію різних видів мистецтва. У XVIII ст. сформувалися такі жанри, як **опера-серія** (серйозна опера) та **опера-буффа** (комічна опера). Справжнім шедевром того часу стала комедійна п'єса Мольєра «**Тартюф**», написана у 1664 році й поставлена майже всіма театрами світу.

У багатьох країнах було побудовано оперні театри. Першу будівлю такого театру спорудили у Венеції 1637 року. Але іноді вистави влаштовували просто на територіях розкішних барокових парків та садів. Наприклад, сади Версалю у Франції були місцем не тільки для розваг придворних, а й для театральних постановок.

Театр бароко орієнтувався на масового глядача: мова стала простішою, зрозумілішою, а теми — близькими для широкого загалу. Використовуючи символіку, пишні костюми та ефектні декорації, актори й постановники спектаклю прагнули викликати емоції в тих, хто переглядає дію на сцені. У театрі бароко грали не тільки чоловіки, а й жінки, костюми яких були особливо яскравими, оздобленими пір'ям та блискітками.

Н. Ланкре.
«Танці біля фонтана».
1730–1735 рр.

- Назвіть характерні особливості музичного мистецтва бароко.
- Які музичні жанри досягли високого розвитку в цю добу? У творчості яких відомих композиторів вони проявилися?
- Яка музика, прослухана вами на уроці, справила на вас найбільше враження?
- Що було характерним для театру бароко?

Поповніть свої плейлисти на сервісі *Spotify* музичними шедеврами бароко. За бажанням створіть плейлист під назвою «Музика бароко» із популярних творів композиторів тієї доби.

§ 20. СТИЛЬ РОКОКО

У XVIII ст. у Франції сформувався новий художній стиль — **рококо**. Його виникнення зумовила трансформація бароко, що втрачало на той час деякі характерні риси, а також поширення серед творчої інтелігенції та аристократії віянь скептицизму й вільнодумства. Рококо, на відміну від бароко, тяжіло до мініатюрних, невибагливих форм, уникало контрастів, прагнувши гармонійної колористики та елегійної тональності. Мистецтво цього стилю відзначається легкими, ніжними та витонченими формами.

Перегляньте відео, яке дасть вам загальне уявлення про нову епоху мистецтва рококо. Зробіть нотатки, що, на ваш погляд, у ньому незвичайного та особливого.

Рококо́ (буквально — *декоративна раковина, мушля, рокайль*) — стиль у мистецтві XVIII століття, що обстоював культ грації, шляхетності, вишуканого естетизму.

У добу рококо високого розвитку досягли **декоративні ремесла**, зокрема ткацтво, ювелірство, кераміка, різьба по дереву, художня обробка металу.

Особливої популярності серед знаті набула **косметика** — білила, пудра, рум'яна, чорна фарба (сурма) для брів, мушки, які у великій кількості використовували як жінки, так і чоловіки.

У живописі рококо переважали зображення свят і театральних вистав, закоханих пар, міфологічних персонажів, штучних та природних пейзажів, сцен дозвілля шляхетних дам і кавалерів.

Не втратив своїх позицій і портретний жанр. На картинах того часу люди підкреслено усміхнені, люб'язні, витончені, але досить часто це була маска, що приховувала справжні почуття та емоції.

Ф. Буше. «Портрет мадам де Помпадур». 1756 р.

Характерні риси мистецтва рококо:

- вишуканість, елегантність, демонстративна розкіш;
- перевага асиметрії, декоративності, театралізації;
- занурення у світ мрій і фантазій.

АРХІТЕКТУРА

Стиль рококо не вніс в архітектуру нових конструктивних елементів, зате використовував старі, не обмежуючи себе жодними традиціями в прагненні досягти декоративної ефектності.

Більшість будівель того часу — це резиденції аристократії: багаті міські особняки і заміські палаці з міцними мурами. На території маєтків стало модним споруджувати китайські будиночки, затишні павільйони, гроти й альтанки.

Основні риси архітектури рококо:

- криволінійні обриси й асиметричні форми;
- центр будівлі — невеликий опатний салон;
- низькі стелі й великі вікна;
- ажурні форми, складні орнаменти;
- перевага пастельних кольорів.

Характерним зразком архітектури рококо є королівська **резиденція Сан-Сусі**, побудована у Потсдамі для короля Фрідріха II.

*Г. В. фон Кнобельсдорф.
Королівська резиденція Сан-Сусі.
1745–1747 рр. Потсдам, Німеччина*

*Й. Г. Бюрінг. Китайський чайний
будинок у парку Сан-Сусі.
1755–1764 рр. Потсдам, Німеччина*

Перегляньте фільм «Архітектура рококо» та розкажіть про свої враження від споруд цього стилю. Попрацюйте в парах та виокремте особливості стилю в спільних нотатках. Додайте перелік відео, які вам сподобались.

СКУЛЬПТУРА

Від початку XVIII ст. пластичне мистецтво значною мірою розвивалося відповідно до принципів оздоблення інтер'єру, а тому часто втрачало монументальність, набуваючи більш камерного і декоративного характеру. Скульптори періоду рококо м'яко моделювали форми, використовуючи всі можливості передавання найтонших переходів світлотіні, і надавали своїм роботам витонченої грації, динамічності й легкості. Із середини XVIII століття з'явилося тяжіння до простоти, строгості та лаконізму. Значного поширення в той час набули портретні бюсти і маленькі скульптурні групи або статуї купальниць, німф, амурів.

Скульптурі рококо притаманні камерність, декоративність, естетизм, легкість і динамічність форм, інтимне трактування образу.

Найвідоміші скульптори: Е.-М. Фальконе, Клодіон, Ж.-Б. Лемуан, Ж.-Б. Пігаль, Ж. А. Гудон.

Матеріали: мармур, теракота, бронза.

Види скульптури: рельєфи, невеликі статуї для садів, парків та приміщень, фонтанні скульптури.

Розгляньте ілюстрації, на яких зображені скульптури стилю рококо, та дайте відповіді на запитання.

*Ж.-Б. Пігаль. «Меркурій, який зав'язує сандалію».
1744 р. Мармур*

*Клодіон.
«Амур і Психея».
1798 р. Мармур*

*Е.-М. Фальконе. «Амур погрожує пальчиком».
Після 1757 р. Мармур*

1. Які характерні риси скульптури рококо притаманні цим зразкам?
2. Охарактеризуйте засоби виразності скульптур цього стилю.
3. Порівняйте скульптурні твори рококо і бароко. Назвіть їхні спільні та відмінні риси.

ДЕКОРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО

Декоративне мистецтво рококо належить до вищих досягнень мистецтва XVIII ст. за вишуканістю, красою асиметричних композицій, духом інтимності та комфорту.

Інтер'єри

В інтер'єрах стилю рококо все підпорядковано прагненню створити враження легкості, святковості. Салони, кабінети, будуари прикрашали настінним живописом, позолотою, гравюрами, гобеленами, великими дзеркалами в розкішних рамах. Характерною рисою декору приміщень був рельєфний орнамент у вигляді стилізованої асиметричної мушлі. Стіни часто драпірували дорогими тканинами. Із тих самих тканин шили порт'єри, виготовляли м'які частини для меблів.

В епоху рококо вперше виникає уявлення про інтер'єр як цілісний ансамбль.

Види меблів: м'які крісла та стільці, дамські секретери, столики для кави і для сніданку в ліжку, письмові та швейні столи.

Матеріали: липа, горіх, вишня, червоне і пальмове дерево.

Кольори: золотисті, глянцеві коричневі, фіолетово-сині, пастельні тони (блакитні, зелені, рожеві, жовті, кремові).

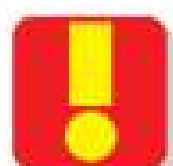

*Ж. Бoffран. Інтер'єр готелю Субіз.
1705–1709 рр. Париж, Франція*

Посуд і дрібна пластика

У XVIII ст. вишуканий порцеляновий посуд використовували не тільки для сервірування столу, а й для декору інтер'єру. Окрім традиційних наборів столового посуду, з високоякісного фарфору виготовляли вази, келихи, фужери, а також статуетки і сюжетні мініатюри.

На порцелянових виробах зображували картини побуту, сцени полювання, сільські пейзажі.

Порцеля́на, або **фа́рфор** — керамічна маса білого кольору, що використовується для виготовлення тонкого посуду, декоративних виробів дрібної пластики тощо, а також посуд або художні вироби з такої маси.

Перша в Європі фарфорова мануфактура була заснована 1710 р. в **Майсені** невдовзі після відкриття секрету виготовлення твердого фарфору.

Для світської Європи майсенська порцеляна відразу стала предметом культу і не втрачає своєї цінності до сьогодні. Як і триста років тому, майсенський фарфор виготовляють вручну за давнім рецептом.

Розгляньте зразки порцелянових виробів XVIII ст. (с. 100). Попрацюйте в мінігрупах. Створіть мініатюрні предмети посуду або скульптуру дрібної пластики в стилі рококо. Техніка виконання — пластилін, кольорова глина або солоне тісто. Влаштуйте конкурс робіт.

Декоративна ваза.
Італійська порцеляна.
До 1800 р.

А. Грассі.
«Родина ерцгерцога Леопольда».
Австрійська порцеляна. До 1780 р.

Кавник.
Майсенська порцеляна.
1723 р. Німеччина

МОДА РОКОКО

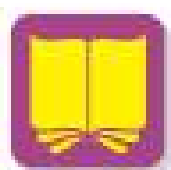

Ш. А. ван Лоо.
«Портрет Марії
Лецинської (королеви
Франції)». 1747 р.

Протягом XVIII ст. характерними рисами жіночого аристократичного одягу були чуттєвість і вишуканість. Жінка в костюмі рококо нагадувала витончену порцелянову статуетку. Одяг яскравих і світлих тонів був дуже жіночним та підкреслював ніжність тендітних плечей і тонку талію. Жінки носили спідню сорочку, корсет і каркас для спідниці, обручі для якого виготовляли з металевих або вербових прутів, китового вуса чи туго сплетеного кінського волосу.

Основними предметами чоловічого одягу були камзол з пишними фалдами, жилет, білосніжна сорочка з мереживним жабо, шийна хустка, вузькі штани до колін та білі панчохи.

Вбрання аристократії виготовляли з оксамиту, дорогого важкого шовку, парчі, найтоншого полотна і мережив; одяг блищав золотом і коштовностями.

- Що таке стиль рококо? Які його характерні риси ви запам'ятали?
- У чому полягає особливість архітектури цього періоду?
- Назвіть основні риси скульптури рококо.
- Що вам відомо про інтер'єр рококо?
- Що таке порцеляна? Які вироби з неї вам сподобалися?
- Охарактеризуйте модні тенденції стилю рококо в одязі.

Виконайте на вибір ескіз вітальні в стилі рококо для приймання гостей або ескіз чоловічого чи жіночого костюма XVIII ст. за допомогою кольорових олівців. Перегляньте майстер-клас, який зорієнтує вас в етапах практичної роботи.

§ 21. ЖИВОПИСНЕ, МУЗИЧНЕ І ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО РОКОКО

ЖИВОПИС

Характерними рисами живопису XVIII ст. є інтимність, ліризм образів та відтворення найтонших переживань, емоцій і почуттів людини. У цей час досягли розквіту побутовий жанр, портрет, пейзаж, натюрморт. Художники майстерно передавали колірні нюанси, добивалися відчуття легкості, невимушеності завдяки використанню пастельних відтінків.

Живопис рококо різноманітний за жанрами, тематикою та засобами виразності.

Тематика: пасторалі, буколіка, міфологія, психологізм.

Жанри: портрет, пейзаж, натюрморт.

Кольори: легкі пастельні тони — рожеві, блакитні, бузкові, золотаві, перлинні.

Види графічного мистецтва: гравюра, естамп, офорт.

Найвідоміші художники: Ж.-А. Ватто, Ф. Хейман, Ф. Буше, В. Хогард та інші.

Пастораль — жанр у літературі, образотворчому мистецтві, театрі, музиці й балеті, пов'язаний з ідеалізованим зображенням сцен сільського життя, відтворенням підкреслено простих, наївних переживань на лоні природи.

Буколіка — в античній поезії ідилічний стиль у зображенні сцен вільного, безтурботного, щасливого життя на селі.

Гравюра — створення тиражованих зображень шляхом контрастного друку з рельєфних поверхонь або через трафарет; вид графічного мистецтва. Кожен відбиток з друкарської форми вважається авторським твором.

Офорт — різновид гравюри на металі, що дозволяє отримувати відбитки з друкарських форм, попередньо оброблених кислотами.

Естамп — твір друкованої графіки (гравюра, офорт, літографія тощо), який являє собою відбиток на папері, рідко — на шовку та інших матеріалах.

Художники стилю рококо

Жан-Антуан Ватто — талановитий французький художник, один із засновників стилю рококо в живописі. Мрійлива меланхолійність персонажів, зображення безтурботного дозвілля в тінистих парках і водночас глибокий психологізм — ось характерні риси його полотен.

Ватто дуже любив театр і присвятив йому багато творів. Митцеві вдавалося передати складний внутрішній світ актора, його роздвоєність між власним душевним станом та роллю, яку він грає на сцені.

Ж.-А. Ватто. «Жіль», 1719–1721 рр.

Франсуа Буше — відомий французький художник і гравер. Замолоду робив естампи з картин знаменитих художників і переводив у гравюру власні ілюстрації до тогочасного видання п'єс Мольєра.

Вишукані форми, ліричний колорит, чарівна граційність персонажів у його роботах часом нагадують «галантні» сцени Ж.-А. Ватто, однак у картинах Ф. Буше відсутня мінливість ситуації. Художника більше цікавлять не самі персонажі, а гармонійне поєднання фігур людей, пейзажу та натюрморту.

Розгляньте репродукції картин Ф. Буше і дайте відповіді на запитання.

Ф. Буше. «Літня пастораль». 1749 р.

Ф. Буше. «Осінь пастораль». 1749 р.

1. Які риси притаманні живопису рококо?
2. Розкажіть про свої враження від пасторальних картин Ф. Буше.
3. Порівняйте живописні твори рококо і бароко. Назвіть спільні та відмінні риси.

Ф. Хейман. Ілюстрація
до комедії В. Шекспіра
«Як вам це сподобається». XVIII ст.

Френсіс Хейман — англійський художник та ілюстратор періоду рококо, який став одним із членів-засновників Королівської академії мистецтв у Лондоні (1768 р.) та її викладачем. Творчість митця характеризується різноплановістю: він був плідним художником-портретистом і писав пейзажі та історичні полотна. Хейман також заявив про себе як про талановитого графіка: тридцять одна створена ним книжкова ілюстрація увійшла до збірки п'єс В. Шекспіра (видання 1744 року).

Розгляньте репродукцію натюрморту Ж. Е. Ліотара. Поміркуйте, які риси живопису рококо притаманні цій картині. Створіть власний натюрморт за допомогою олівців чи акварелі, попередньо переглянувши майстер-клас.

Ж. Е. Ліотар.
«Натюрморт». 1782 р.

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Музичне мистецтво рококо представлене камерними інструментальними жанрами, танцювальною і вокальною музикою. Як і іншим видам мистецтва XVIII ст., йому властиві камерність, відсутність драматичних ефектів, панування кокетливих і грайливих образів, багатство вишуканої **мелізматика** (невеликих музичних елементів, які прикрашають мелодію).

В інструментальній музиці переважали пейзажні, пасторальні або танцювальні п'єси-мініатюри, написані для клавесина, віоли, іноді — у поєднанні з флейтою, скрипкою та гобоєм.

Жанр опери представлений творами, що склалися з невеликих номерів, зв'язаних між собою за сюїтним принципом, а іноді спільний сюжет був узагалі відсутній.

Серед композиторів цієї доби популярними були Франсуа Куперен, Жан-Філіпп Рамо, Андре Кампра, Луї Клод Дакен та інші.

Розгляньте зображення клавесина. Пригадайте, до якого типу інструментів він належить та яке звучання має.

Основні досягнення інструментального музичного мистецтва Франції пов'язані з клавесином. Така музика представлена двома жанрами. Один із них — прості та вишукані **п'єси-мініатюри**, збагачені мелізмами. Другим жанром французької клавесинної музики була **сюїта**. Такий твір складався із кількох частин — танцювальних п'єс, контрастних за характером. Найбільш відомими клавесиністами доби рококо були **Франсуа Куперен** і **Жан-Філіпп Рамо**.

А. Гасс. Клавесин. 1734 р. Брюссель

Послухайте уривок із пасторальної сюїти Ж.-Ф. Рамо та розгляньте репродукції картин Ф. Буше (с. 102). Порівняйте засоби виразності музики й живопису стилю рококо.

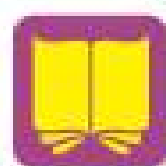

Послухайте твір Ф. Куперена «Метелики». Поділіться враженнями від музичної композиції. За бажанням створіть акварельну ілюстрацію до цієї п'єси в стилі рококо.

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

Театральному мистецтву рококо притаманні основні риси театру бароко з деякими незначними нововведеннями. Так, у Франції та Англії від 30-х років XVIII ст. глядачам не дозволялося сидіти на сцені. В Англії відмовилися від театру відкритого типу та почали зводити, як і в інших європейських країнах, закриті споруди. Театральні постановки збагатилися мальованими декораціями, з'явилися спеціальні пристосування для ефектних польотів і раптових зникнень акторів, якщо цього вимагав сюжет п'єси. На відміну від шекспірівської епохи, коли жіночі ролі виконували юнаки, в театрі рококо, як і в театрі бароко, жіночі ролі почали виконувати актриси.

- Які характерні риси живопису рококо вам запам'яталися?
- Розкажіть про теми і жанри живопису цього стилю.
- Що таке пастораль? Наведіть приклади пасторальних творів.
- Охарактеризуйте музичне мистецтво рококо.
- Перелічіть особливості театрального мистецтва цієї доби.

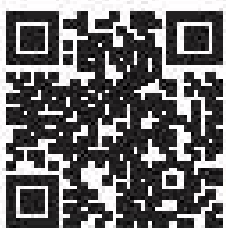

Створіть власну цифрову колекцію з мистецьких шедеврів у стилі рококо. Підготуйте презентацію або слайд-шоу за бажанням.

§ 22. БАРОКО І РОКОКО В УКРАЇНСЬКОМУ МИСТЕЦТВІ

У другій половині XVII — першій половині XVIII ст. мистецтво бароко проявило себе в усіх сферах культури нашої країни і невдовзі стало відоме всьому світові як **українське бароко** (нерідко його називають **козацьким**, хоча деякі дослідники заперечують цю назву). Козацтво, будучи носієм нових художніх смаків і замовником багатьох мистецьких творів, водночас виступало як творець самобутніх художніх цінностей, до яких належать козацькі думи, пісні, танці, літописи, ікони, церкви тощо.

Українське, або козацьке бароко — назва мистецького стилю, що був поширений на українських землях Війська Запорозького у XVII–XVIII ст. і виник унаслідок поєднання місцевих культурних традицій і характерних рис європейського бароко.

АРХІТЕКТУРА

Національні риси українського бароко найбільше проявилися у храмовій архітектурі.

У той час зародилася українська національна архітектурна школа, що дала світові талановитих майстрів: **І. Григоровича-Барського, С. Ковніра, І. Зарудного**.

Оригінальний варіант барокової архітектури, який власне і називають козацьким бароко, сформувався на Слобожанщині. У спорудах Правобережної України переважало західноєвропейське бароко, але й тут найвидатніші пам'ятки не позбавлені національної своєрідності (**Свято-Успенський собор Почаївської лаври, собор Святого Юра у Львові**). Велике значення мала побудова на українських землях храмів за проектами **Ф. Б. Растреллі** (**Андріївська церква в Києві**).

Продовженням бароко став запозичений у Франції й творчо видозмінений стиль **рококо**. У цьому стилі перебудовано **Київську академію, дзвіниці Києво-Печерської лаври, Софійського собору та головної церкви в Почаєві**.

*Я. Г. Гофман та ін.
Свято-Успенський собор
Почаївської лаври.
XVIII ст. Тернопільщина*

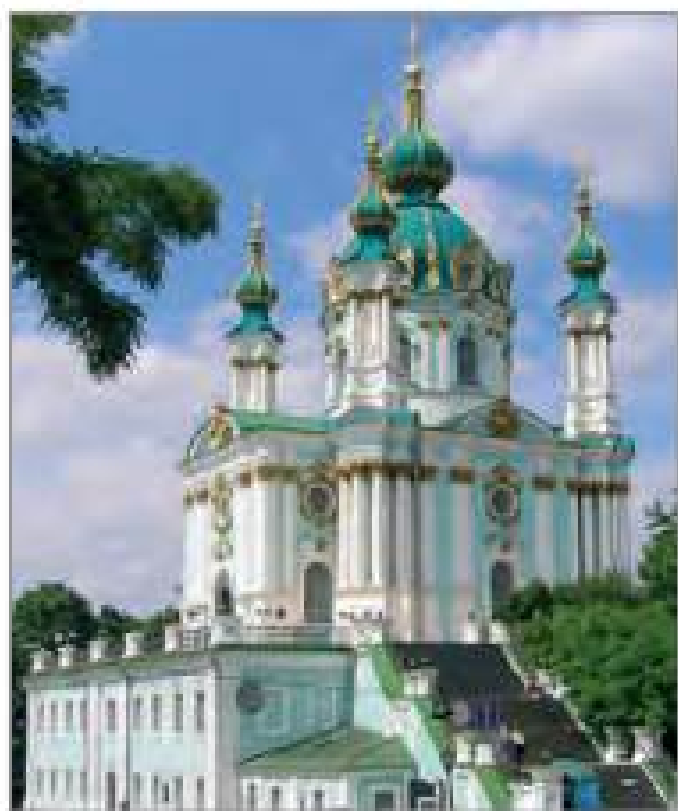

Шедеври української барокової архітектури

Розгляньте світлин. Які архітектурні особливості притаманні зображеним храмам? Чому їх називають перлинами українського бароко?

*Ф. Б. Растреллі.
Андріївська церква.
1747–1762 рр. Київ*

*Б. Меретин.
Архікафедральний собор Св. Юра.
1744–1764 рр. Львів*

Перегляньте відео «Шедеври української барокової архітектури». Попрацюйте в парах: знайдіть відомості про архітектурні шедеври доби бароко, за бажанням створіть невелике слайд-шоу зі світлин та підберіть до нього музику тієї доби. Покажіть свою роботу друзям.

Послухайте уривок із хорового концерту М. Березовського (І частина). Порівняйте засоби виразності музики й архітектури бароко.

Перебудови

Українська барокова архітектура розвивалася не тільки завдяки новому будівництву, а й через надання храмам княжої доби рис нового художнього напрямку — так, наприклад, сталося під час реставрації Софійського собору, Михайлівського монастиря, ансамблю Києво-Печерської лаври та Успенського собору в Чернігові. Численні будівлі та давньоруські храми XII–XIII ст. були перебудовані у XVII–XVIII ст., відтак набули нового вигляду і стали яскравими зразками бароко.

Дзвіниця Михайлівського Золотоверхого монастиря (сам монастир споруджений у 1108–1113 рр. онуком Ярослава Мудрого Святополком Ізяславичем) була збудована в стилі українського бароко на місці розібраної дерев'яної дзвіниці.

У роки радянської влади (1934–1936 рр.) дзвіницю разом із головним храмом монастиря та його господарськими частинами розібрали. Нове життя вона отримала вже за часів незалежної України 1997–1998 рр.: її відбудували за старими фотографіями.

*Дзвіниця Михайлівського
Золотоверхого монастиря.
1716–1720 рр., Київ*

*Ансамбль
Києво-Печерської лаври.
XI–XVIII ст. Київ*

Перегляньте відеофільм «У світі українського мистецтва». Розкажіть про свої враження від цих шедеврів.

ОБРАЗОТВОРЧЕ ТА ДЕКОРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО

Монументальність форм, експресивність, пишна декоративність орнаментики, парадність та урочистість, що притаманні бароко, знайшли відображення в образотворчому і декоративному мистецтві України XVII–XVIII ст. Розвиткові мистецтва сприяло піднесення філософської думки, науки, літератури, що було пов'язане з діяльністю Києво-Могилянської академії. Особливе місце в українському мистецтві доби бароко належало художній школі та друкарні Києво-Печерської лаври.

Іконостаси

*Іконостас
Успенського собору
Києво-Печерської лаври.
XVIII ст.*

Високим досягненням барокового мистецтва й цінним надбанням української культури загалом є іконостаси XVII–XVIII ст. Вони подібні до фасадів опатних багатоярусних будівель: усі яруси, окрім намісного, підвищуються від бокових крил до центру. При цьому вся фасадна поверхня, вільна від ікон (за винятком карнизів), повністю вкрита пишним різьбленням.

Невідомий художник.
«Митрополит
Петро Могила». XVII ст.

Живопис

Провідне місце в культурному житті українського суспільства XVII–XVIII ст. посідав жанр портрета. Художня мова відтворення портретного образу своєрідно використовувала європейські барокові ідеї та національні традиції, яким також були притаманні риси театралізації, умовності, певна символічна система. Вишуканий стиль бароко якнайкраще відображав запити української козацької старшини й вищого духовенства, їхні прагнення до аристократичності.

У книжковій графіці та іконописі нові художні тенденції проявились у підсиленій емоційності релігійних сцен, конкретизації місця дії та образах, наближених до народних типажів.

СКУЛЬПТУРА РОКОКО

У XVIII ст. на українських теренах центром розвитку скульптури став Львів. У добу раннього рококо тут працювали переважно майстри німецького походження, а згодом — французького.

Стиль рококо вніс істотні зміни як у побудову, так і в декорацію іконостасів: вони вже не мали суцільної площі й не зберігали симетрії та структурної логіки. Як декоративні елементи (або замість ікон) подекуди з'являлися скульптурні зображення. Тлом для орнаментики царських воріт стала решітка, винограду лозу замінили мушлі, а також орнамент у формі вогника, гусені тощо.

С. Фесінґер. Вівтар собору
Святого Юра. 1768 р. Львів

Й. Г. Пінзель. «Юрій-Зміборець».
1759–1761 рр. Собор Святого Юра, Львів

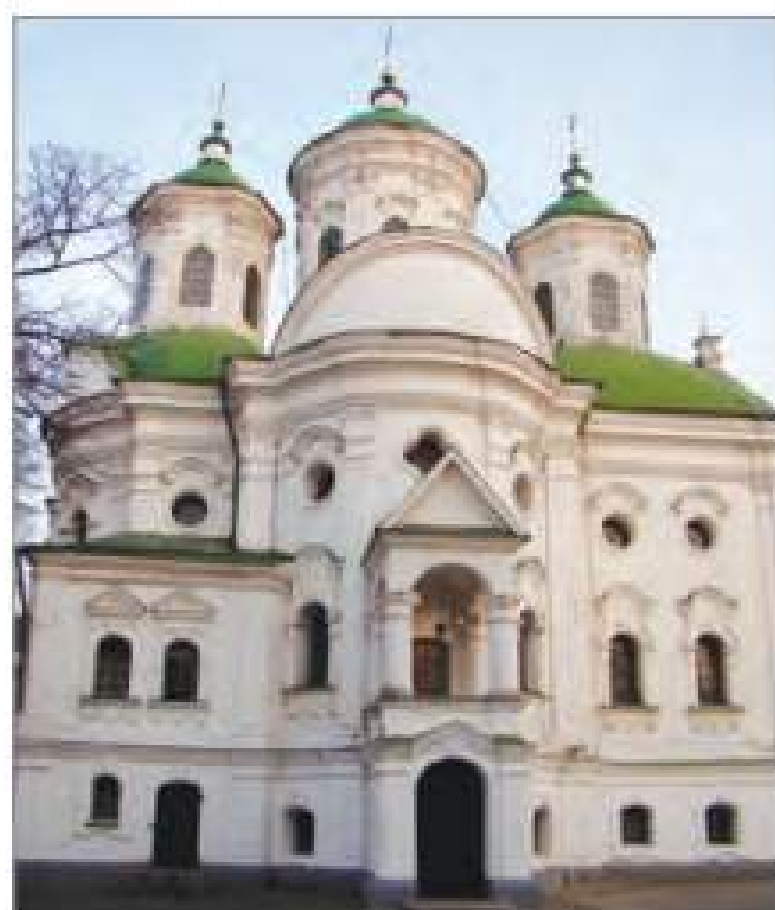
Йоганн Георг Пінзель, якого називають українським Мікеланджело, — галицький скульптор середини XVIII ст., представник пізнього бароко і рококо, засновник Львівської школи скульпторів. Розквіт творчості Пінзеля пов'язаний з архітектурою у Львові та Бучачі. Найбільш характерними особливостями його стилю є монументальність величних фігур, духовна наповненість образів, виразне моделювання тіл, деталізація облич, своєрідні «кристалізовані» складки одягу. Улюбленим матеріалом майстра було дерево, хоча в його творчій спадщині є чимало і кам'яних скульптур.

Розгляньте зображення архітектурних шедеврів рококо в українському мистецтві. Поміркуйте, які риси притаманні цим спорудам.

*А. Моцинський.
Домініканський костел.
1749–1779 рр. Тернопіль*

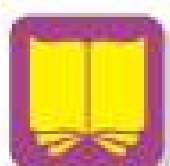
*І. Григорович-Барський.
Покровська церква.
1766–1772 рр. Київ*

*Б. Меретин.
Бучацька ратуша. 1751 р.
Тернопільщина*

Розучіть подану в електронному додатку пісню «А берега — не калина» Н. Май і виконайте її під фонограмний супровід.

- Розкажіть про мистецтво бароко і рококо в українській культурі.
- Які традиції поєднані в архітектурних шедеврах України того часу?
- Кого з митців називають українським Мікеланджело? Що вам відомо про його авторський стиль?
- У чому, на вашу думку, унікальність українського бароко?

Доповніть цифровий проєкт, присвячений архітектурі вашого краю. Підготуйте презентацію про українську архітектуру у стилі бароко і рококо.

§ 23. СТИЛЬ КЛАСИЦИЗМ

Класицизм уперше заявив про себе в італійській культурі XVI ст., найбільшого розквіту досяг у XVII ст. у Франції й у деяких країнах зберігав свої позиції аж до першої чверті XIX ст.

Класицизм (буквально — *зразковий*) — стиль у мистецтві XVII — початку XIX ст., суть якого полягала в наслідуванні мистецтва античності та в дотриманні системи строгих правил відтворення дійсності.

Художнім формам стилю класицизм притаманні строгість і чіткість, логічність і ясність, гармонійність та врівноваженість.

Визначальні риси класицизму:

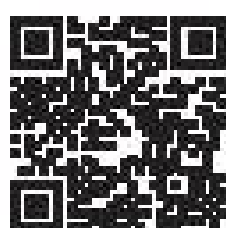
- раціоналізм, який виражався у прагненні будувати художні твори на засадах доцільності, наслідувати зразки античного мистецтва;
- нормативність, що допомагала встановлювати непорушні правила і закони;
- дотримання канонічних правил написання творів (пропорційність усіх частин, стрункність композиції);
- ясність та чистота художньої мови;
- аристократизм, що орієнтувався на вимоги та смаки вищої суспільної верстви;
- встановлення ієрархії жанрів.

*А. Палладіо. Вілла Ротонда.
Бл. 1570 р.*

АРХІТЕКТУРА

Одним із засновників архітектурного класицизму вважають венеціанського майстра **Андреа Палладіо**, а зразком заміської споруди цього стилю — збудовану ним віллу Ротонда (північ Італії, середина XVI ст.), котра тепер є об'єктом Світової спадщини ЮНЕСКО. Згодом на честь архітектора палладіанством було названо архітектурний напрям XVII–XVIII ст.

Найбільшого розвитку архітектура класицизму досягла у Франції періоду Наполеона, а згодом цей стиль поширився в Німеччині,

Англиї та інших країнах. Рим був одним із головних теоретичних центрів класицизму.

Архітектурі класицизму властиві:

- правильні геометричні форми, строгі симетрично-осьові композиції;
- підкреслено статичні та логічно вибудовані ансамблі;
- стриманість декоративного оздоблення;
- високий подіум, портик, ротонда і фронтон як основні архітектурні елементи;
- розташування колонних портиків із фронтонами на кожному з фасадів, що додавало композиції закінченої симетрії.

Основою архітектурної мови класицизму став ордер, який за пропорціями ближчий до античного, ніж до архітектури попередніх стилів. Стіни будівель — гладенькі, на противагу пишності й витонченості фасадів епохи бароко.

В англійській архітектурі переважало палладіанство, тісно пов'язане з розвитком паркового мистецтва. У кінці XVIII — на початку XIX ст. класицизм бурхливо розвивався в Італії, країнах Східної Європи, Скандинавії та США.

Перегляньте відео «Шедеври архітектури класицизму». Напишіть мінівір на тему «Мої враження від архітектури класицизму».

Шедеври архітектури класицизму

До найбільших та найхарактерніших споруд французького класицизму належать **церква Святої Женеви́ви** (архітектор **Жак Жермен Суфло**) та східний фасад **Лувру** (архітектор **Клод Перро**).

*К. Перро. Східний фасад Лувру.
1667–1673 рр. Париж*

*Ж. Ж. Суфло.
Церква Св. Женеви́ви.
1757–1790 рр. Париж*

Споруди театрів, зокрема оперних, теж зазнали змін в епоху класицизму. В Європі у цей час були зведені міланський театр **Ла Скала** (2800 місць) та варшавський **Великий театр** (понад 1800 місць), які входять до десятки найбільших оперних театрів світу за кількістю місць у глядацьких залах.

Розгляньте ілюстрації, на яких зображено оперні театри Європи. Визначте характерні риси, притаманні архітектурі класицизму, слухаючи при цьому уривок з увертюри до опери В. А. Моцарта «Чарівна флейта». Порівняйте архітектуру та музику класицизму.

Дж. Пермаріні. Оперний театр Ла Скала.
1776–1778 рр. Мілан

А. Корацці. Великий театр.
1825–1833 рр. Варшава

У мистецтві Франції в період правління імператора Наполеона I Бонапарта виник так званий імперський стиль — **ампір**. Він поширився в багатьох європейських країнах й активно розвивався протягом перших трьох десятиріч XIX ст.

Ампі́р — стиль пізнього класицизму в європейській архітектурі та прикладному мистецтві.

Для ампіру характерним було звернення до мистецьких традицій імператорського Риму: строга велич, помпезність, холодна елегантність, прагнення уславити абсолютну владу монарха. У декоративному оформленні архітектурних споруд, меблів тощо використовували військові емблеми, зброю часів Стародавнього Риму, лаврові вінці, зображення крилатих грифонів, сфінксів, левів тощо.

Розгляньте ілюстрації (с. 113) та визначте, які характерні риси ампіру притаманні цим монументам. Які споруди Стародавнього Риму вони вам нагадують?

*Ж. Шальгрен.
Тріумфальна арка. 1806–1836 рр.
Площа Шарля де Голля у Парижі*

*Ж. Гондуен.
Вандомська колона.
1806–1810 рр. Париж*

Садово-паркове мистецтво

*Версальський парк приблизно
в 1668 р. на картині П. Пателя*

Принципи архітектури класицизму поширилися і на садово-паркове мистецтво. Французькі ландшафтні архітектори розробили так званий **регулярний парк**, якому притаманне геометрично правильне планування, зазвичай з яскраво вираженою симетричністю і регулярністю композиції. Він характеризується прямими алеями, які є осями симетрії, квітниками, партерами і басейнами правильної форми, деревами й кущами, підстриженими в різноманітних геометричних формах.

На відміну від регулярного парку з його строгою, геометрично правильною схемою, у **пейзажному парку** створювали ілюзію дикої, незайманої природи. Придумали такий вид парку в Англії, тому його часто називають англійським. Звивисті доріжки з низьким щільним трав'яним покривом, природна водойма, мальовничі струмки із зарослими берегами, схований серед зелені дерев будинок — усе це характерні ознаки пейзажного парку. Кращі пейзажні парки Англії доби класицизму були створені **Вільямом Кентом**.

Розгляньте ілюстрації (с. 114), на яких зображено храмові споруди різних стилів, і дайте відповіді на запитання.

*Йоркський собор.
1220–1472 рр.
Англія*

*Б. Лонгене.
Церква дельї Скальці.
1660–1689 рр. Венеція*

*Церква Лаахського абатства
Св. Марії. 1093–1216 рр.
Німеччина*

*А. ді Камбіо, Ф. Брунеллескі та ін. Собор
Санта-Марія дель Фйоре. 1296–1436 рр. Флоренція*

*К. Рен. Собор Св. Павла.
1675–1708 рр. Лондон*

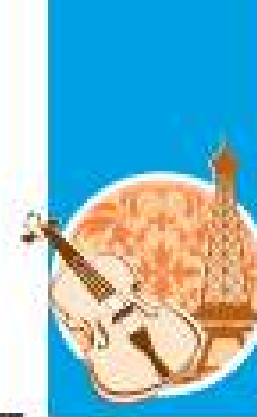
1. Визначте, до якого стилю (романський, готика, ренесанс, бароко, класицизм) належить кожна архітектурна пам'ятка. Розкажіть, що допомогло вам виконати це завдання.
2. Порівняйте споруди, знайдіть спільні та відмінні риси в їхній архітектурі.
3. Охарактеризуйте засоби виразності споруд кожного стилю.

СКУЛЬПТУРА

Характерною рисою пластичного мистецтва доби класицизму була орієнтація на традиції античності, однак лише у зовнішніх формах. Чимало скульптурних творів зображували міфологічних персонажів, але в них відсутні дух патетики й глибокий психологізм, притаманні античному мистецтву.

Поширеними видами скульптури були статуї, рельєфи, скульптурні портрети та публічні пам'ятники, які давали митцям можливість ідеалізувати військову доблесть і мудрість державних діячів. Вірність античним взірцям вимагала зображувати моделі оголеними, що

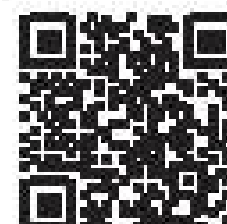

суперечило новим нормам моралі, тому скульптори почали «одягати» видатних людей в античні тоги.

Найвідомішими майстрами доби класицизму в скульптурі були **А. Канова, І. Мартос, Б. Торвальдсен, П. Феді** та інші.

Перегляньте відео «Скульптура класицизму». Попрацюйте в парах та опишіть характерні риси скульптури доби класицизму.

Розгляньте ілюстрації. Проаналізуйте основні засоби виразності скульптури класицизму.

Б. Торвальдсен.
«Пам'ятник М. Копернику».
1822 р. Бронза

А. Канова. «Каяття
Марії Магдалини».
1808–1809 рр. Мармур

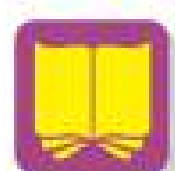
П. Феді. Алгоритична
скульптура «Вільна
Поезія». 1887 р. Мармур

КЛАСИЦИСТИЧНИЙ СТИЛЬ В ІНТЕР'ЄРІ

Класицизм в інтер'єрі — це мінімум деталей, чіткість ліній, стримані кольори, використання дорогих натуральних матеріалів. Пластичні елементи підбирали з огляду на їхню відповідність античним мотивам та загальній структурі стін і стелі. Основні атрибути стилю — колони з арками, каміни, ліпнина в античному стилі, гобелени і настінний розпис, драпірування з якісних матеріалів, багаті масивні люстри, раритетні картини, квіткові гірлянди, фестони, розетки та інше. Однак розташовували їх у строгих пропорціях.

Перегляньте відео «Інтер'єр класицизму».

- Що таке класицизм? Назвіть характерні ознаки цього стилю в різних видах мистецтва.
- Які елементи споруд було запозичено з епохи античності?
- Що означає термін «ампір»?
- Назвіть імена видатних архітекторів та скульпторів класицизму.

Попрацюйте на сайті <https://roomtodo.com/> та створіть 3D-проект будинку в стилі класицизм.

§ 24. ЖИВОПИС І МОДА КЛАСИЦИЗМУ

У період панування класицизму в живописі сформувалися обов'язкові для виконання канони, що не допускали поєднання жанрів і використання алегорій, а також визначали чіткий розподіл фігур у композиції та розмежування планів за допомогою певних кольорів: передній план потрібно було передавати коричневим кольором, середній — зеленим, а дальній — блакитним. Проте, незважаючи на свою консервативність, стиль класицизм збагатив малярство багатьма художніми традиціями.

Характерні особливості живопису класицизму:

- логічне розгортання сюжету;
- завершена врівноважена композиція;
- майстерне передавання об'ємів за допомогою світлотіні;
- розмежування планів завдяки строго визначеним кольорам.

Теми картин: античні герої, історичні персонажі, міфологічні та біблійні сюжети.

Популярні жанри: історичний, портрет, пейзаж.

Відомі художники: Н. Пуссен, К. Лоррен, А. Р. Менгс, Ж. Л. Давід, Ш. Лебрен, А. Кауфман та інші.

Основоположник стилю класицизм у живописі Франції **Нікола Пуссен** у своїх творах прагнув до врівноваженості композиції, вивіряючи розміщення персонажів на полотні, як геометр розраховує креслення. Проте його картини не перетворилися на сухі схеми завдяки радісним, світлим фарбам, чіткості та вишуканості малюнка, багатству втілених образів.

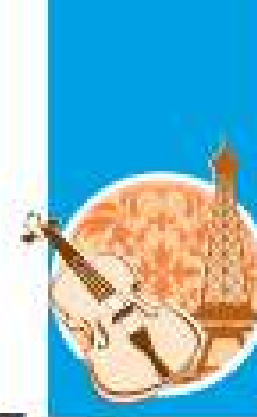
Н. Пуссен.

«Танкред та Ермінія». 1629–1630 рр.

Н. Пуссен.

«Святе сімейство на сходах». 1648 р.

У живописі Н. Пуссена переважала антична тематика, зокрема міфологія («Нарцис і Ехо», «Царство Флори» тощо). У пізніших роботах художник звертався до сюжетів із Біблії та античної історії.

Важливе місце у творчості Н. Пуссена займав пейзаж, часто населений міфологічними героями, що відображено навіть у назвах творів: «Пейзаж з Поліфемом», «Пейзаж з Геркулесом» та ін.

Сучасник Н. Пуссена **Клод Лоррен** свою творчість присвятив пейзажу, що у Франції XVII ст. було рідкістю. Його полотна втілюють ті ж ідеї та композиційні принципи, що й картини Н. Пуссена, але відрізняються більш витонченим колоритом і віртуозно побудованою перспективою.

Художник тяжів до плавних переходів світлотіні та м'якого розсіяного світла, що дозволяло передати ефект «розчинення» обрисів предметів у далині. Фігури персонажів на передньому плані видаються майже непомітними порівняно з величними деревами, гірськими схилами, морською гладінню, на якій ніжними відблисками грає світло.

*К. Лоррен. «Ранок у гавані».
1640-ві рр.*

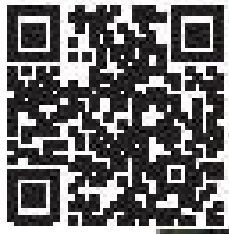
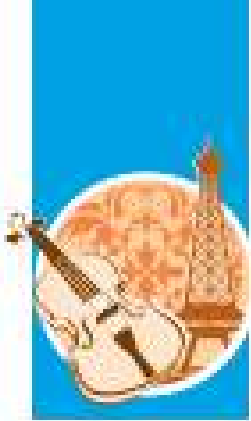

*К. Лоррен. «Пейзаж зі сценою
відпочинку на шляху в Єгипет
(Полудень)». 1661 р.*

Ще одним видатним представником французького живопису в період класицизму був **Жак Луї Давід**. Його картини, написані під впливом античної культури, утверджують строгу мораль і стриманість почуттів, від них віє духом суворості.

У 1804 р. Давід став «першим художником» імператора Наполеона. Живописець створив багато портретів відомих діячів того періоду, зокрема самого імператора.

Ж. Л. Давід.
«Клятва Гораційїв». 1784 р.

Ж. Л. Давід. «Перехід Бонапарта
через перевал Сен-Бернар». 1801 р.

А. Р. Менгс. «Карл IV, принц
Астурійський». Бл. 1765 р.

У Німеччині в другій половині XVIII ст. ідеї класицизму втілювалися у живописі **Антон Рафаеля Менгса**. Він здебільшого писав міфологічні картини, портрети, займався монументальними розписами. Його живопису притаманні теми благородства і вишуканої простоти стародавніх греків, відтворення краси пластичного об'єму античних статуй, строгість їхнього композиційного рішення. Найвідоміша робота Менгса — розпис плафона «Парнас» на віллі Альбані в Римі. Значний доробок художника і в жанрі портрета.

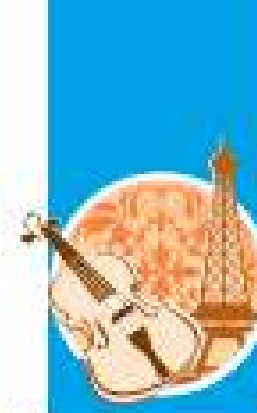
Однією з перших відомих жінок-художниць, графіків була представниця німецького класицизму **Ангеліка Кауфман**. У її творах багато емоцій, манірності у поведінці героїв; прагнення до античної простоти і гармонії поєднувалося зі своєрідним колоритом і різноманітними колірними ефектами. А. Кауфман створювала гравюри, розробляла ескізи меблів та інтер'єрів, вигадувала складні графічні візерунки для розпису посуду. Вона написала також серію портретів сучасників.

А. Кауфман. «Портрет Е. Сміта-Стенлі,
графа Дербі, з дружиною та сином». Бл. 1776 р.

Розгляньте репродукції картин англійського живописця Томаса Гейнсборо (с. 119) і дайте відповіді на запитання.

Т. Гейнсборо.
«Софія Шарлотта Шеффілд». Бл. 1785 р.

Т. Гейнсборо.
«Хлопець у блакитному». Бл. 1770 р.

1. Опишіть засоби виразності полотен Т. Гейнсборо.
2. Які риси живопису класицизму притаманні цим творам?
3. Охарактеризуйте модні тенденції класицизму, опираючись на портрети, написані Т. Гейнсборо, А. Р. Менгсом, А. Кауфман.

МОДА

Одяг в епоху класицизму зазнав істотних змін. В моду увійшла простота: з образу поступово зникли перуки та високі напудрені зачіски. Жіночі сукні шили із завищеною талією без корсета і зайвих прикрас. Шовк замінили муслін і батист. Серед головних уборів перевагу надавали діадемам, обручам, а також великим капелюхам з оксамиту та шовку.

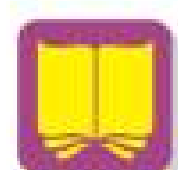
Англійський чоловічий сукняний фрак замінив шовковий французький каптан. Модним також став **редингот** — щось середнє між пальтом і сюртуком — з прямими полами і шалевим коміром. Жабо і манжети на сорочках стали вузькими; кюлоти залишилися вузькими, а панчохи — білими.

Перегляньте відео «Мода класицизму».

Розучіть подану в електронному додатку пісню І. Танчака «Веснянка» і виконайте її під фонограму.

- Назвіть характерні риси живопису класицизму. Які жанри живопису були особливо популярними в цей період?
- Назвіть імена відомих художників доби класицизму та їхні твори.
- Розкажіть про основні тенденції в моді класицизму.

Створіть 3D-макети одягу, зайшовши на сайт: <https://cheyn.fashion/>. Доповніть цифровий проєкт прикладами шедеврів класицизму різних видів мистецтва.

§ 25. МУЗИКА І ТЕАТР ЕПОХИ КЛАСИЦИЗМУ

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

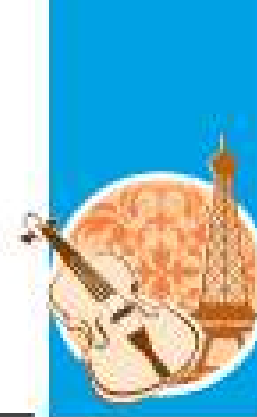
Музичне життя Європи в епоху класицизму — це поява перших публічних концертів, створення у столицях та великих містах музичних товариств і оркестрів. Оркестри характеризувалися розширеним складом: з них вилучили орган і клавесин, зате збільшили групи духових інструментів, зокрема додали кларнет з його м'яким тембром звучання.

У придворному ритуалі значне місце займала музика для дозвілля: **касації** (інструментальний ансамблевий твір типу сюїти для виконання просто неба), **дивертисменти**, **серенади** звучали під час трапез, прогулянок парком, катання на воді. Інтенсивно розвивалося любительське камерне музикування: вельможі й аристократи, отримавши модну на той час музичну освіту, охоче грали в невеликих інструментальних колективах. Саме в цьому середовищі сформувався один із найважливіших жанрів класицизму — **струнний квартет**, який за глибиною й актуальністю образів, багатством музичної канви та побудовою форми спроможний змагатися із симфонією.

А. фон Менцель.
«Концерт у Сан-Сусі».
1850–1852 рр.

Опера

Друга половина XVIII ст. — час реформаторських змін в опері (інструментальну музику класицизму просто неможливо зрозуміти поза контекстом цього жанру). Вони пов'язані передусім з іменами **К. В. Глюка** і **В. А. Моцарта**. Перший зробив з концертної вистави, якою була опера-серія, справжню музичну драму; другий перетворив комедію з неоригінальними поворотами сюжету на динамічну виставу із психологічно різноманітними живими персонажами.

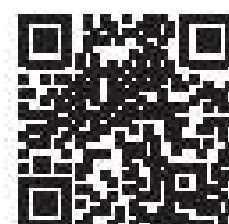
Крістоф Віллібальд Глюк — німецький представник музичного класицизму, автор 107 опер. Грав на багатьох інструментах, співав, добре знав особливості балетного мистецтва, був видатним оперним диригентом. Його опера «**Орфей та Еврідіка**» стала маніфестом нового театру.

Ж. С. Дюплессі. «Портрет Глюка». 1775 р.

Послухайте мелодію з опери К. В. Глюка «Орфей та Еврідіка» (соло флейти) та перегляньте відео. Розкажіть про свої враження від музики композитора. Доберіть слова-характеристики до цього музичного образу. Музика якого українського композитора має схожий мелодійний характер?

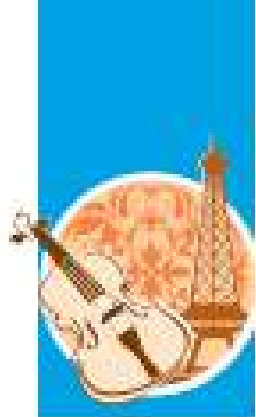
Центром розвитку класичного напрямку в європейському музичному мистецтві стала столиця Австрії — Відень. Із ним пов'язана творчість найвидатніших композиторів того часу, здобутки яких були названі **віденською класичною школою**. Твори представників цієї школи вирізняються чіткою лаконічною формою, пропорційністю елементів музичної структури, виразністю тем і багатством художніх прийомів та не потребують обов'язкового театралізованого або хореографічного супроводу. Це вишукана музика для слухання, сповнена гармонії та підвищеної емоційності.

А. З. фон Зікардсбург,
Е. ван дер Нюль.
Віденська державна опера.
1861–1869 рр.

Творчість композиторів віденської школи — **Ф. Й. Гайдна**, **В. А. Моцарта**, **Л. ван Бетховена** — належить до вершин світової художньої культури. Вона мала значний вплив на подальший розвиток музики.

Б. Крафт. «Портрет
В. А. Моцарта».
1819 р.

Вольфганг Амадей Моцарт особливу увагу приділяв опері. Його творчість — ціла епоха в розвитку цього виду музичного мистецтва. За своє коротке життя він написав понад 600 творів, серед яких — більш ніж 50 симфоній і 40 інструментальних концертів. Але саме опера визначає стиль композитора.

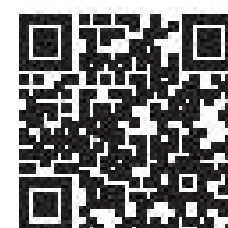
Свою першу оперу «**Аполлон і Гіацинт**» Моцарт створив ще в 11 років, а в 14 уже диригував у театрі Мілана на прем'єрі власної опери «**Мітрідат, цар Понтійський**».

Усі свої оперні шедеври Моцарт написав в останнє десятиліття життя: «**Викрадення із Сералія**», «**Дон Жуан**», «**Чарівна флейта**». У його операх проявляється нестримна фантазія, виразність почуттів героїв, психологічна достовірність музичних характеристик.

Найвідоміша опера Моцарта — «**Весілля Фігаро**». Її новаторство — в музичному окресленні персонажів і комічній колізії сюжету. Головний герой комедії Фігаро — енергійний і розумний, дотепний і хитрий. Знаменита арія «Хлопчик жвавий, кучерявий, закоханий» стала ще за життя композитора шлягером.

Перегляньте відеовиступ: уривок з арії Фігаро (опера «Весілля Фігаро») В. А. Моцарта. Охарактеризуйте головного героя опери за цим музичним епізодом. Спробуйте олівцем створити невеликий шарж на образ Фігаро.

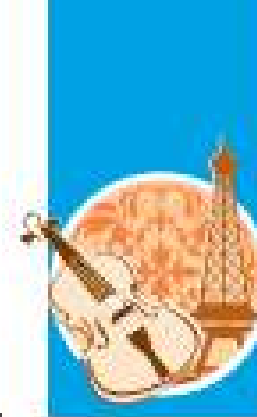

Перегляньте уривок із кінострічки «Амадей», створеної режисером Мілошем Форманом за мотивами драми Пітера Шеффера. У цьому уривку звучать відомі твори Моцарта. Спробуйте розпізнати їх на слух. Проаналізуйте гру акторів, уважно розгляньте костюми. Чи відповідають вони моді стилю класицизм? Які твори інших видів мистецтва ви побачили у фільмі? Розкажіть про них.

Кадр із кінострічки
«Амадей»
режисера Мілоша Формана.
1984 р.

Т. Гарді.
«Портрет Гайдна».
1792 р.

Інструментальна музика

Франц Йозеф Гайдн — австрійський композитор, автор понад 1000 творів у всіх жанрах і формах, що існували в музиці того часу. У Німеччині й Австрії він став відомим завдяки своїм ораторіям «**Створення світу**» і «**Пори року**». Натомість у США, Англії та Франції найпопулярнішими були його симфонічні твори. Гайдна часто називають «батьком» симфонії (104 симфонії) та засновником жанру струнного квартету (83 квартети). Відкриттям цього автора вважають також форму рондо-сонати.

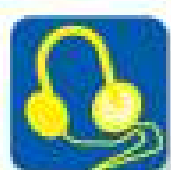
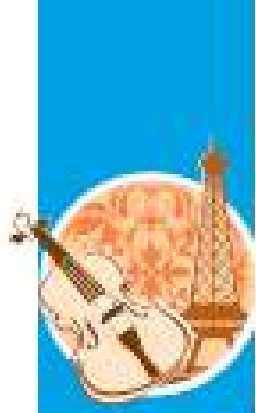
Склад найпоширенішого **струнного класичного квартету** в епоху класицизму: дві скрипки, віолончель, альт. Інструменти, які використовують у квартеті: **струнні** — скрипка, альт, віолончель, контрабас; **дерев'яні духові** — басовий кларнет, басетгорн, кларнет д'амур, шалюмо; **клавішні** — клавікорд, фортепіано, клавесин; **мідні духові** — офіклейд, валторна.

Автором світових шедеврів інструментальної музики вважають **Людвіга ван Бетховена** — німецького композитора, який не лише зберіг основні риси стилю класицизм (ясність, монументальність, стрункість композиції), а й значно розширив сферу образів. Музиці Бетховена притаманна неабияка енергетична напруга, збудженість почуттів, драматизм. Його творчість підсумувала здобутки епохи класицизму. Це останній композитор XIX ст., для якого природною формою музичного вислову був жанр сонати.

Й. К. Штилер.
«Портрет Людвіга
ван Бетховена». 1820 р.

Фортепіанна соната (разом зі струнним квартетом) становила головну творчу лабораторію Бетховена. Кожен його твір — це крок уперед в освоєнні виражальних можливостей фортепіано. Він ніколи не звертався до клавесина, зате був концертним віртуозом, новатором, автором піанізму нового, героїчного стилю. Гру Бетховена сучасники порівнювали з промовою оратора, яка вражала нечуваним динамічним натиском і технічною досконалістю. У нього фортепіано вперше зазвучало як цілий оркестр.

Послухайте уривок із першої частини «Аппассіонати» (сонати для фортепіано № 23) Л. ван Бетховена. Розкажіть про свої враження від цієї музики. Пригадайте інші відомі вам твори композитора.

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

XVIII ст. часто називають «золотим століттям» театру. Театральне мистецтво класицизму побудоване на основних принципах стилю: доцільність, порядок, гармонія, строга ієрархія жанрів (серед «високих» — трагедія, епічна поема, ода; історична, міфологічна, релігійна картини; серед «низьких» — комедія, сатира, байка, жанрова картина). На театральних підмостках ставили трагедії П. Корнеля, Ж. Расіна і Вольтера; комедії Мольєра, сатиру Н. Буало-Депрео, байки Ж. де Лафонтена, прозу Ф. де Ларошфуко, твори Й. Гете і Ф. Шіллера.

Головні вимоги стилю класицизм у театральному мистецтві:

- **єдність місця:** загальний простір для всіх дій п'єси зі зміною декорацій;
- **єдність часу:** всі дії повинні розгортатися приблизно в одному часовому проміжку, не виходити за рамки доби;
- **єдність дії:** одна сюжетна лінія (без побічних епізодів) від зав'язки до розв'язки.

Головний конфлікт у п'єсах того часу — між пристрастю і здоровим глуздом: людина у своїх вчинках та переживаннях мусить керуватися передусім розумом.

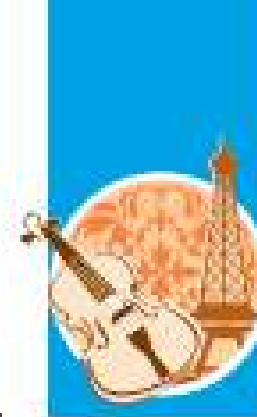
Згідно із правилами класицизму, кожен драматичний твір повинен бути цілісним з точки зору задуму й форми, тематики й мови, жанру і композиції.

Для сценічного мистецтва класицизму характерні:

- урочистий, статичний лад спектаклів і розмірене читання величних та благозвучних віршів;
- нова манера гри — психологічно достовірна, барвиста й темпераментна декламація зі спеціально розробленою системою пластичної виразності.

У класицистичних трагедіях, написаних за сюжетами з античної літератури, Старого Заповіту або героїчного епосу, зображували представників знаті — королів, вельмож, героїв. Твори «високого» жанру писали величавою, урочистою мовою.

У комедіях героями були простолюдини — містяни, селяни, слуги, а сюжети автори брали цілком життєві, прославляючи ідеї монархії та служіння державі. Твори «низького» жанру писали мовою, близькою до розмовного стилю, у них викривали вади суспільства і людських характерів.

П. Міньяр.
«Портрет Мольєра».
Бл. 1658 р.

Засновником європейської класичної комедії був французький комедіограф, актор і театральний діяч, реформатор сценічного мистецтва **Жан-Батіст По-клен** (театральний псевдонім — **Мольєр**). Спираючись на традиції народного театру і досягнення класицизму, він створив жанр соціально-побутової комедії. У своїх п'єсах Мольєр змальовував життєво достовірні образи, висміював станові забобони аристократів, обмеженість буржуа, святенництво дворян, викривав лицемірство.

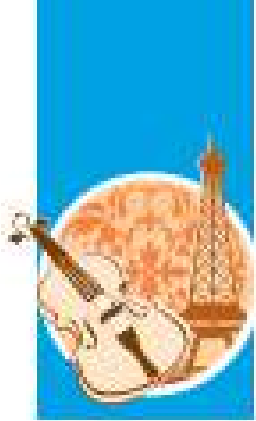
Найбільш зрілим утіленням комедії моралі визнані твори великого французького драматурга **П'єра де Бомарше** «Севільський цирульник» та «Одруження Фігаро», що стали основою опер В. А. Моцарта і Дж. Россіні. У своїх п'єсах автор продемонстрував майстерну побудову діалогів, розвиток інтриги та гостру соціальну сатиру.

Італійська класицистична комедія розвивалася у Венеції, що була столицею карнавалів, театрів і безтурботних веселощів. Значну роль в оновленні італійської сцени відіграли драматурги К. Гольдоні і К. Гоцці. **Карло Гольдоні** — автор 267 п'єс, творець національної італійської комедії — здійснив реформу драматургії і театру, ввів у театральні постановки реалістичну драматургію з живими характерами, дотепною критикою вад суспільства. **Карло Гоцці** — автор жанру **казки-ф'яби** для театру з мотивами фольклору та елементами комедії дель арте: «Любов до трьох апельсинів», «Турандот» та ін.

Видатний англійський драматург XVIII ст. — **Річард Брінслі Шерідан**, автор комедії «Школа лихослів'я». У ній виразно окреслено об'єкт сатири — конкретне суспільство і конкретне соціальне явище — лихослів'я. У період класицизму в Англії зародився новий жанр театального мистецтва — **драма**, а теоретичне обґрунтування він отримав у Франції (праці Д. Дідро).

Засновниками класичної трагедії вважають **П'єра Корнеля** та **Жана Расіна**, які втілили «золоте» правило тогочасного театру — єдність місця, часу та дії.

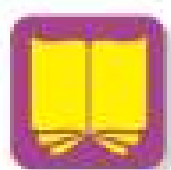
Внутрішній вигляд театру
«Пале-Кардиналь» у Парижі.
XVII ст.

Французький театр, керуючись смаком придворної публіки, переніс на сцену ідеали абсолютизму, створив тип героя, який підпорядковує свої почуття інтересам держави, бореться за честь і славу.

Цікаво знати, що актори епохи класицизму діяли, грали, переживали на сцені, але не перетілювалися — залишалися собою в усіх ролях, тому їх ретельно підбирали під кожного героя спектаклю. Героїв поділяли на позитивних — як приклад для наслідування і негативних — як моральний урок глядачам.

Спробуйте з друзями протягом тижня підготувати театральну постановку за уривком із комедії Мольєра. Оберіть виконавців головних ролей, режисера, костюмера, художника-декоратора, гримера тощо. Не забудьте про «золоте» правило театру того часу.

- Назвіть характерні риси музичного мистецтва стилю класицизм.
- Яку школу називають віденською та хто входив до її складу?
- Які музичні жанри сформувалися у творчості композиторів-класиків?
- Назвіть найяскравіші твори композиторів стилю класицизм. У чому полягає заслуга кожного представника віденської школи?
- Розкажіть про закони і принципи театального мистецтва стилю класицизм.
- Назвіть імена видатних драматургів того часу.

Оберіть один із трьох варіантів і виконайте завдання:

а) розробіть протягом місяця проєкт на тему «Шедеври стилю класицизм», об'єднавшись у групи. «Мистецтвознавці»: зробіть аналіз високих досягнень стилю в різних видах мистецтва. «Художники»: доберіть ілюстрації, на яких зображено шедеври стилю в кожному виді мистецтва, та оформте презентацію разом із «мистецтвознавцями». «Сценаристи»: придумайте сценарій шкільного вечора за темою проєкту, використавши шедеври музики класицизму як музичне оформлення;

б) підготуйте цифрову афішу до театального спектаклю, поставленого за мотивами драматичних творів стилю класицизм на сервісі *Canva*;

в) створіть плейлист на платформі *Spotify* під назвою «Шедеври класицизму» із музичних творів, що вам найбільше сподобалися.

§ 26. УКРАЇНСЬКІ ПАМ'ЯТКИ КЛАСИЦИЗМУ

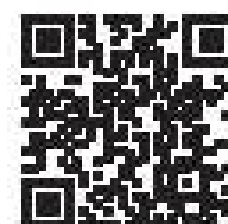

ШЕДЕВРИ КЛАСИЦИЗМУ В АРХІТЕКТУРІ УКРАЇНИ

В архітектурі України тенденції класицизму проявились у 70-х рр. XVIII ст. Спорудам того часу притаманні світлі барви, стримані й чіткі архітектурні форми, відсутність пишного оздоблення. Основними ознаками нової архітектури були імпозантність та урочистість. Яскравими взірцями стилю класицизм на українських землях є храми (**Спасо-Преображенський собор** у Новгороді-Сіверському, **дзвіниця Успенського собору** в Харкові), палаци козацької старшини (**палаці К. Розумовського** в Батурині, Яготині, Глухові; **палац графа Завадовського** в Ляличах; **палац і церква Кочубеїв** у Диканьці), **будівля Київського університету**. На початку XIX ст. поширився стиль ампір, характерний для **Контрактового дому** в Києві, **будівлі музично-драматичного театру** в Одесі, **собору Різдва** на Подолі. У класицистичному стилі побудована **церква Миколи Набережного** на Подолі та **ротонда фонтана «Самсон»** у Києві, багато будівель Львова, Чернівців, інших українських міст.

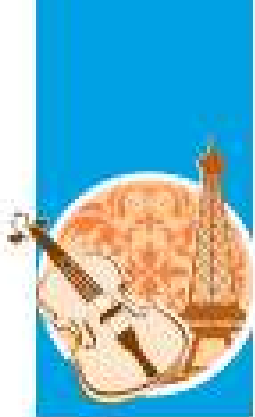
Перегляньте ролик «Шедеври класицизму в архітектурі України». Використайте нейромережу *Copilot* або *Gemini* для дослідження найвидатніших українських пам'яток архітектури доби класицизму.

А. Захаров. Спасо-Преображенський
кафедральний собор.
1830–1835 рр. Дніпро

Д. Ботані.
Костел Св. Іоанна Хрестителя.
1796–1812 рр. Біла Церква

ПАМ'ЯТКИ СКУЛЬПТУРИ

Пластичне мистецтво класицизму в Україні представлене переважно творами монументальної та монументально-декоративної скульптури. Прикладами є пам'ятник Рішельє в Одесі та надгробок К. Розумовському в Батурині, виконані **Іваном Мартосом** — одним із кращих скульпторів у світовій культурі. Його вважають засновником стилю класицизм у цьому виді мистецтва на українських теренах.

У Львові класицистичні зразки представлені надгробками Личаківського цвинтаря (роботи Б. Торвальдсена, А. Шімзера та ін.). Автором статуй, що прикрашають чотири фонтани на площі Ринок, є австрієць **Г. Вітвер**.

*І. Мартос. Пам'ятник А. де Рішельє.
1827–1828 рр. Бронза. Одеса*

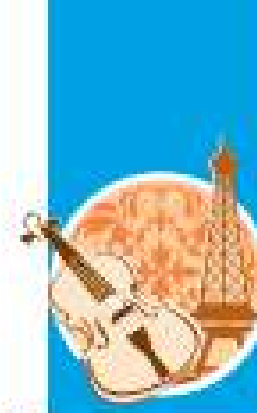

*Г. Вітвер. Фонтани на пл. Ринок.
Бл. 1810–1814 рр. Вапняк. Львів*

*М. Микешин.
Пам'ятник Богдану Хмельницькому.
1879–1888 рр. Бронза. Київ*

Пам'ятник Богдану Хмельницькому — найвідоміший пам'ятник Києва, своєрідна візитівка міста. Скульптура є символом мужності полководця, який неначе зупиняє стрімкий рух, аби вказати народові, що зібрався на площі, на північний схід (саме на Софійському майдані в 1648 році кияни зустрічали Хмельницького та козацькі полки після перемоги під Пилявцями). У владному приборканні коня, рішуче піднесений правій руці з булавою, зверненому до народу обличчі відчувається незламна воля сильної особистості.

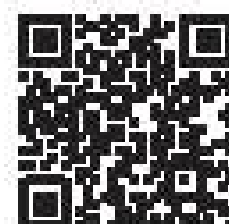

ШЕДЕВРИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Основні принципи і здобутки класицизму відобразилися у вітчизняній музиці. Серед найяскравіших композиторів цієї епохи — **Максим Березовський, Артем Ведель і Дмитро Бортнянський**, які створили й розвинули новий жанр духовного хорового циклічного концерту.

Послухайте твір А. Веделя «Богородице Діво, радуйся». Перегляньте відео та спробуйте дослідити, як у творі поєднано риси української та візантійської культур, узявши до уваги, що давньоруський церковний спів бере початок з візантійської та південнослов'янської співочої традиції.

Розгляньте ілюстрації під звучання твору Д. Бортнянського «Херувимська пісня № 7». Спробуйте об'єднати ці три види мистецтва у своїй розповіді про досягнення стилю класицизм в Україні.

*Л. Долинський.
Святий Миколай.
Ікона. 1815 р.*

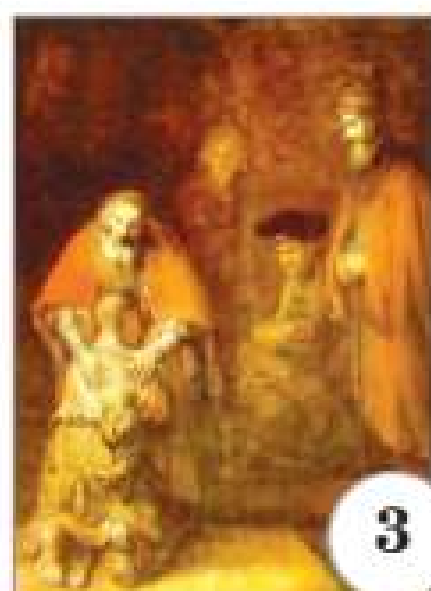

*Дж. Фраполлі.
Спасо-Преображенський собор.
1833–1879 рр. Біла Церква*

Пригадайте, які особливості притаманні мистецьким стилям бароко, рококо та класицизм в архітектурі, музиці й живописі. Виконайте запропоновані завдання та оцініть свій рівень знань.

Розгляньте репродукції картин видатних живописців. З'ясуйте, до якого стилю належить кожен твір. Назвіть авторів картин.

За характеристиками визначте назви стилів.

1. Активний розвиток жанрів опери, ораторії, кантати, концерту, сюїти, сонати та ін.; перехід від поліфонічного багатоголосся до гомофонно-гармонічного складу, розквіт мистецтва імпровізації.
2. Поява перших публічних концертів, чітко визначена форма сонати, сонатно-симфонічні цикли, новий тип опери, виникнення жанру струнного квартету.
3. Характерними є камерні інструментальні жанри, танцювальна і вокальна музика, збагачені мелізмами п'єси-мініатюри для клавесина.

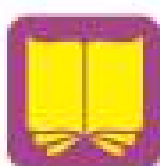
Розгляньте ілюстрації та визначте стиль кожної споруди.

Створіть композицію, центром якої стане український храм епохи класицизму. Техніка виконання — за вибором.

Розучіть подану в електронному додатку пісню «Ти в серці одна» Н. Май і виконайте її під фонограмний супровід.

- Назвіть характерні риси класицизму в українській культурі. Якими видами скульптури представлений стиль класицизм в Україні?
- Порівняйте риси європейського та українського мистецтва цієї доби. Назвіть видатних митців, які творили на українських землях у стилі класицизм.

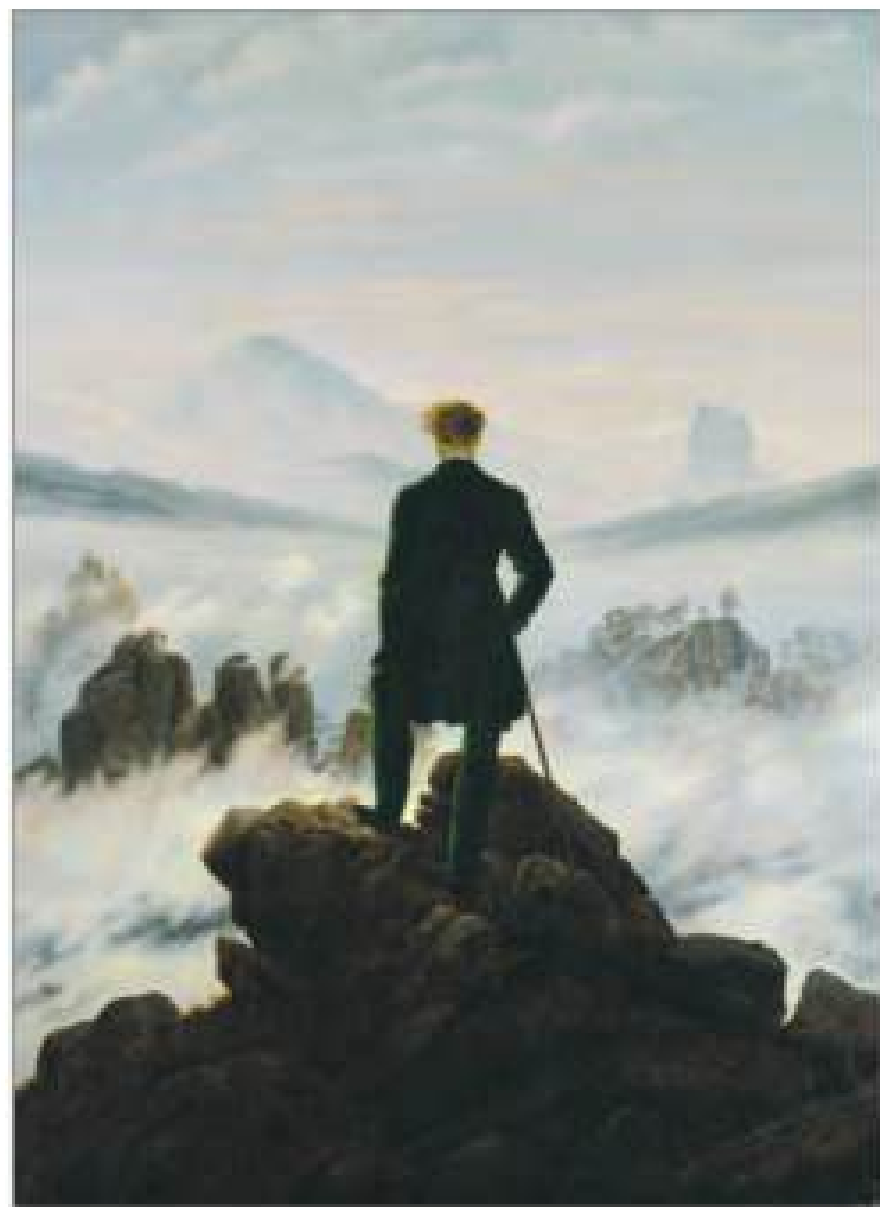

Створіть цифрову презентацію на сервісі *Canva* із зображеннями шедеврів архітектури, скульптури й живопису та відео музичних творів епохи класицизму.

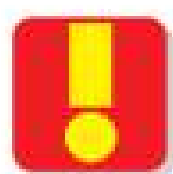
§ 27. СТИЛЬ РОМАНТИЗМ

К. Д. Фрідріх.
«Мандрівник над морем
туману». 1818 р.

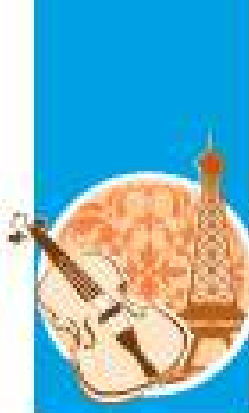
Наприкінці XVIII століття в Німеччині, Великій Британії та Франції виник новий ідейний рух у літературі й мистецтві — **романтизм**. Згодом він поширився в Російській імперії, Польщі й Австрії, а з середини XIX століття охопив інші країни Європи, Північної та Південної Америки.

Назва течії «романтизм» виникла від співзвучних слів різних мов: *romantisme* (Франція), *romance* (Іспанія), *romantic* (Англія). Характерними ознаками романтизму є відмова від суворої нормативності в художній творчості, заперечення раціоналізму, що панував у добу Просвітництва, акцент на почуттях та внутрішніх переживаннях людини; увага до особистості, її індивідуальних рис; неприйняття буденності й звеличення «життя духу», наявність провідних мотивів самотності, світової скорботи (національної туги) та романтичного бунту, нескореності; історизм творів і захоплення фольклором.

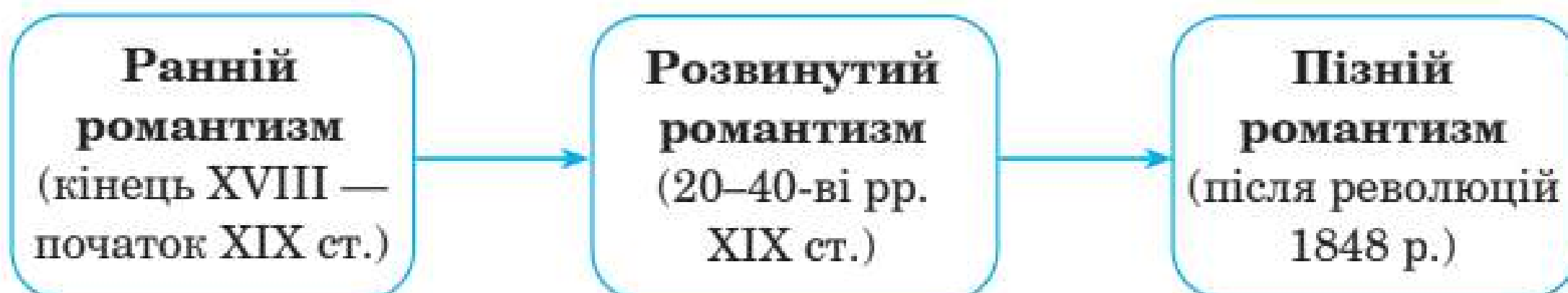

Романти́зм (фр. *romantisme*) — напрям у європейській літературі й мистецтві, який виник наприкінці XVIII — на початку XIX ст. Його представники боролися проти канонів класицизму, висували на перший план інтереси особи та її почуття і використовували у своїй творчості історичні та народно-поетичні теми.

Філософську базу романтизму заклав німецький філософ **Фрідріх Шеллінг**. Романтизм спричинив формування романтичного світогляду та романтичного стилю в усіх видах мистецтва, надав митцям можливості для прояву творчості, став поштовхом для розвитку історичної та філологічної наук, звільнив літературу від обов'язкових правил трьох єдностей і зумовив виникнення нових літературних жанрів — балади, ліричної пісні, романсової лірики, історичних романів і драм.

ЕТАПИ РОЗВИТКУ СТИЛЮ РОМАНТИЗМ

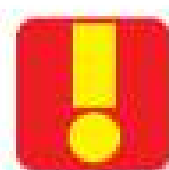
Характерні риси стилю романтизм:

- синтез видів та жанрів мистецтва;
- відмова від суворих норм і правил у художній творчості;
- створення передумов для прояву індивідуальності, втілення ідеалу митця;
- тяжіння до символіки, демонстративної умовності форми;
- центр художньої системи — особистість, головний конфлікт — особистості й суспільства;
- захоплення фольклором та історизмом.

АРХІТЕКТУРА

В архітектурі романтизм не виробив єдиного стилю, а представ- ляв собою сукупність «романтичних» рис і появу нових напрямів архітектури: в Британії — це неоготика, в інших країнах — роман- тичний історизм, неогрецький, неовізантійський та інші напрями.

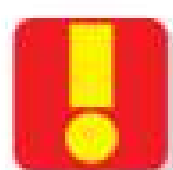
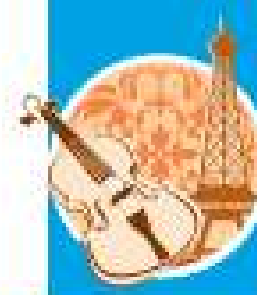
Нові архітектурні напрями

Історизм — архітектурний напрям, заснований на змішу- ванні елементів раніше домінуючих архітектурних стилів, що виник наприкінці XIX століття.

І. Штейндль. Будинок Парламенту Угорщини. 1885–1904 рр. Будапешт

Неогóтика, або псевдогóтика — напрям в архітектурі, що характеризується поєднанням елементів готики зі строгими композиціями класицистичного будівельного мистецтва. Виник на новому етапі розвитку архітектури кінця XVIII — середини XIX ст. і є складовою частиною так званих історичних стилів.

*Т. Фуллер, Ч. Джонс.
Комплекс будівель Парламенту
в Оттаві. II пол. XIX ст. Канада*

*К. Клифельд.
Бібліотека Академії наук.
1902–1904 рр. Гданськ, Польща*

Неовізанті́йський на́пря́м — архітектурний напрям, для якого була характерна орієнтація на візантійське мистецтво VI–VIII століть. Найчастіше використовувався для зведення культових і громадських будівель. Зародився у 1840-х роках у Західній Європі та досяг свого піку в останній чверті XIX століття в Російській імперії.

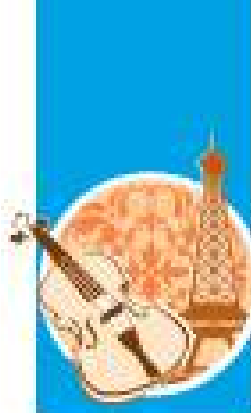
Розгляньте зображення собору, спорудженого в неовізантійському стилі. Порівняйте архітектуру цього храму з візантійськими культовими спорудами.

*О. Померанцев. Храм-пам'ятник
Св. Олександра Невського.
1882–1912 рр. Софія, Болгарія*

Типи новітніх споруд

Поява нових будівельних матеріалів та винайдення ефективних способів з'єднання металевих конструкцій (Англія, Франція) сприяли виникненню складних архітектурних форм, силуетів та композицій, основою для яких стала готика.

Т. Ф. Прітчард. Залізний, або Чавунний міст. 1775–1779 рр. Великобританія

Довжина першого чавунного моста, зведеного в Англії 1779 р. через річку Северн, становила лише 30 м, а вже наприкінці століття з'явилися мости завдовжки понад 70 м. Чавун почали використовувати і під час будівництва каркасів для споруд, а у 80-х роках XVIII ст. досить поширеними стали чавунні конструкції соборів.

У садово-парковій архітектурі часів романтизму домінують штучні водойми і водоспади. Будівлі оточують альтанки, арки, стилізовані під старовину вежі з перевагою пастельних тонів.

В інтер'єрах увагу приділяють фольклорним формам і природним матеріалам — дикому каменю, необтесаному дереву тощо.

СКУЛЬПТУРА

Для скульптури доби романтизму характерними є пошуки нових засобів виразності, емоційна напруженість композицій. Найбільш сприятливі умови для розвитку пластичного мистецтва склалися у Франції.

Наприкінці XVIII ст. особливою популярністю користувався майстер скульптурного портрета **Жан-Антуан Гудон**, який працював на замовлення вищих сановників, деяких діячів революції та нової військової аристократії Наполеона I.

На початку XIX ст. у скульптурі утвердився **наполеонівський ампір** — пафосний, офіційний і доволі символічний стиль, у якому творили **Антуан-Дені Шодє, П'єр Картельє, Жозеф Шинар**. Митці отримували замовлення на оздоблення тріумфальних арок, виготовлення бюстів військових і державних діячів та численних офіційних портретів диктатора Наполеона.

Характерні риси скульптури романтизму: емоційна напруженість, патетичність, громадянська спрямованість, реалістичність зображень у поєднанні з глибоким символізмом.

Різновиди скульптури: бюст, статуя (пам'ятник), рельєфи (барельєф, контррельєф), скульптурне оздоблення будівель.

А. Д. Шодє. «Наполеон-законодавець». Поч. ХІХ ст.

А. Д. Шодє. «Гомер». 1806 р.

Ф. Рюд. «Жанна д'Арк». 1852 р.

Ф. Рюд. «Марсельєза». 1833–1836 рр.

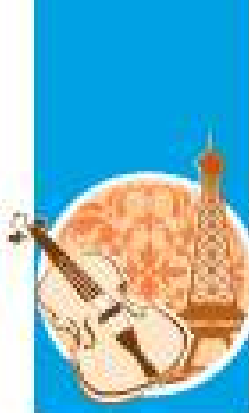
Д. д'Анже. «Скульптурна група для фронту Пантеону». 1837 р. Париж

Послухайте знамениту «Марсельєзу» (автор слів та музики К. Ж. Руже де Ліль) у виконанні оркестру. Порівняйте засоби виразності музики та скульптури.

Розгляньте скульптурні портрети доби романтизму (с. 136). Твори якого стилю вони вам нагадують? Чому?

Ф.-Ж. Бозіо.
«Король Франції Карл Х».
1825 р. Мармур

Ж. Шинар.
«Мадам Рекам'є».
1801–1802 рр. Мармур

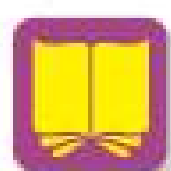
Ж.-Б. Дебе.
«Барон Антуан-Жан Гро».
1855 р. Мармур

Дж. Страцца. «Завуальована Діва».
1850-ті рр. Мармур

Італійський скульптор **Джованні Страцца** володів рідкісним талантом робити камінь прозорим. Його шедевр «Завуальована Діва» («The Veiled Virgin») — найвище досягнення в історії скульптури. Майстер довів техніку «мокрого драпірування» до межі.

Скульптуру Дж. Страцца виготовив із каррського мармуру. Вуаль здається напівпрозорою, дозволяє бачити риси обличчя Діви Марії, створюючи ілюзію невагомості, але насправді ця вуаль також вирізана з мармуру.

- Назвіть визначальні риси стилю романтизм у мистецтві.
- Які напрями архітектури романтизму інтегрували у собі засоби виразності будівельного мистецтва інших століть?
- Розкажіть про свої враження від архітектури неоготики, неовізантійського напрямку та романтичного історизму.
- Назвіть характерні особливості скульптури романтизму.
- Які шедеври стилю в архітектурі та скульптурі вам запам'яталися найбільше і чому?

Доповніть цифровий проєкт ілюстраціями шедеврів архітектури та скульптури епохи романтизму.

За бажанням створіть олівцем ескіз будівлі в стилі романтизм, яка вас найбільше вразила.

§ 28. СТИЛЬ РОМАНТИЗМ У ЖИВОПИСІ

Живопис романтизму пов'язують із Великою французькою революцією XVIII ст. Він виник як реакція загального піднесення з приводу її початку і як глибоке розчарування у можливостях людини внаслідок її поразки. Задля виразності передавання почуттів живописці використовували соковиті фарби, яскраві мазки та спецефекти.

Характерні риси живопису романтизму:

- розкріпачення від академічних канонів;
- ліризм, героїчна піднесеність;
- емоційність картин, прагнення до кульмінаційних, драматичних моментів у композиції та змісті.

Жанри: історичні полотна, баталії, фантастичні картини, марина, портрет, пейзаж.

Славетні художники: Ф. Гоя, Е. Делакруа, В. Тернер, К. Д. Фрідріх.

Школи живопису: німецька, французька, англійська.

Французька школа живопису романтизму — найбільш послідовна та прогресивна. Її засновником став **Теодор Жеріко** — новатор у живописі, а визнаним главою — **Ежен Делакруа**. Заслуги школи: впровадження вільної динамічної композиції та яскравого насиченого колориту. Французькі художники зображували героїчних людей, які протистояли природним чи соціальним стихіям, об'єднуючи сюжети в єдиний динамічний клубок.

Т. Жеріко.

«Біг звільнених коней у Римі». 1817 р.

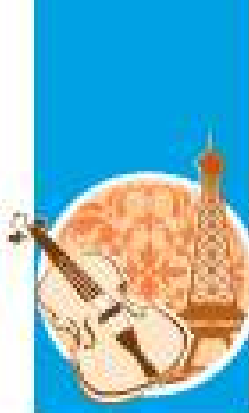

Е. Делакруа.

«Свобода, що веде народ». 1830 р.

Послухайте «Револьюційний етюд» (№ 12) Ф. Шопена. Знайдіть спільні риси між музикою та картиною Е. Делакруа «Свобода, що веде народ» (с. 137). Які українські пісні мають такий героїчний характер? Наведіть приклади та заспівайте разом.

Англійська школа живопису романтизму вирізнялася надуманістю пейзажних сюжетів (Дж. Констебл, Р. П. Бонінгтон; американські художники Т. Коул, В. С. Маунт), містичними картинами (В. Блейк), фантастичними пейзажами (В. Тернер та ін.).

В. Тернер. «Золота гілка». 1834 р.

В. Блейк. «Співчуття». Бл. 1794 р.

Німецька школа живопису романтизму відома реалістичними пошуками у пейзажному та портретному жанрах, а також сентиментально-ідилічними зображеннями біблійних сцен і патріархального побуту. Представники цієї школи наповнювали свої картини меланхолійністю, чуттєвістю, мрійливістю завдяки використанню розмитих фарб (К. Д. Фрідріх, Ф. О. Рунге та ін.).

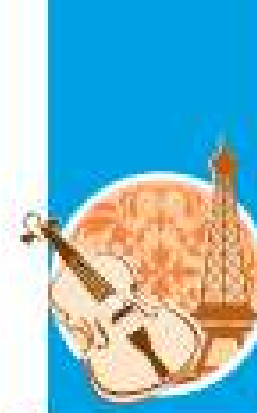

К. Д. Фрідріх. «Двоє, що вдивляються у Місяць». 1825–1830 рр.

Ф. О. Рунге. «Відпочинок на шляху до Єгипту». 1805 р.

Послухайте уривок із сюїти К. Дебюссі «Море» (част. II, «Гра хвиль») для оркестру. Яку з поданих картин Вільяма Тернера можна «озвучити» цією музикою?

В. Тернер.
«Сан-Джорджо Маджоре. Ранок». 1819 р.

В. Тернер.
«Пакетбот із Роттердама». 1818 р.

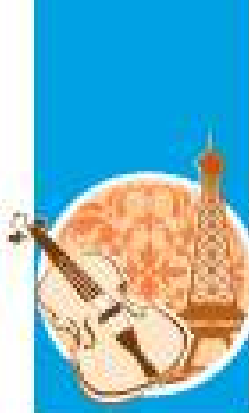

В. Тернер.
«Голландські човни у шторм». 1801 р.

Франсіско-Хосе де Гоя — іспанський живописець і гравер. Цікаво знати, що в 1786 р. митця було призначено художником при дворі Карла III, а в 1789 р. — при дворі Карла IV. Гоя отримував замовлення від багатьох своїх друзів з аристократичних кіл. Теми і жанри його робіт надзвичайно різноманітні: від картонів із зображенням веселих святкувань для гобеленів та ескізів карикатур — до змалювання сцен війни, крові й трупів.

У творчій спадщині Ф. Гоя важливе місце займає серія офортів «Капрічос», що складається з 83 творів.

Розгляньте репродукції картин, написаних Ф. Гоя у різних жанрах. З'ясуйте, до якого жанру належить кожен твір.

Ф. Гоя.
«Венера й Адоніс».
Бл. 1771 р.

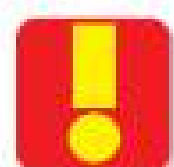

Ф. Гоя. «Св. сімейство зі
св. Іоакимом та Анною перед
Господом у Його славі». 1769 р.

Ф. Гоя. «Розстріл повстанців
у ніч на третє травня
1808 року». Бл. 1814 р.

У добу романтизму мистецтво графіки стало більш масовим і демократичним; з'явилися нові гнучкі форми в літографії, книжковій гравюрі та гравюрі на дереві.

Літографія (від грец. λίθος — *камінь* та грец. γράφω — *писати*) — один із видів друкованої графіки, заснований на техніці плоского друку, коли поверхню спеціального літографського каменю обробляють літографським олівцем та тушшю.

Ксилографія, або **дереворит** — техніка гравюри на дошці з дерева, розрізаного впоперек шарів.

Е. Делакруа. «Гамлет бачить
привид свого батька». 1843 р.

Ф. Гоя. «Передчуття небачених катастроф»
(№ 1) із серії «Лихоліття війни». Бл. 1810 р.

§ 28. Стил ь романтизм у живописі

Розгляньте репродукції творів живопису. Спробуйте визначити їхній стиль за жанром і тематикою. Пригадайте особливості живопису різних стилів. Поясніть свій вибір.

Т. Жеріко. «Пліт «Медузи»». 1818–1819 рр.

К. Лоррен. «Пейзаж з Енеєм». 1672 р.

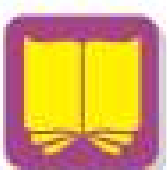
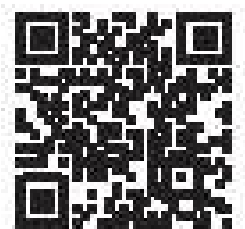
Н. Ланкре.
«Гойдалка». 1730-ті рр.

М. да Караваджо.
«Екстаз святого Франциска». 1595 р.

Розучіть подану в електронному додатку пісню Н. Май «Мріяти» і виконайте її під фонограмний супровід.

- Назвіть характерні особливості живопису доби романтизму.
- Які школи живопису існували в цей період?
- Назвіть прізвища відомих художників стилю романтизм.
- У чому полягає новизна стилю в живописі? Назвіть основні стильові відмінності у творчості живописців.
- Які види гравюри набули поширення в добу романтизму?

Створіть разом із друзями цифровий пост для соціальної мережі на сервісі *Canva* під назвою «Романтизм у мистецтві». Оберіть вид мистецтва стилю, з'ясуйте його характерні ознаки й доберіть відповідні ілюстрації та музичний супровід. Результати своєї творчої діяльності продемонструйте на уроці.

§ 29. СТИЛЬ РОМАНТИЗМ У МУЗИЦІ, ТЕАТРІ Й МОДІ

МУЗИКА

Услід за класичним періодом у розвитку музичного мистецтва прийшов романтичний. Музика цього стилю вирізнялася енергією, інтенсивністю і пристрасністю. Строгі музичні форми набули експресії та виразності. Музика романтизму — це звернення до людської душі, народної музики, історії народу.

Характерні риси романтизму в музиці:

- протиставлення ідеального світу та повсякденності;
- відображення проблем людини, її самотності та конфлікту із зовнішнім світом;
- звернення до народної творчості, національної культури, історичного минулого;
- переважання національно-патріотичних і демократичних тем, теми любові до природи.

В епоху романтизму досягли розквіту **новітні жанри**: народно-побутова, фантастична і романтико-героїчна опери, балада, пісня, романс, танець, програмна симфонія, програмна концертна увертюра, симфонічна поема, концертні музично-драматичні твори, характеристичні фортепіанні п'єси, лірична фортепіанна мініатюра, камерні жанри.

Особлива увага романтиків була прикута до душевного світу людини, що підсилило роль лірики у їхніх творах.

Творчість композиторів

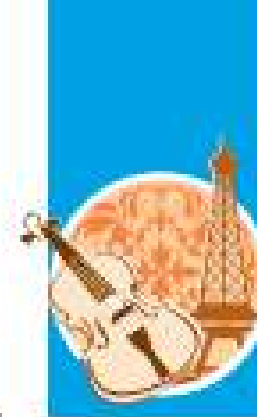

В. А. Рідер. «Портрет
Франца Шуберта».
1875 р.

Франц Шуберт — австрійський композитор, один із основоположників романтизму в музиці. Його мелодії щирі й задушевні, безпосередні та відверті. Найважливіше місце в творчості митця посіла пісня для голосу та фортепіано, що стала новою художньою формою у концертній вокальній музиці. Експромти, сонати, фантазії Шуберта є доказом надзвичайно багатой уяви і гармонійної ерудиції.

Двадцять опер та численні церковні твори Ф. Шуберта (7 мес, гімни, кантати тощо) за його життя були не досить популярними. Він здобув визнання як пісняр, а майже всі його великі інструментальні твори

вперше було виконано через кілька десятиліть після смерті. Справжню ж оцінку та масове визнання музика композитора отримала тільки у ХХ ст.

Послухайте прелюдію до сонати до мінор Ф. Шуберта та спробуйте дібрати картину, створену в добу романтизму, сюжет якої співзвучний з цією музикою. Розкажіть про свої враження від музичного образу та поясніть вибір полотна. Що, на вашу думку, є спільним між ними?

Е. Делакруа.
«Портрет
Фредеріка Шопена».
1838 р.

Фредерік Шопен — польський композитор і піаніст. Музикою почав займатися досить рано: у вісім років вже концертував і мав неабияку популярність у Варшаві. Хлопчик з дитинства звик грати в темряві. Сідаючи за фортепіано, він неодмінно гасив свічки, бо тільки так міг налаштуватися на потрібний лад. Цю звичку Шопен проніс через усе життя. Улюбленим інструментом стало фортепіано, з яким він не розлучався ніколи.

За роки плідної діяльності митець написав чимало фортепіанних творів, серед яких — мазурки, полонези, вальси, сонати, прелюдії, експромти, скерцо, балади. Та найулюбленішим жанром серед багатьох поціновувачів таланту Шопена є вальси.

Послухайте вальс № 10 Ф. Шопена та розгляньте репродукцію картини Л. Афремова. Спробуйте намалювати ілюстрацію до музичного твору, втіливши у своїй роботі образи, нав'язані музикою. Техніка виконання — акварель.

Фелікс Мендельсон — німецький композитор єврейського походження, піаніст, органіст, диригент, голова художнього напрямку «Лейпцизька школа». Музика Мендельсона вирізняється прагненням до ясності й урівноваженості; їй властиві елегантність тону, опора на побутові форми музикування й інтонації німецької народної пісні, витончена фантастична «скерцозність» (увертюра до п'єси «Сон у літню ніч»). Він став творцем романтичного симфонізму, збагатив його жанром програмної концертної увертюри.

Л. Афремов. «Осінній вальс». ХХІ ст.

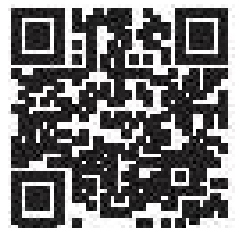

У творчому доробку композитора — опери, кантати, ораторії, концерти, камерні твори, твори для органа, симфонічного оркестру. Він був одним із творців жанру «пісні без слів».

Е. Магнус. «Портрет Ф. Мендельсона-Бартольдї». 1846 р.

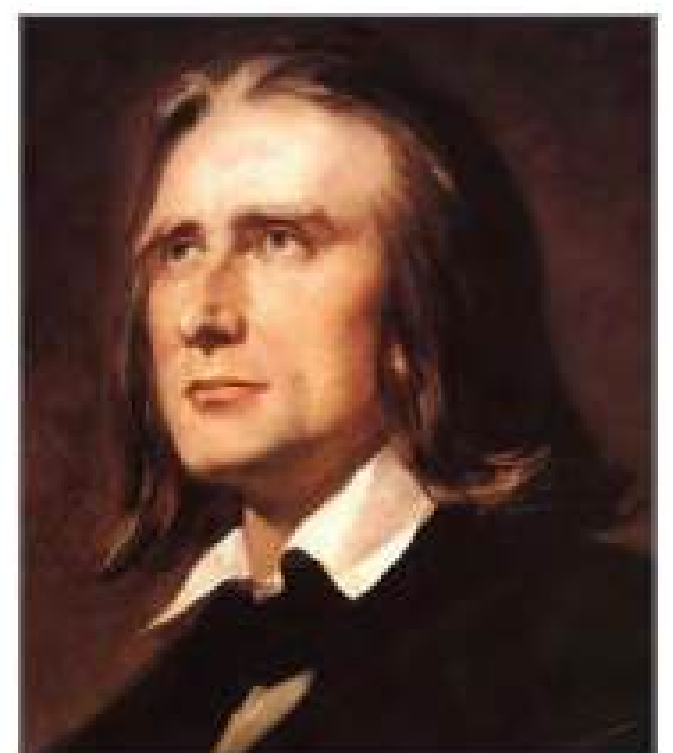
Послухайте уривок із концертної увертюри Ф. Мендельсона до комедії В. Шекспіра «Сон у літню ніч» (зміст цієї увертюри налічує 11 номерів; один із них — весільний марш, відомий усьому світові). Які картини постають у вашій уяві?

Незважаючи на суперечливість романтичної естетики в цілому, представники романтизму зробили великий внесок в окремі питання теорії музичного мистецтва: зміст і форма в музиці, народність, програмність, зв'язок з іншими мистецтвами, оновлення засобів музичної виразності тощо.

Ференц Ліст — угорський композитор, піаніст, педагог, диригент, публіцист, представник музичного романтизму, засновник угорської композиторської школи.

Ліст зробив численні фортепіанні транскрипції сцен із опер, симфоній, каприсів Паганіні та пісень Шуберта. Був автором хорової, вокальної та симфонічної музики, а його органні твори посіли чільне місце в репертуарі органістів. Головний принцип творчості Ф. Ліста — **програмність**. В основі більшої частини його творів лежить поетично-сюжетний задум. За допомогою програми Ліст намагався зробити мистецтво більш доступним для слухачів, а його фортепіанний стиль відкрив нову еру в історії піанізму.

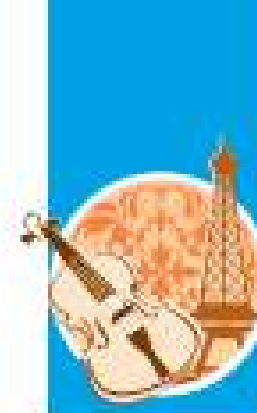

*В. фон Кульбах.
«Портрет Ференца Ліста». 1856 р.*

Послухайте твір Ф. Ліста «Кампанелла» й охарактеризуйте художній образ, утілений композитором. Що навіяла вам ця музика?

Ріхард Вагнер — німецький композитор, диригент, музичний теоретик, письменник-публіцист. Особливу увагу в своїй творчості приділяв опері, у якій став реформатором: відмовився від арій, дуетів, ансамблів із хорами і замість них увів великі наскрізні вокально-симфонічні сцени, драматичні монологи й діалоги. Увертюри композитор замінив прелюдіями — короткими музичними вступами до кожного акту. В операх Вагнера присутня складна система лейтмотивів, кожен з яких виступає як стисла музична характеристика конкретного персонажа.

П.-О. Ренуар.
«Портрет
Р. Вагнера». 1882 р.

Послухайте лейтмотив «Політ валькірій» з опери «Валькірія» Р. Вагнера (другої з чотирьох опер, що становлять цикл «Перстень нібелунгів»). Які інструменти виконують головну партію? Простежте за розвитком мелодії.

ТЕАТР

Театральне мистецтво романтизму формувалося під впливом вивольних рухів (10–30-х рр. ХІХ ст.), тому головним його змістом став протест проти несправедливості існуючого ладу. Драматичний герой того часу — це втілення «світової скорботи», меланхолії, гіркої іронії стосовно власних мрій та поривів.

Романтизм у театрі пов'язаний з іменами **Дж. Байрона**, **П. Шеллі**, **В. Гюго**, **А. де Мюссе**, **Г. Гейне**, **А. Міцкевича**.

Характерні риси театрального мистецтва романтизму:

- головний предмет сценічного мистецтва — людина, її душевний світ, правда почуттів, продиктована протестом проти дійсності;
- жива розмовна мова замість декламації та наспівів;
- стрімкі емоційні жести акторів, позбавлені навмисної балетної округлості й благородної величі;
- відмова від єдності часу, місця і дії та прагнення до національної самобутності, інтерес до національних традицій, історії.

У 20-ті роки ХІХ ст. у **Франції** розробили теорію літератури та романтичної драми. Найвідомішим драматургом і теоретиком театру того часу був

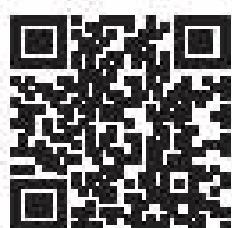

Л. Бонна.
«Портрет Віктора
Гюго». 1879 р.

Віктор Гюго. Основні риси його світогляду: боротьба за справедливість, захист усіх знедолених і проповідь гуманізму.

У передмові до свого твору «**Кромвель**» письменник помістив правила нового театру і висловив думку про зв'язок розвитку літератури з розвитком історії людства. Він одним із перших зображував у своїх п'єсах нетипового героя, робив акцент на подіях, а місце дії змінював по актах.

Чимало п'єс написав Олександр Дюма (батько). Романтичні тенденції французької драматургії виражені в творчості П. Меріме, А. де Віньї, А. де Мюссе та інших.

Докладніше про театральне життя Франції — в електронному додатку.

Перегляньте уривок з фільму В. Гюго «Знедолені». Дізнайтеся цікаві факти про життя і творчість письменника та гру сучасних акторів, які спробували відродити театр епохи романтизму.

Т. Філіпс. «Портрет
Дж. Г. Байрона».
1814 р.

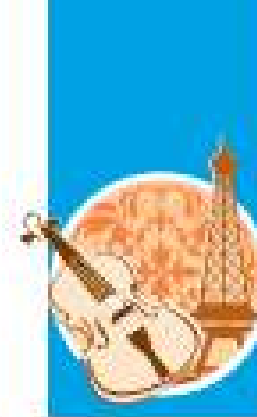
Англійський театр виник наприкінці XVIII ст., коли в країні панували репресії, політичні протести. Романтизм в Англії, як і в інших країнах, складався з двох течій: революційного романтизму (Дж. Г. Байрон, П. Шеллі) та романтизму консервативного (поети «Озерної школи»). Досягненням англійського театру став гуманізм.

Найвидатніший драматург того часу — **Джордж Гордон Байрон**, чия творчість наповнена войовничим гуманізмом, спрямована на захист людини та її прав, проти будь-яких форм гніту і насильства. Він — творець філософсько-романтичної драми.

Підґрунтя для **німецького романтизму** значною мірою підготував рух «**Буря і натиск**». Німецькі романтики боролися проти впливу французького класицизму, прагнули до створення національного німецького театру, який виражав би дух німецького народу, сприяв зростанню національної свідомості та патріотичних почуттів.

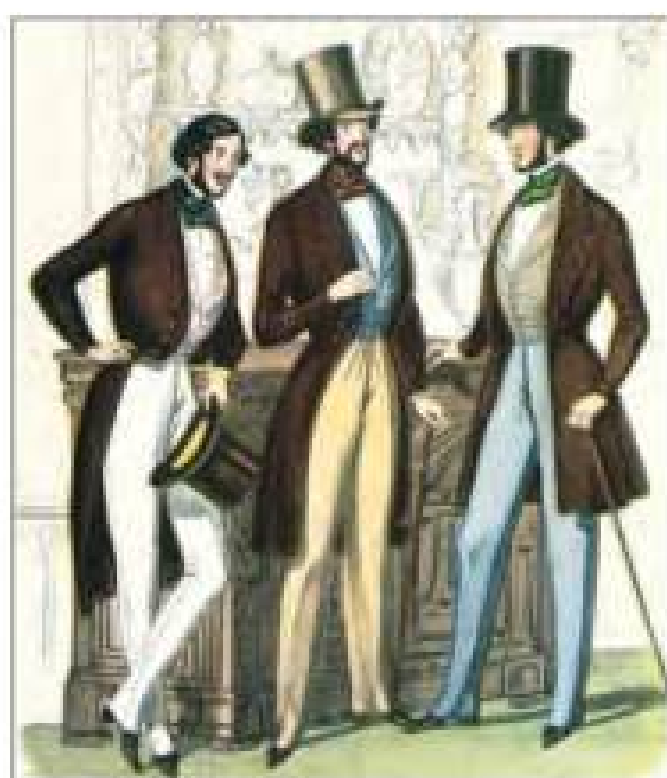
Німецький театр того часу представляли А. В. Шлегель, Г. фон Клейст, Е. Т. А. Гофман та Л. Й. Тік.

СТИЛЬ РОМАНТИЗМ У МОДІ

Після 1815 року чоловічий одяг звільнився від вимог придворного церемоніалу. У моду увійшли довгі штани, універсальною формою одягу став фрак, необхідною частиною нового костюма — циліндр. Одяг для чоловіків шили із простих вовняних тканин. Прикрасами слугували шпилька у краватці та годинник у кишені. Так формувався тип «лондонського денді» (Дж. Байрон). У 1820–1840 роках чоловічий костюм тяжів до помірно-яскравих тонів. Виділялися комір та манжети. Романтична доба ввела у моду вільно зав'язану чорну краватку та, разом із циліндром, м'який фетровий капелюх.

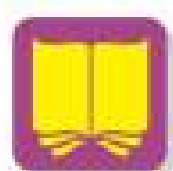

Чоловічий одяг
вікторіанської епохи

Ф. Гоя. «Маркіза Анна де Пантехос».
1786 р.

У жіночому одязі з'явилася блуза. Лінію талії підкреслювали корсетом і широкими рукавами. Збільшилося декольте, стало модним оголювати плечі. Складні зачіски прикрашали стрічками, квітами, бантами; повернулося захоплення коштовностями. Мода доби романтизму була не просто способом самовираження, а й відображенням певних ідей та цінностей, таких як свобода, індивідуалізм.

- Розкажіть про свої враження від мистецтва стилю романтизм.
- Які особливості музики цього стилю вам запам'яталися?
- Назвіть прізвища видатних композиторів та їхні заслуги.
- Які нові музичні жанри з'явилися в епоху романтизму?
- Музика якого композитора вразила вас найбільше і чому?
- Що ви знаєте про театр стилю романтизм? Які драматурги заклали основу театрального мистецтва того часу?
- Розкажіть про модні тенденції, характерні для стилю романтизм.

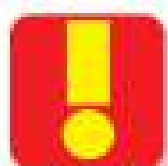

Створіть плейлист під назвою «Романтизм у музиці» з творів композиторів-романтиків на каналі *YouTube* або на сервісі *Spotify*. Поділіться ним із друзями.

§ 30. СТИЛЬ РЕАЛІЗМ

Услід за романтизмом у мистецтві другої половини ХІХ століття утвердився суперечливий і багатогранний напрям — **реалізм**.

Реалізм (від лат. *realis* — *суттєвий, дійсний*) — стиль і напрям у літературі та мистецтві, який сповідував необхідність правдивого відображення дійсності в її типових рисах.

Основною для реалізму стала проблема взаємин людини і середовища, впливу соціально-історичних факторів на формування духовного світу (характеру) особистості.

Залежно від історико-конкретного розуміння суті художньої правди та засобів її втілення, у мистецтві простежуються історичні різновиди реалізму, а саме: **ренесансний** (ХVI–ХVII ст.), **просвітницький** (ХVIII ст.), **критичний** (ХІХ ст.) і **соціалістичний** (ХХ ст.). У кожен період розвитку реалізм набував нових рис, поглиблюючи художній аналіз духовного світу особистості та характер її взаємин зі світом.

Характерні особливості реалізму в мистецтві:

- раціоналізм, правдивість, історична конкретність;
- художня переконливість зображення типових подій і характерів у типових обставинах;
- точна відповідність реальній дійсності;
- конфліктність (драматизація) як сюжетно-композиційний спосіб формування художньої правди;
- вільна побудова творів;
- розв'язання проблем на основі загальнолюдських цінностей.

АРХІТЕКТУРА

Реалізм в архітектурі був без вигадливих форм і зайвих деталей, з опорою на природну красу і натуральність. Застосовувався загалом у будівлях міського призначення: промислових та житлових. Стрімкий розвиток будівництва нових типів споруд і житлових комплексів зумовив використання скла, сталі, заліза, пізніше — залізобетону.

В архітектурі того часу тісно переплелися елементи різних стилів та напрямів, серед яких: неороманський, єгипетський, грецький, неогрецький, чиказька школа, американський ренесанс. Приклади застосування декількох стилів в одній споруді траплялися досить часто.

Характерні риси реалізму в архітектурі:

- простота і доцільність форми та композиції;
- поєднання елементів різних стилів та напрямів (еклектика);
- використання нових будівельних матеріалів (скло, сталь, залізо, залізобетон).

*Л. Руднев та ін.
Палац культури і науки.
1952–1955 рр. Варшава, Польща*

*Й. Лангбард, Г. Лавров.
Театр опери і балету. 1934–1938 рр.
Мінськ, Білорусь*

Неороманський напрям поширився в архітектурі більшості країн Європи й Америки із середини XIX століття (в Німеччині існував з 1830-х років). На відміну від будівель романської доби, у новітніх спорудах помітно спрощено арки та вікна.

Єгипетський та неоегипетський напрями з'явилися у XVIII — на початку XIX ст. Єгипетські мотиви стали важливими елементами стилю ампір. **Грецький та неогрецький напрями** як рух були поширені переважно в Північній Європі та Сполучених Штатах і стали останнім етапом у розвитку неокласичної архітектури.

Представники **чиказької школи** працювали на рубежі XX століття. Створені ними споруди відзначалися багатоповерховістю і перевагою вертикальних ліній. Архітектори цієї школи одними з перших розробили принципи просторової естетики, відкрили нові будівельні технології та структурні системи.

Боз-ар — одна з назв архітектури історизму у Франції та деяких інших країнах. Цей напрям з'явився в середині XIX ст. і продовжив традиції італійського ренесансу та французького бароко. Для будівель характерними є симетрія, багатий декор, фігурні скульптури.

Розгляньте зображення архітектурної споруди. Назвіть характерні стильові ознаки, які ви розпізнали.

*А. Боарі. Палац образотворчих мистецтв.
1904–1934 рр. Мехіко, Мексика*

СКУЛЬПТУРА

У стилі реалізм творили французькі майстри Е. Бурдель, А. Майоль, Ш. Деспю, які започаткували новий етап у розвитку скульптури та внесли гуманістичний зміст у строгі закони пластики.

Скульптура реалізму характеризується гуманістичними, героїчними рисами, драматичністю та динамічністю, увагою до реалістичності в образах.

Еміль Антуан Бурдель — французький скульптор, який творив на зламі XIX–XX століть; учень Огюста Родена. Серед його робіт — ескізи для фресок, скульптурні монументи, рельєфи. Бурдель працював також у жанрі портрета, створивши яскраві емоційні та психологічні образи.

Розгляньте ілюстрації. Розкажіть, які образи втілив скульптор у своїх роботах.

*Е. А. Бурдель. «Геракл-лучник».
1909 р. Бронза*

*Е. А. Бурдель. «Поетеса Сафо».
20-ті рр. XX ст. Бронза*

Розгляньте зображення скульптури Е. А. Бурделя «Л. ван Бетховен» під музику композитора (соната № 17, I ч.). Порівняйте музичний та скульптурний образи. Чим вони подібні? Яку роль виконує експресія у цих творах? Поміркуйте.

Е. А. Бурдель. «Л. ван Бетховен».
Поч. ХХ ст. Бронза

Чудові ліричні образи створював ще один відомий французький скульптор **Арістид Майоль** — гравер, портретист і літограф, який намагався повернути пластичне мистецтво до античних витоків.

Майстер вірив у людину, її благородну красу й відмовлявся від складних сюжетів. Його улюбленим образом стала жінка, яка втілює вічні сили природи.

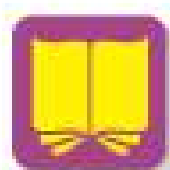

А. Майоль. «Ніч». 1902 р. Бронза

Ш. Деспію. «Ася». 1937 р. Бронза

Шарль Деспію — скульптор, один із відомих портретистів ХХ століття, який тяжів до камерності й відображення складного внутрішнього світу людини, вмів бачити неповторність кожної форми обличчя. Жіночі та дитячі образи він ліпив тільки з моделей.

- Які особливості архітектури реалізму вам запам'яталися?
- Розкажіть про використання елементів різних стилів в архітектурі реалізму. У яких напрямках будівельного мистецтва це проявилось?
- Творчість яких відомих скульпторів припадає на другу половину ХІХ — початок ХХ ст.? Наведіть приклади їхніх творів.
- У чому полягає відмінність стилю реалізм в архітектурі та пластичності від інших відомих вам стилів у цих видах мистецтва? Поясніть.

За допомогою інструменту штучного інтелекту *Microsoft Copilot* або *Gemini* дослідіть шедеври архітектури та скульптури реалізму. Перевірте достовірність знайдених фактів у різних джерелах. Зафіксуйте результати в презентації, есе або малюнку.

§ 31. СТИЛЬ РЕАЛІЗМ У ЖИВОПИСІ, МУЗИЦІ Й ТЕАТРАЛЬНОМУ МИСТЕЦТВІ

ЖИВОПИС

В образотворчому мистецтві реалізмом у вузькому значенні називають художній напрям, що виник у середині ХІХ ст. Його зародження пов'язують із творчістю французького живописця **Г. Курбе**, який у 1855 р. відкрив у Парижі свою персональну виставку «Павільйон реалізму», хоча до нього в реалістичній манері працювали художники барбізонської школи (**Т. Руссо, Ж. Мілле, Ж. Бретон**).

Реалістичний живопис поширився далеко за межі Франції. У різних країнах він мав різні назви: в Італії — **веризм**, в Австрії — **гейдельберзька школа**, в Америці — **школа сміттєвого відра**.

У різних мистецьких жанрах реалізм проявляється по-різному. Художній образ не залежить від ступеня подібності, наслідування реального об'єкта, натуралістичності зображення, а простежується в індивідуальному стилі митців.

Особливості реалістичного живопису: достовірність, уважне дослідження навколишнього світу, відтворення дійсності у часовому вимірі, критичність і максимум правдивості.

Жанри: побутовий, історичний, портрет, пейзаж.

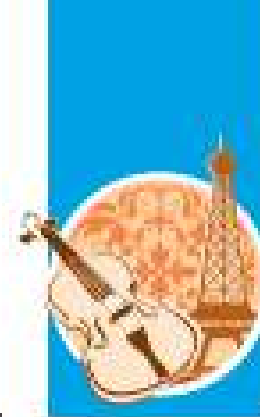
Перегляньте картини живописця Г. Курбе та проаналізуйте, в чому проявляється реалізм у його творах.

Г. Курбе. «Просівання пшениці». 1853 р.

Г. Курбе. «Зустріч». 1854 р.

Художники, що працюють у стилі реалізм, часто використовують такі прийоми, як ретельне спостереження, докладні нариси та майстерність затінення й перспективи. У своїх роботах вони застосовують світлотіні для захоплення гри світла й тіні, різні методи нашарування, що створюють глибину та текстуру тощо.

Наприкінці ХІХ ст. в Італії зародився новий творчий напрям — **веризм** (від італ. *vero* — *істинний, правдивий*), що став популярною течією в живописі, літературі та музиці. Для нього характерне максимально правдоподібне зображення дійсності. Яскравими представниками цієї течії вважаються **Телемако Сеньйоріні**, **Вінченцо Каб'янка**, **Адріано Чечоні** та інші.

Розгляньте роботи художників-веристів. Визначте жанр кожної картини і розкажіть про характерні риси реалістичного живопису.

А. Чечоні.
«Урок гри на піаніно». 1863–1867 рр.

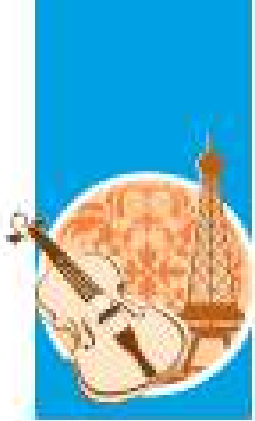
В. Каб'янка.
«Прогулянка». 1867 р.

У США на межі ХІХ–ХХ століть існувала **школа сміттєвого відра** (англ. *Ashcan School*). Засновниками та її представниками стали **Роберт Генрі**, **Джон Слоан**, **Едвард Хоппер**, **Джордж Лакс**, **Еверетт Шинн** та **Вільям Глакенс**. Художники школи, кинувши виклик традиційному підходу до живопису, зображували сцени із повсякденного життя бідняків та робітників, брудні та сонячні вулиці, закутки та житла простих міщан.

Розгляньте роботи художників школи сміттєвого відра на с. 154. Опишіть свої враження від цих творів.

Е. Шинн. «Грін парк в Лондоні», 1908 р.

Р. Генрі. «Сніг у Нью-Йорку», 1902 р.

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Головними представниками реалістичного напрямку в музиці стали Дж. Верді, Р. Леонкавалло, Дж. Пуччіні, Л. Деліб, Ж. Бізе, Й. Штраус (син) та інші.

В Італії в ХІХ столітті найбільш масовим і демократичним жанром мистецтва була опера. Творчість італійського композитора **Джузеппе Верді** вважають вершиною реалізму в оперній музиці. У своїх творах він виражав протест проти насилля та пригноблення, пропагував ідеї боротьби за звільнення та об'єднання Італії, порушував проблеми соціальної нерівності.

Реалістичні тенденції найяскравіше виражені в операх Дж. Верді «Аїда», «Отелло» та «Фальстаф». Вони являють собою драми із неперервним розвитком дії, вільно побудованими сценами, плавними переходами від речитативу до монологу, від сольних номерів до ансамблів. Найважливішою рисою творчості композитора є злиття музики та драматичної дії, демократичність і людяність творів, у яких досить важливу роль відіграє не тільки гра акторів, а й оркестр.

Італійські опери реалістичного спрямування започаткували **нові принципи вокального та сценічного виконавства**: драматичну виразність співу, яскраву акторську майстерність співаків, історичну точність декорацій і костюмів.

Послідовниками течії веризму стали композитори **Р. Леонкавалло**, **П. Масканьї**, **У. Джордано**, **Дж. Пуччіні**. В основі їхніх творів — правдиві сюжети, реалістичне зображення душевного стану простих людей, емоційно виразна музика, відсутність високої суспільної ідеї. Стил ь виконавства — перебільшена експресія, сентиментальний надрив, гострий драматизм. Кращі твори напряму — «**Сільська честь**» П. Масканьї; «**Паяци**» Р. Леонкавалло; «**Богема**», «**Тоска**», «**Мадам Баттерфляй**» Дж. Пуччіні та інші.

У **Франції** значного розвитку досягла **лірична опера**, що вирізнялася інтимними темами та сюжетами, запозиченими з класичної літератури. Її характерними рисами були поетичність, демократична мова, близька до міського фольклору, глибокий психологізм. До шедеврів французької опери належать «**Манон**», «**Вертер**» Ж. Массне; «**Фауст**», «**Ромео і Джульєтта**» Ш. Гуно; «**Гамлет**» А. Тома та інші.

Вершиною реалізму в оперному мистецтві Франції стала опера **Ж. Бізе «Кармен»**. Її герої — прості люди із сильними та суперечливими характерами. Твір наповнений іспанським колоритом, драматичним сюжетом та різноманітними народними сценами.

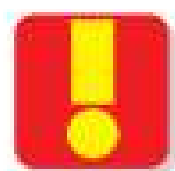

Сцена з опери Ш. Гуно «Ромео і Джульєтта». Київський муніципальний академічний театр опери та балету

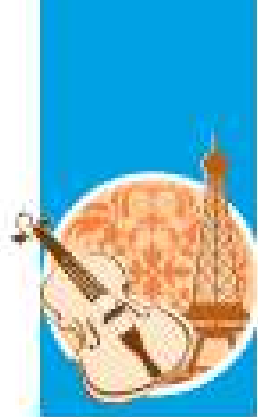

Сцена з опери Ж. Бізе «Кармен». Львівський театр опери та балету ім. С. Крушельницької

Цікаво, що саме Франція стала колискою нового музичного жанру — оперети.

Оперéта (італ. operetta — *маленька опера*) — музично-сценічна вистава переважно розважального характеру, що поєднує монологічне і діалогічне мовлення з вокальною та інструментальною музикою, танцювальне мистецтво й естрадні прийоми.

Оперети пишуть на комічний сюжет, музичні номери в них коротші, ніж в операх, музика має легкий, грайливий характер у поєднанні з традиціями академічної музики. Родоначальники жанру — французькі композитори **Ф. Ерве** та **Ж. Оффенбах**.

Французький композитор **Флоримон Ерве** — органіст, співак, лібретист, автор жанру оперета-буф. У його творах висміюються традиційні оперні форми. Найбільш відомою оперетою стала «**Мадемуазель Нітуш**».

*Фотограф Ч. Ретлінбер.
Ф. Ерве. 1870-ті рр.*

Жак Оффенбах — французький композитор, один із засновників класичної оперети. Світову славу йому принесли «**Орфей у пеклі**», «**Прекрасна Єлена**», «**Паризьке життя**», «**Перікола**», «**Казки Гофмана**» та інші. Твори композитора — це пародія на буржуазно-аристократичне суспільство. Вони наповнені грайливою мелодикою і танцювальними ритмами.

Фотограф Ф. Надар. Ж. Оффенбах. 1880 р.

В **Австрії** XIX ст. розвивається **віденська придворна опера та оперета**. Засновниками жанру оперети стали **Ф. Зуппе** («**Прекрасна Галатея**», «**Бокаччо**»), **Й. Штраус (син)** («**Циганський барон**», «**Летюча миша**»), **К. Мільокер** («**Бідний студент**», «**Гаспарон**»), **К. Целлер** («**Продавець птахів**», «**Мартін-рудокоп**»).

Музична культура XIX ст. у **Великій Британії** цікава появою англійського музичного театру «**Ковент-Гарден**», що став найважливішим оперним центром. Творцем англійської оперети був композитор **А. Салліван** («**Фартух**», «**Пензанські пірати**», «**Мікадо**»).

Жанри музики реалістичного спрямування: опера, симфонія, оперета, балет, увертюра, сюїта, поема, камерні жанри (п'єса, романс, пісня тощо).

Видатні композитори: Дж. Верді, Р. Леонкавалло, Ж. Бізе, Дж. Пуччіні, Л. Деліб, Й. Штраус (син) та інші.

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

Основи реалістичного театру були закладені ще античними греками й розвинуті в епоху Середньовіччя. Головна філософська сутність — предмети видимого світу існують незалежно від людських відчуттів і здатності до їх пізнання. Реалістичні тенденції в театральному мистецтві найповніше проявилися наприкінці XIX та в XX ст.

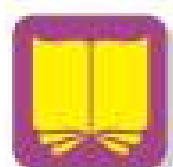
У **Німеччині** театральне мистецтво розвивалося стрімкими темпами. На сцені відомого **Майнінгенського театру** ставили п'єси Г. Ібсена, Г. Гауптмана та ін. Німецький театр був засобом для пропаганди ідей свободи та рівності.

Театральне життя **Австрії** славалося розквітом театрів передмість, що пов'язано із творчістю драматурга Ф. Раймунда. У другій половині XIX ст. значний вплив на театральне мистецтво країни здійснив «**Бургтеатр**» (керівник Г. Лаубе).

Італія прославилася розквітом жанру балету, що був заснований на традиціях античної пантоміми і культури народного танцю. Величезну популярність здобув театр **Ла Скала** зі своєю балетною школою.

Театр «Ла Скала» в XIX ст.

- Розкажіть про свої враження від живопису, музичного та театального мистецтва другої половини XIX — початку XX ст.
- Назвіть характерні риси живопису реалізму та прізвища відомих авторів. Які твори стали справжніми шедеврами живопису?
- Охарактеризуйте особливості музики реалізму.
- Назвіть прізвища видатних композиторів та їхні твори.

Підготуйте з друзями цифрову презентацію на сервісі *Canva* на тему «Мистецтво реалізму», який ви зможете представити на уроці узагальнення знань. Озвучте свою презентацію музикою XIX–XX ст. та доберіть цікаві ілюстрації.

§ 32. РОМАНТИЗМ І РЕАЛІЗМ В УКРАЇНСЬКОМУ МИСТЕЦТВІ

Український романтизм виник під впливом поглибленого вивчення фольклору та творчості митців-романтиків.

РОМАНТИЗМ В АРХІТЕКТУРІ

У мистецтві архітектури України простежуються тенденції неоготики, романтичного історизму та неовізантійського напрямку.

Шедеври неоготики

*Б. Михайловський.
Собор Успіння Пресвятої
Діви Марії. 1887–1892 рр. Харків*

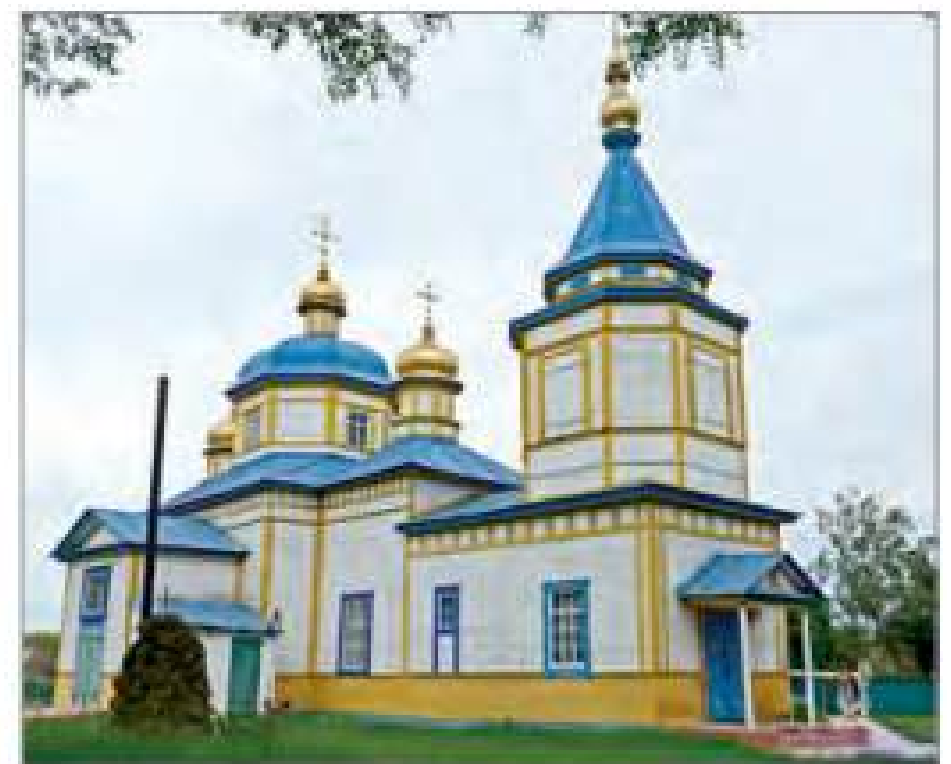

*Палац Даховських у селі Леськове.
50-ті рр. XIX ст.
Черкащина*

Шедеври романтичного історизму

*Й. Главка. Національний університет
ім. Ю. Федьковича (раніше — будинок резиденції
митрополита Буковини). 1864–1882 рр. Чернівці*

*Іоанно-Богословська церква
у с. Розкопанці.
Кінець XIX ст. Київщина*

Шедеври неовізантійського напрямку

*І. Штрот та ін.
Володимирський собор.
1862–1882 рр. Київ*

*Кафедральний собор
Олександра Невського. 1891–1893 рр.
Кам'янець-Подільський*

В архітектурі українського романтизму досить часто застосовували ротонду із колонами (або без них) з яскраво вираженими ампірними формами.

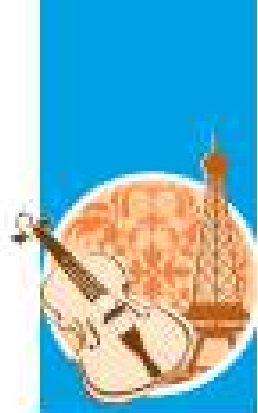
Прикладами будівель з ротондами є церкви в с. Кукавці та в м. Шатові на Поділлі, храм Різдва на Подолі й церква Святого Миколая на Аскольдовій могилі в Києві, церква Гошівського монастиря та ін.

*А. Меленський.
Церква Святого Миколая
на Аскольдовій могилі.
1809–1810 рр. Київ*

*А. Мозер.
Церква монастиря
Преображення Господнього у с. Гошів.
1842 р. Івано-Франківщина*

У другій половині XIX ст. на українських землях поширився псевдовізантійсько-руський стиль, який насильно впроваджували в церковному будівництві.

На західноукраїнських землях, що були під владою Австро-Угорщини, в архітектурі романтизму використовували переважно елементи романського та готичного стилів. Деякі українські архітектори намагалися поєднати їх із візантійськими мотивами, але ці спроби були невдалі.

Розгляньте зображення театрів України. Дослідіть, елементи яких архітектурних стилів та напрямів простежуються у спорудах.

*Ф. Фельнер, Г. Гельмер.
Чернівецький міський театр.
1904–1905 рр.*

*Ф. Фельнер, Г. Гельмер та ін.
Одеський оперний театр.
1884–1887 рр.*

РОМАНТИЗМ В ІНШИХ ВИДАХ МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ

У період романтизму в мистецтві України зростає зацікавленість митців народними темами. У живописі з'явилися жанрові картини зі світськими та релігійними сюжетами. На українській музиці вплив романтизму майже не позначився; його елементи помітні лише у творах композиторів другої половини XIX ст.: **С. Гулака-Артемовського** («Запорожець за Дунаєм»), **М. Лисенка** («Різдвяна ніч», «Утоплена», «Тарас Бульба»), **П. Воробкевича**, **А. Вахнянина** й інших, зокрема у їхніх композиціях на слова поетів-романтиків.

Про вплив романтизму на український театр відомо небагато. Історичні п'єси письменників-романтиків у театральному репертуарі відсутні. Певною мірою романтичне забарвлення мала режисерська діяльність **М. Старицького**, **М. Кропивницького** й інших діячів українського театру.

Послухайте уривок з опери С. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм» і розгляньте картину сучасного художника О. Кулакова «Січовий гопак». Знайдіть спільні риси в музиці та живописі.

О. Кулаков. «Січовий гопак». 2012 р.

РЕАЛІЗМ В УКРАЇНСЬКІЙ АРХІТЕКТУРІ

В архітектурі реалізму переважав еклектизм — суміш елементів різних стилів. У другій половині XIX ст. в Києві було споруджено **будівлю міської думи** (арх. О. Шіле), **готель «Континенталь»**, корпуси **політехнічного інституту** і **першої гімназії** (арх. О. Беретті), **театр «Соловцов»** та ін. Чудові зразки архітектури того часу з'явилися на західноукраїнських землях: у Львові, Чернівцях, на Закарпатті.

Розгляньте зображення споруд (с. 161–162), збудованих на українських землях наприкінці XIX ст. Знайдіть спільні та відмінні риси.

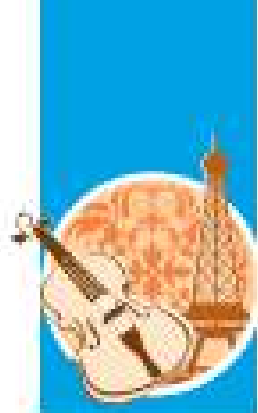

Ю. Захарівич.
Будинок Львівської політехніки. 1873–1877 рр.

З. Грессерсон.
Палац Шенборнів у с. Карпати.
1890–1895 рр. Закарпаття

Ю. Гохбергер. Галицький Крайовий сейм (сьогодні — головний корпус Львівського національного університету ім. І. Франка). 1877–1881 рр.

РЕАЛІЗМ В УКРАЇНСЬКІЙ СКУЛЬПТУРІ

Реалістичні тенденції в українському пластичному мистецтві найповніше проявилися в тематично-жанровій скульптурі, скульптурі малих форм і жанрі портрета. Відомими майстрами того часу були **Леонід Позен** («Кобзар», «Переселенці», «Жебрак», «Оранка на Україні», «Запорожець у розвідці»), **Пармен Забіла** (бюст М. В. Гоголя, мармуровий портрет Т. Г. Шевченка), **Борис Едуардс** («Катерина», «Життя невеселе», скульптурний портрет Луї Пастера). На західноукраїнських землях працювали скульптори **Т. Баронч**, **К. Островський**, **О. Северин**, **С. Яжимовський**, **С. Левандовський**, **Т. Рігер** та ін.

*Л. Позен.
«Запорожець у розвідці». 1887 р.*

*П. Забіла.
«Бюст М. Гоголя». 1881 р.*

РЕАЛІСТИЧНИЙ ЖИВОПИС УКРАЇНИ

На розвиток українського живопису кінця XIX ст. значний вплив здійснила творчість художників-передвижників та прихильників інших мистецьких течій. Чимало митців захоплювались Україною і на своїх картинах прагнули відтворити українські краєвиди, побут, національний характер.

О. Мурашко.
«Селянська родина». 1914 р.

Невдовзі серед вітчизняних митців склалася група, яка започаткувала самостійний розвиток українського мистецтва: **Сергій Васильківський, Микола Пимоненко, Микола Самокиш, Костянтин Трутовський, Олександр Мурашко, Опанас Сластіон, Іван Їжакевич**. Вони створили Київське товариство художніх виставок, а в Одесі — Товариство південноросійських художників.

Поступово формувалися українські мистецькі центри — Харківський, Одеський, Київський. Тематику картин стали побут, історія, героїчні події козацької доби.

Шедеври українського живопису

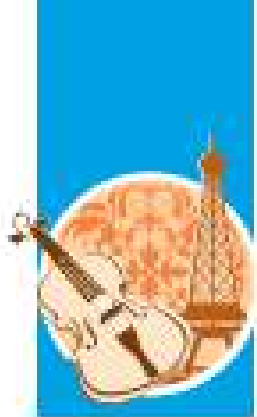
Характерним для українського образотворчого мистецтва другої половини XIX ст. є поява українського **побутового жанру**. Продовжувачі демократичних традицій Т. Г. Шевченка — **Л. Жемчужников, І. Соколов, К. Трутовський, М. Пимоненко**.

М. Пимоненко.
«Великодня утренья». 1904 р.

К. Трутовський.
«Сцена біля колодязя». До 1893 р.

Історичний жанр в українському мистецтві відзначився широтою тематики: «Вартові запорозьких вольностей», «Козачий пікет» **С. Васильківського**, «Проводи на Січ» **О. Сластіона**, «Запорожці викликають ворога на герць» **А. Кандаурова**, «Тривога» **Г. Крушевського**, «Похорон кошового» **О. Мурашка** та ін.

*О. Сластіон.
«Проводи на Січ».
Кін. XIX ст.*

*С. Васильківський.
«Вартові запорозьких
вольностей». Бл. 1890 р.*

Пейзажний жанр представлений у творчості видатних українських художників-реалістів **К. Крижицького**, **С. Васильківського**, **В. Орловського** та ін. У творчості західноукраїнських художників живопис набув яскраво вираженого демократичного характеру (**К. Устиянович**, **Т. Копистинський**).

*С. Васильківський.
«Український пейзаж».
Кін. XIX ст.*

*К. Крижицький.
«Рання весна».
Кін. XIX ст.*

РЕАЛІЗМ У ТЕАТРАЛЬНОМУ МИСТЕЦТВІ

Становлення українського світського театру почалося на зламі XVIII–XIX ст., а до кінця XIX ст. він став справжнім професійним театром. Нову українську драматургію започаткував **І. Котляревський** із п'єсами «**Наталка Полтавка**» та «**Москаль-чарівник**». Згодом найпопулярнішими стали драматичні твори «**Сватання на Гончарівці**» **Г. Квітки-Основ'яненка** і «**Назар Стодоля**» **Т. Шевченка**.

Значною постаттю в українській драматургії другої половини XIX ст. був **І. Карпенко-Карий**: його відомі п'єси «**Наймичка**», «**Безталанна**», сатиричні комедії «**Мартин Боруля**», «**Сто тисяч**», «**Хазяїн**» досі не сходять із театральних сцен. Драматичні твори писали також **І. Нечуй-Левицький** («**Маруся Богуславка**», «**На Кожум'яках**»), **Панас Мирний** («**Лимерівна**», «**Перемудрив**»), **Б. Грінченко** («**Степовий гість**», «**Ясні зорі**») та ін.

Український національний драматичний театр у той час був під забороною, не допускалися «різні сценічні вистави на малоруському наріччі». Цензура обмежувала тематику українських п'єс мотивами побуту або ж кохання. Проте **М. Кропивницькому** вдалося створити першу українську професійну труп, акторами в якій були: **К. Стоян-Максимович**, **І. Бурлака**, **М. Садовський**, **Н. Жаркова**, **О. Маркова**, **М. Заньковецька**, **Л. Манько**, **О. Вірина**, **Л. Максимович**. До репертуару театру увійшли «**Наталка Полтавка**», «**Назар Стодоля**», «**Сватання на Гончарівці**», «**Шельменко-денщик**» та інші. У Львові було засновано український професійний театр, який очолив **О. Бачинський**.

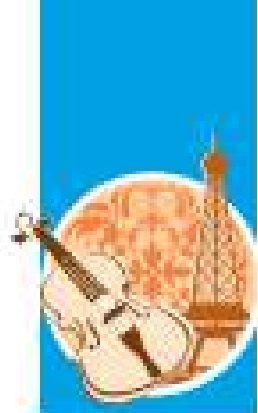
Український театр другої половини XIX ст. досяг глибокої народності, національної своєрідності, змістовності, великої критично-викривальної сили і високої художньої довершеності.

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО УКРАЇНИ НА ЗЛАМІ XIX–XX ст.

Завдяки зусиллям передових діячів культури України відбулися значні зрушення і в розвитку музичного мистецтва. Українські драматичні професійні трупи пропагували народні мелодії, здобутки національної інструментальної музики, самотужки ставили оперні спектаклі.

Видатний театральний діяч **М. Кропивницький** здобув популярність і як співак та композитор. Українська музична культура поширювалася завдяки концертно-виконавській діяльності

М. Лисенко.
Фотографія
поч. XX ст.

М. Лисенка та створених ним хорових колективів, що гастролювали в Україні.

Творчість **Миколи Лисенка** — основоположника української класичної музики — становить цілу епоху в музичному житті України. Він — автор понад 600 зразків українського музичного фольклору, циклу «Музика до «Кобзаря» Т. Г. Шевченка. Зразком національної героїко-патріотичної опери стала монументальна музична драма «**Тарас Бульба**». На сюжети повістей М. В. Гоголя написані також опери «**Різдвяна ніч**», «**Утоплена**», музика до п'єси І. П. Котляревського «**Наталка Полтавка**», оперета «**Чорноморці**», дитячі опери «**Коза-дереза**», «**Пан Коцький**», «**Зима і Весна**».

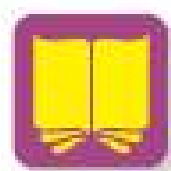
Значний внесок у розвиток національної музики зробили **Петро Ніщинський**, який створив музичну картину з народного життя «**Вечорниці**»; **Петро Сокальський** — автор опер «**Мазепа**», «**Майська ніч**», «**Облога Дубна**», фантазій «**Українські вечори**», «**На берегах Дунаю**»; **Михайло Калачевський**, який написав відому «**Українську симфонію**».

Створіть малюнок козака-воїна за зразком або за власним задумом. Техніка — на вибір.

Розучіть подану в електронному додатку пісню «Ой ка-лина» Н. Май і виконайте її під фонограмний супровід.

- Розкажіть про особливості романтизму в українському мистецтві. Які стилі та напрями поєднувалися в архітектурі того часу?
- Назвіть прізвища видатних українських скульпторів та живописців, які творили в реалістичній манері.
- У яких жанрах працювали живописці України? Назвіть відомі картини того часу.
- Що було характерним для музичного мистецтва реалізму? Назвіть прізвища відомих композиторів.
- Розкажіть про реалістичні тенденції у театральному мистецтві України.

Якими митцями чи мисткинями пишається ваш край? До якого стилю мистецтва належать їхні твори? Дослідіть ці питання та оформте результати у вигляді електронної мистецької сторінки. Завершіть цифровий колективний проєкт «Архітектура мого краю».

§ 33. РОМАНТИЗМ ТА РЕАЛІЗМ У СВІТОВІЙ КУЛЬТУРІ

Перегляньмо разом уривок із фільму «Стили архітектури» (на ваш вибір). Розкажіть про свої враження від мистецтва минулого. Назвіть шедеври архітектури, які найбільше вам сподобалися.

Виконайте запропоновані завдання й оцініть свій рівень знань.

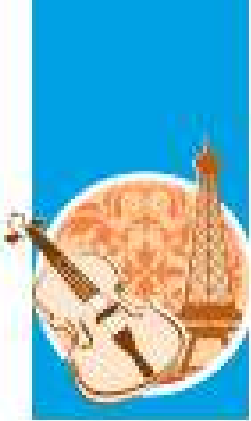

Розгляньте ілюстрації та визначте стиль архітектури зображених будівель.

За наведеною характеристикою визначте стиль скульптури.

1. Властиві гуманізм, драматичність та динамічність, правдивість, дотримання законів перспективи і пропорцій, увага до реалістичності в образах.
2. Характерними є емоційна напруженість, патетичність, громадянська спрямованість, реалістичність зображень у поєднанні з глибоким символізмом.

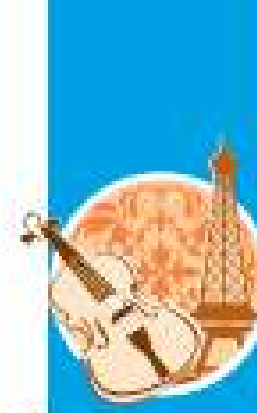

Розгляньте зображені шедеври живопису. З'ясуйте, до яких стилів вони належать. Назвіть авторів картин та визначте жанри живопису.

За характеристикою досягнень музичного і театрального мистецтва спробуйте визначити назву стилю.

1. Звернення до тем протесту проти насилля і пригноблення, ідеї боротьби за звільнення, увага до людських почуттів,

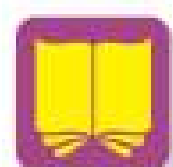

переживань, внутрішнього світу людини; найпоширеніші жанри: опера, симфонія, оперета, балет, увертюра, сюїта, поема, камерна п'єса, романс, пісня тощо.

2. Камерна музика: зародження нових жанрів фортепіанної мініатюри (експромт, фантазія); симфонічна музика: поява програмних симфонічних творів (програмна увертюра), розширення груп оркестру (духові, арфа); реформація опери: відмова від арій, дуетів, ансамблів з хорами, поява великих наскрізних вокально-симфонічних сцен, драматичних монологів, діалогів; вокальна музика: вокальні цикли пісень, романси, балади.
3. Зображення сценічних персонажів близькими до реального життя, з реалістичною режисурою і постановкою; основи театру закладені ще античними греками та в епоху Середньовіччя, головна філософська сутність — предмети видимого світу існують незалежно від людського пізнання.
4. Головним предметом сценічного мистецтва є людина, її душевний світ; набули поширення жива розмовна мова, стрімкий емоційний жест акторів, позбавлений навмисної балетної округлості і благородної величі; відмова від єдності часу, місця й дії, пишних декорацій, декламацій та наспівів.

Розучіть подану в електронному додатку пісню Н. Май «Прокидайся, Україно» і виконайте її під фонограмний супровід.

- Розкажіть про особливості мистецтва романтизму в світовій культурі.
- Які риси притаманні архітектурі романтизму?
- Назвіть імена видатних скульпторів кінця XIX — початку XX ст.
- Назвіть характерні особливості музичного мистецтва реалізму.
- Розкажіть про досягнення театрального мистецтва на зламі XIX–XX століть.

Створіть живописні композиції в стилях романтизм та реалізм. Для цього пригадайте, які мистецькі жанри та художні образи притаманні цим стилям. Спробуйте відтворити у своїх малюнках епізоди з життя людей тих епох. Прототипами образів можуть стати ваші однолітки та рідні. Техніка виконання — акварель.

§ 34. ЗУСТРІЛИСЯ СТИЛІ В МИСТЕЦТВІ

Урок-подорож

На нас чекає цікава мандрівка, під час якої ми зустрінемося з різними видами й стилями мистецтва.

ПЕРША ЗУПИНКА — АРХІТЕКТУРА

Знайдіть серед запропонованих ілюстрацій споруди в романському стилі та стилі рококо. Охарактеризуйте споруди, які мають ознаки інших, уже знайомих вам стилів.

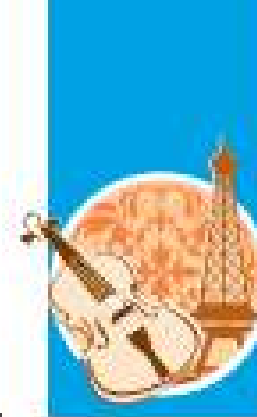
Розгляньте ілюстрації замків різних стилів. Доберіть до кожного відповідну назву: романський замок, замок у стилі ренесанс, замок у стилі романтизм. Обґрунтуйте свій вибір. Знайдіть спільні та відмінні риси.

Пригадайте, які особливості притаманні архітектурі різних стилів. Перевірте свої знання за допомогою тестів, поданих в електронному додатку.

ДРУГА ЗУПИНКА — СКУЛЬПТУРА

Розгляньте запропоновані зображення скульптур. Визначте і назвіть стилі, до яких вони належать.

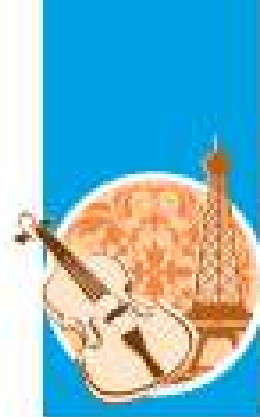

ТРЕТЯ ЗУПИНКА — МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Знайдіть серед наведених ілюстрацій (с. 171–172) музичні інструменти, які були популярними в добу романтизму й добу бароко. Розкажіть про віденську школу класицизму та її досягнення для музичного мистецтва.

4

5

6

ЧЕТВЕРТА ЗУПИНКА — ЖИВОПИС

Розгляньте запропоновані репродукції живописних творів та назвіть стилі, до яких вони належать.

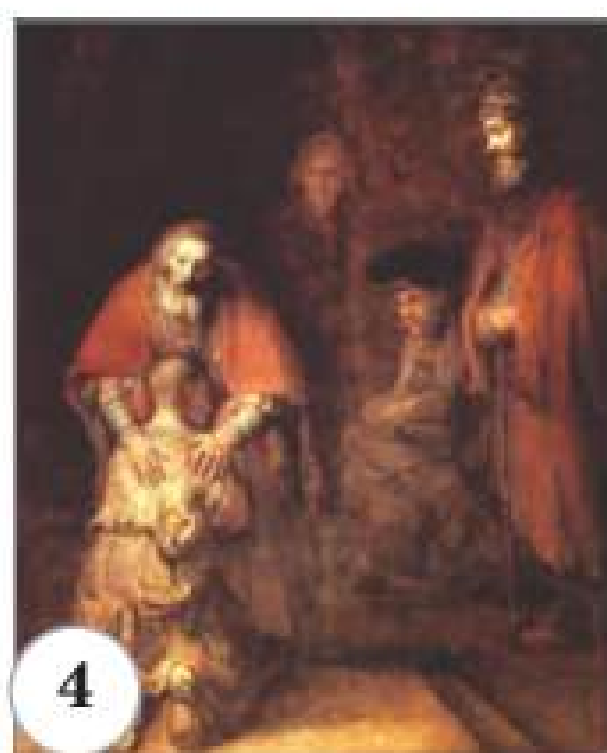
1

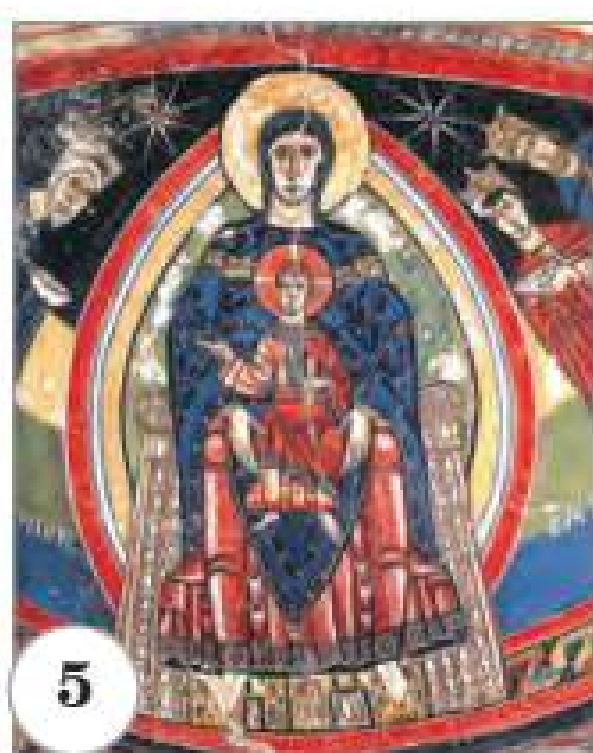
2

3

4

5

6

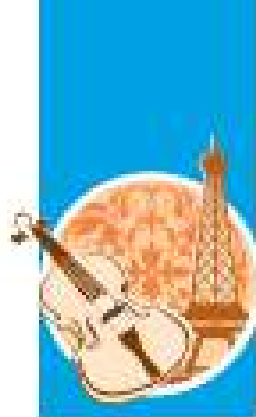
7

8

9

П'ЯТА ЗУПИНКА — ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

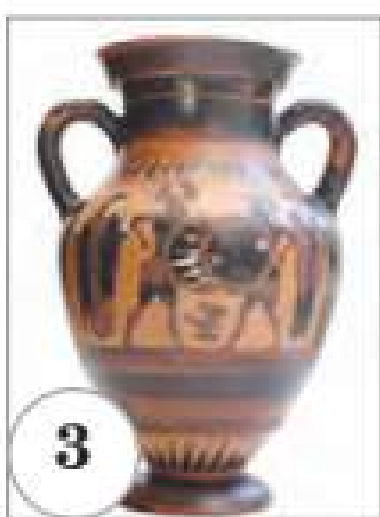
За назвою або ключовим словосполученням, що стосується театру, назвіть стиль та коротко охарактеризуйте театральне мистецтво відповідної епохи.

Театр епохи В. Шекспіра	Трагедії Евріпіда	Комедія дель арте	Майнинген- ський театр	Театр «Комеді Франсез»

ШОСТА ЗУПИНКА — ДЕКОРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО

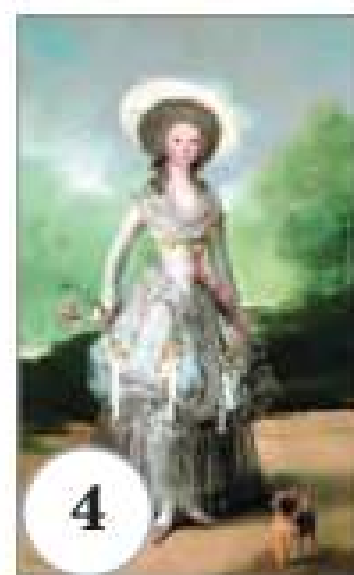
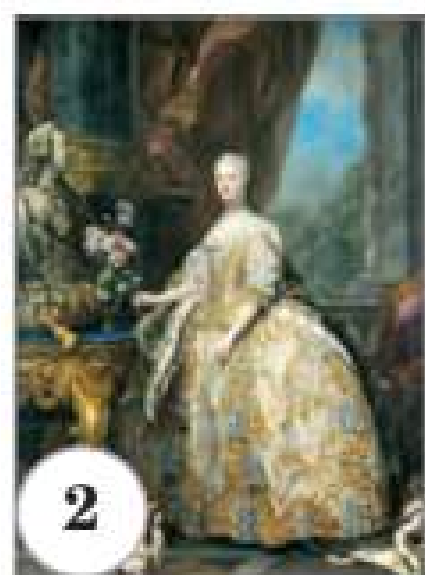
За кожною з ілюстрацій назвіть вид декоративного мистецтва та стиль, у якому виготовлені зображені вироби.

СЬОМА ЗУПИНКА — МОДА

Розгляньте зображення костюмів різних епох. Назвіть відповідні стилі.

Презентація цифрових проєктів «Стилi мистецтва»

Увесь навчальний рік ми займалися створенням цікавих проєктів. Настав час їх презентувати та визначити найкращі.

У номінації «*Індивідуальний проєкт*» беруть участь учнівські проєкти, які набрали найбільшу кількість голосів після проведеного голосування.

У номінації «*Груповий проєкт*» беруть участь проєкти, підготовлені вашими творчими групами.

У номінації «*Колективний проєкт*» під назвою «Архітектура мого краю» бере участь увесь клас.

§ 35. ВІРТУАЛЬНА МАНДРІВКА ДО МУЗЕЇВ СВІТУ

Ось і закінчилася наша подорож до мистецтва минулого. На нас чекає презентація творчих проєктів, які ви готували протягом навчального року. Розпочинаємо урок з віртуальної мандрівки.

Разом із додатком *Google Arts & Culture*, в якому зібрано твори понад 2000 провідних музеїв і архівів, ми вирушаємо в онлайн-тур до найбільших музеїв світу (Метрополітен, Британський музей, Музей д'Орсе, Галерея Тейт, Стара національна галерея Берліна, Букінгемський палац та ін.), у яких зможемо розглянути шедеври мистецтва різних напрямів і стилів.

Метрополітен-музей (США) покаже нам скульптури Стародавньої Греції, живопис Італії, Іспанії (картини Рембрандта та Ель Греко).

К. Во, Р. Маулд та ін. Музей мистецтва Метрополітен. Кін. XIX ст. Нью-Йорк, США

Британський музей продемонструє мистецтво Стародавніх Риму та Греції, ознайомить із шедеврами графіки (Мікеланджело, Рафаель, Леонардо да Вінчі, Альбрехт Дюрер, Рембрандт та ін.).

Р. Смерк. Британський музей. 1823–1847 рр. Лондон, Великобританія

Стара національна галерея Берліна запросить переглянути найкращі твори епохи класицизму і романтизму, ознайомить із шедеврами цих стилів.

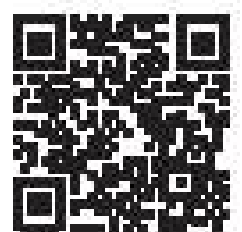
Ф. А. Штюллер, К. Буссе. Стара національна галерея. 1867–1872 рр. Берлін, Німеччина

Завдяки Академії культури Google ми побуваємо у знаменитих концертних залах світу, послухаємо уривки музичних творів, написаних у різних стилях. Архівні записи допоможуть переглянути уривки театральних постановок із різних театрів світу.

Залишилося тільки разом скласти план нашого онлайн-туру.

Розучіть подану в електронному додатку пісню Т. Кароль та М. Бровченка «Україна — це ти» і виконайте її під фонограмний супровід.

Джерела, використані в підручнику

Leftezi, Flyax. Ancient Greek Theater. Вікісховище (Wikimedia Commons), 8 листопада 2009. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ancient_greek_theater_greek.svg. Ліцензія: CC BY 3.0.

Словник-довідник музичних термінів за книгами Ю.Є. Юцевича <http://term.in.ua/>

та його друкована версія: Ю.Є. Юцевич. Музика. Словник-довідник. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2009. — 352 с. <https://bohdan-books.com/catalog/book/102659/?srsltid=AfmBOor1jmxJPQ2-FII26NjWsdpDVeCOcEuRzqvSsabnxDP04CpnpUs->

Пасічний А. М. Образотворче мистецтво. Словник-довідник. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2003. — 216 с. <https://bohdan-books.com/catalog/book/102799/>

Сотська Г., Шмельова Т. Словник мистецьких термінів. — Херсон: Видавництво «Стар», 2016. — 52 с. <http://ipood.com.ua/e-library/slovniki/slovník-misteckih-terminiv/>

Мистецтво України: енциклопедія : у 5 т. / редкол.: А.В. Кудрицький (відп. ред.) [та ін.]. — Київ : «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1995. <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001305>

Енциклопедія українознавства : Словникова частина : [в 11 т.] / Наукове товариство ім. Т. Шевченка ; гол. ред. проф., д-р Володимир Кубійович. — Париж – Нью-Йорк : Молоде життя, 1955-1995.

Книжкова культура в античності // Енциклопедичний словник класичних мов / Л.Л. Звонська, Н.В. Корольова, О.В. Лазер-Паньків та ін. ; за ред. Л.Л. Звонської, 2-ге вид. випр. і допов. — Київ : ВПЦ «Київський університет», 2017. С. 258.

Т. Метельова. Культура античності // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. — Київ : Інститут філософії ім. Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.

Мистецтво України: енциклопедія : у 5 т. / редкол.: А. В. Кудрицький (відп. ред.) [та ін.]. — Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1995.

Українська мала енциклопедія : 16 кн. : у 8 т. / проф. Є. Онацький. Буенос-Айрес.

Універсальний словник-енциклопедія, 4-ге вид. — Київ.: Тека, 2006.

ЗМІСТ

Вступне слово.....	3

МИСТЕЦТВО РІЗНИХ ЕПОХ

ТЕМА 1. Подорож мистецтвом минулих епох.....	4
§ 1. Стиль у мистецтві	4
§ 2. Античний стиль.....	8
§ 3. У світі античності.....	17
§ 4. Вітчизняні пам'ятки античної культури	27
§ 5. Візантійський стиль	29
§ 6. Мистецтво Візантійської імперії	34
§ 7. Романський стиль	40
§ 8. Романське мистецтво.....	45
§ 9. Готичний стиль	50
§ 10. Готичне мистецтво.....	54
§ 11. Вітчизняні пам'ятки мистецтва Середньовіччя	60
§ 12. Епоха Ренесансу	65
§ 13. Живопис Ренесансу	70
§ 14. Музичне, театральне та декоративно-ужиткове мистецтво епохи Ренесансу	73
§ 15. Вітчизняні архітектурні пам'ятки епохи Ренесансу	78
§ 16. Мистецтво в культурі минулого	81
ТЕМА 2. У світі мистецтва минулих епох	83
§ 17. Стиль бароко	83
§ 18. Мистецтво бароко	87
§ 19. Музичне і театральне мистецтво бароко.....	91
§ 20. Стиль рококо	95
§ 21. Живописне, музичне і театральне мистецтво рококо.....	101
§ 22. Бароко і рококо в українському мистецтві	105
§ 23. Стиль класицизм.....	110
§ 24. Живопис і мода класицизму	116
§ 25. Музика і театр епохи класицизму.....	120
§ 26. Українські пам'ятки класицизму	127
§ 27. Стиль романтизм	131
§ 28. Стиль романтизм у живописі	137
§ 29. Стиль романтизм у музиці, театрі й моді	142
§ 30. Стиль реалізм	148
§ 31. Стиль реалізм у живописі, музиці й театральному мистецтві.....	152
§ 32. Романтизм і реалізм в українському мистецтві.....	158
§ 33. Романтизм та реалізм у світовій культурі	167
§ 34. Зустрілися стилі в мистецтві	170
§ 35. Віртуальна мандрівка до музеїв світу	174

Відомості про стан підручника

№	Прізвище та ім'я учня/ учениці	Навчальний рік	Стан підручника		Оцінка
			на початку року	в кінці року	
1					
2					
3					
4					
5					

Навчальне видання

Кондратова Людмила Григорівна

МИСТЕЦТВО

**Підручник інтегрованого курсу для 8 класу
закладів загальної середньої освіти**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Головний редактор *Богдан Будний*
Редакторки *Ірина Чорненька, Донара Пендзей*
Обкладинка *Володимира Басалиги*
Комп'ютерна верстка *Галини Кузів*
Художній редактор *Ростислав Крамар*
Технічна редакторка *Неля Домарецька*

Підписано до друку _____. Формат 70×100/16. Папір офсетний. Гарнітура CentSchbook.
Друк офсетний. Умовн. друк арк. 14,30. Умовн. фарбо-відб. 57,20. Обл.-вид. арк. 10,20.

Видавництво «Навчальна книга – Богдан»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 4221 від 07.12.2011 р.

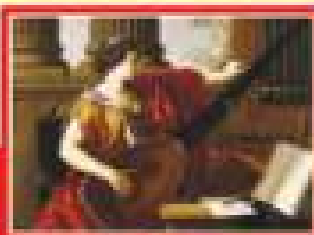
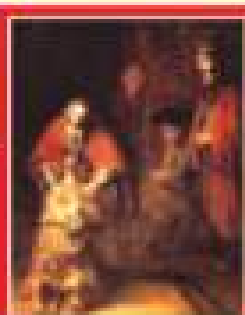
Навчальна книга – Богдан, просп. С. Бандери, 34а, м. Тернопіль, 46002
Навчальна книга – Богдан, а/с 529, м. Тернопіль, 46008
тел./факс (0352)52-06-07
office@bohdan-books.com   www.bohdan-books.com

МИСТЕЦТВО РІЗНИХ ЕПОХ

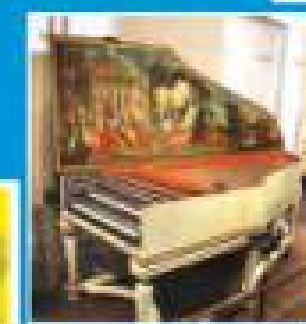
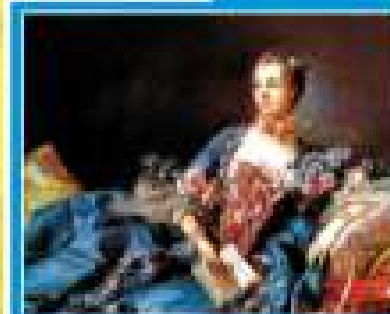
Тема 2. У світі мистецтва минулих епох

клас 8

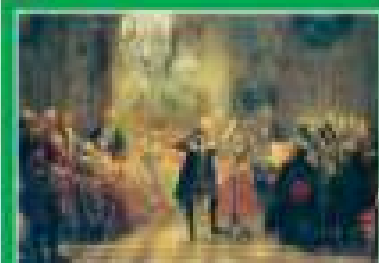
МИСТЕЦТВО
ДОБИ
ПРОСВІТНИЦТВА
Стиль бароко

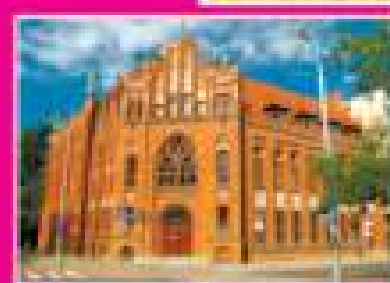
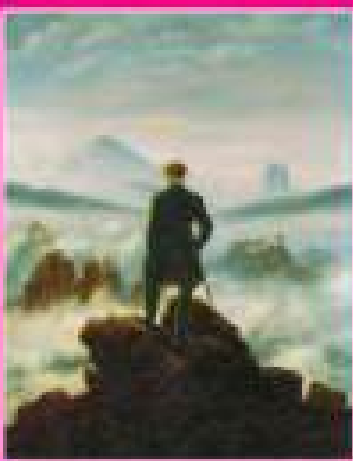
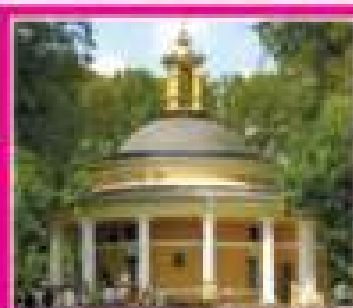
МИСТЕЦТВО
ДОБИ
ПРОСВІТНИЦТВА
Стиль рококо

МИСТЕЦТВО
XVII – ПОЧАТКУ XIX
СТОЛІТЬ
Стиль класицизм

МИСТЕЦТВО
ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ
XIX СТОЛІТТЯ
Стиль романтизм

МИСТЕЦТВО
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ
XIX – XX СТОЛІТЬ
Стиль реалізм

